

פנים מסבירות

מלא רצון

רמת שמואל

משהת אהרן

מים עמוקים

דברי התענוגים

עונג נפש

אור הנערב

דברי שלמה

בת עיני

יגל יעקב

דרך המלך

אני הים

פתחי שערים

לשמוע בלימודים

זרעו של אברהם

קרבן תורה

גנזי יוסף

מכתב לחזקיהו

אורה ישרים

ילקוט הגרשוני

ייד ישן

בקנקן חדש

מסכת פסחים

אסופת

חיבורים

נעלמים

מגדולי

האחרונים

ספר

יין ישן

בקנקן חדש

על הש"ס

מסבת פסחים

אסופת חיבורים עתיקים מגדולי האחרונים
שהיו גנוזים מעיני הלומדים רבות בשנים

יוצאים עתה לאור בעריכה חדשה ומפוארת
בתוספת מראי מקומות, מפתחות ותולדות

מפעל "גנזי קדם" שע"י מכון "הדרת חן"
אייר תשע"ג

תוכן הענינים

הקדמה.....	7	תולדות רבי יעקב פייתוסי	51
מפתח דפי הגמרא.....	9	מחבר: "יגל יעקב"	
תולדות רבי משה מיינשטרש מווינא.....	23	תולדות רבי מאיר קיש מליבוביץ	52
מחבר: "פנים מסבירות"		מחבר: "דרך המלך"	
תולדות רבי אברהם נפתלי הלוי [שפיין] רעבין מניקלשבורג.....	27	תולדות רבי יהודה לייב הלוי עדל - המגיד מסלונים	54
מחבר: "מלא רצון"		מחבר: "איי היס"	
תולדות רבי שמואל הלוי סג"ל מליסא.....	31	תולדות רבי ישכר ויינגוט - אב"ד דק"ק טשנשטחוב	56
מחבר: "רמת שמואל"		מחבר: "פתחי שערים"	
תולדות רבי אהרן זעליג מאוסטרהא.....	34	תולדות רבי יצחק אליהו לנדא - המגיד מוילנא	59
מחבר: "משחת אהרן"		מחבר: "לשמוע בלמודים"	
תולדות רבי מרדכי סירקין מברסק.....	36	תולדות רבי אברהם חג'אג' מתונים	60
מחבר: "מים עמוקים"		מחבר: "זרעו של אברהם"	
תולדות רבי בנימין זאב רייכל'ש מניקלשבורג.....	39	תולדות רבי אביגדור מרדכי הכהן מאמדור	62
מחבר: "דברי התענוגים"		מחבר: "קרבן תודה"	
תולדות חתנו - רבי יוסף לערנער מליכטנשטט.....	41	תולדות רבי יוסף אלטר אפשטיין ממגרוב	65
מחבר: "עונג נפש"		מחבר: "גנוזי יוסף"	
תולדות רבי אברהם אריה לייב כהנא - מחכמי הקלויז דבראדי.....	43	תולדות רבי חיים חזקיהו מדיני - בעל ה"שדי חמד"	66
מחבר: "אור הנערב"		מחבר: "מכתב לחזקיהו"	
תולדות בנו - רבי שלמה זלמן כהנא מאוסטרהא.....	46	תולדות רבי מנחם צבי טאקסין מקאמעניץ	69
מחבר: "דברי שלמה"		מחבר: "אורה ישרים"	
תולדות רבי ישכר בער מזלאטשוב.....	48	תולדות רבי גרשון שטערן - הרב דק"ק מאראשעלודאש	73
מחבר: "בת עיני"		מחבר: "ילקוט הגרשוני"	

מפתח הספרים

פנים מסבירות.....	א	דרך המלך.....	שצט
מלא רצון.....	כה	איי היס.....	תכג
רמת שמואל.....	נא	פתחי שערים.....	תנא
משחת אהרן.....	פא	לשמוע בלימודים.....	תפג
מים עמוקים.....	קט	זרעו של אברהם.....	תקא
דברי התענוגים.....	קצא	קרבן תודה.....	תקפא
עונג נפש.....	קצט	גנוזי יוסף.....	תשיז
אור הנערב.....	ריא	מכתב לחזקיהו.....	תשפה
דברי שלמה.....	רמג	אורה ישרים.....	תתיא
בת עיני.....	רנא	ילקוט הגרשוני.....	תתלא
יגל יעקב.....	רעט	קונטרס עמק הלכה.....	תתסז

הקדמה

השבח וההודיה להשי"ת על אשר זכינו להתעסק בבירור מקחן של צדיקים וגאוני הדורות זיע"א, במסגרת מכון "הדרת חן" - אשר שם לו למטרה לההדיר את ספרי הקדמונים על הש"ס בפאר והדר ובתכלית השלימות.

וכבר מלתינו אמורה בכרכים הקודמים, בשגב מעלת היוזמה הברוכה אשר נטל על עצמו מכון "הדרת חן", לדובב שפתי ישנים ולההדיר ולהדפיס בעריכה חדשה ומתוקנת את ספריהם של גדולי הדורות הקודמים על הש"ס שהיו גנוזים ונעלמים ולא הודפסו רבות בשנים, או שהודפסו כנספחים לספרים שעוסקים במקצועות אחרים בתורה, וזה גרם שתורתם היתה מונחת בקרן זווית ולא זכו להגיע לעיני הלומדים, הצד השוה שבהם שכולם נדפסו לפני רבות בשנים באותיות שבורות ומטושטשות עם קיצורים וראשי תיבות מילואים והשמטות ואינם בנמצא כיום, ועתה יוצאים לאור עולם במהדורה מפוארת לפי סדר מסכתות הש"ס - כל ספר במקומו.

לסייעתא דשמיא מיוחדת זכינו עם הוצאת שתי הכרכים הראשונים - על מסכתות ברכות שבת שנתקבלו ע"י קהל הלומדים באהבה ובחיבה יתירה, ועתה שמחים אנו להגיש לפניכם כרך נוסף ושלישי בסדרה "חמרא עתיקא" - מיינה של תורה, "יין ישן בקנקן חדש" על מסכת פסחים, כאשר בתלתא זמני הוי חזקה, אשר נקבצו בו למעלה מעשרים ספרים נדירים וחשובים מגדולי הדורות הקודמים, שנעלמו עד עתה מעיני הלומדים, ותורתם היתה מונחת בקרן זווית. ובעצת גדולי הדור, בחרנו לכתחילה את החיבורים המתמקדים יותר בפשט הגמרא.

עמל ויזע רב הושקע למען הוצאת החיבור בצורה מושלמת, ובצורה הראויה על מנת להקל על הלומדים. לשם כך, שקדו ועמלו צוות תלמידי חכמים ביגיעה רבה, במלאכת מחשבת, בפיסוק, בהוספת אלפי מראי מקומות, בחלוקה לקטעים, בפענוח ראשי תיבות וקיצורים, בסיקול אלפי טעויות ושיבושי דפוס, והוספת אותיות ותיבות חסרות. (עם זאת, יש לציין, שבכל מקום שבו היתה אפשרות - ואפילו דחוקה, נותרו המילים כבראשונה, אלא שהקפנום בסוגריים עגולות, כאשר התיבות החדשות מוקפות בסוגריים מרובעות). הספרים עברו עבודת הגהה יסודית ומקצועית, תוך השוואה מדוקדקת לדפוס ראשון.

לתועלת המעיינים, הצבנו בראש הספר "תוכן העניינים" על פי סדר דפי המסכתא, למען דעת אלו מן המפרשים עוסקים בדף בו הם עוסקים, ובכך למצוא מיד את דבריהם ומבלי לאבד זמן זמנים טובא. ונוסף גם הוא - שצויינו בשולי כל העמודים, שם הספר, ודף הגמרא שעליו נסובים הדברים. החיבורים נערכו ונסדרו בספרינו, לפי סדר שנת פטירת המחברים.

לשלימות המלאכה - מלאכת הקודש - אשר לפנינו, ערכנו בראש הספר את תולדות הגאונים המחברים ומעלות חיבוריהם. התודה והברכה לחוקר היוחסין המפורסם הרב **נפתלי אהרן וקשטיין** שליט"א, אשר כתב וערך את התולדות, והוציא מתחת ידו דבר נאה ומתוקן.

כמו כן, נודה לראש המערכת הרה"ג ר' **יהודה אריה בנצלוביץ** שליט"א, אשר ימים ולילות שקד על ניהול ועריכת הספר, למען יצא מתחת ידינו דבר שלם ומתוקן בעהשי"ת.

תודה מיוחדת לכל העורכים החשובים - איש איש בשמו הטוב יבורך, ובפרט להרה"ג ר' **מרדכי שיינבאך** שליט"א - אשר עבר בעיון על כל הספר מרישא לגמרא, תיקן את תיקוניו, והוסיף את הוספותיו הנכבדות. כמו כן נתונה תודתנו להרב **שלמה זלמן שטרנפלד** שליט"א, אשר תרם מכשרונותיו ומנסיונו המבורך לעימוד ועיצוב הספר. וכן להרה"ג ר' **ישראל מנדלסון** שליט"א שהיה לנו לעזר רב.

ואחרון חביב, הננו בשיר וקול תודה לידידינו היקר, איש הרוח והמעש, צנוע ומעלי, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, החפץ בעילום שמו הטוב, אשר לקח על עצמו להיות ה"מתחיל במצוה" - כפטרון על שלשת הכרכים הראשונים - ברכות שבת ופסחים. יתן ה' יתברך ויראה ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו, ויתברך בכל מילי דמיטב, בגשמיות וברוחניות, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

בצאתנו מן הכרך - נישא כפינו אל ה' בהודיה ובתפילה. כשם שעזרתנו לסיים את מסכת פסחים, כן תזכנו להתחיל ולסיים עוד כרכים מפוארים מ"יינה של תורה" על שאר מסכתות הש"ס, ולהדיר ולהפיץ את אוצרותיהם הגנוזים של הרועים בשושנים - גדולי וגאוני הדורות, זכותם תגן עלינו ועל כל הלומדים בספריהם, להיוושע בתשועת עולמים.

ובזכות בירור מקחן של צדיקים, נזכה לישועת ה', בכלל ובפרט, בביאת גואל צדק, ובבניין בית מקדשינו במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מכון הדרת חן

חנוך וידיסלבסקי

נפתלי אהרן וקשטיין / מח"ס "ויתילדו"

אלה תולדות

ראשי פרקים לתולדות המחברים, שערנו בס"ד ע"פ מה שעלה בידינו מתוך מקורות מוסמכים ונאמנים, ולאחר בירורים ועיונים ברשימות ובכתבי יד המצויים במאגרינו - "המאגר העולמי לכתבי היוחסין". הדברים נערכו כאן בתמציתיות ובקצרה, וללא הרחבת הבירורים והמקורות, לתועלת הלומדים והמעיינים.

בין הדברים, הרחבנו מעט גם בפרטים הביוגרפיים של הספרים אשר נבחרו "אל בית היין" לעטר בהם את ספרינו "יין ישן", אותם הספרים אשר זכו מעתה לעדנה מחודשת, כאשר זמינו בסיעתא דשמיא להדירים ולהכליל אותם בספרינו במהדורה מחודשת ומאירת עינים, מתוקנת ומפוארת, מנופה מהטעויות, תוך השוואה בין המהדורות השונות של הספרים מאז הדפסתם לראשונה ועד עתה, ובצורה מסודרת ע"פ מסכתות הש"ס, כאשר שיבצנו ושילבנו למקומות מושבותיהם, בסדר הדף - דבר דבור על אופנו, את כל חלקי הספרים, כולל את החידושים והביאורים שלא באו על מקומם במהדורות המקוריות, על מנת להגישם לפני הלומד במהדורה נאה ומשובחת, לתועלת הלומדים ולשלימות המלאכה - מלאכת הקודש - אשר לפנינו, ובתפילה להשי"ת אשר מעתה יהגו בדברי תורתם המאירים.

רבי משה מיינשטרש מווינא

מחבר: "פנים מסבירות"

[שצ? - תנג?]

אחת המשפחות המיוחסות והמכובדות בפראג הבירה, היתה משפחת ה"חזנים". מחשובי בניה של המשפחה, היה רבי שמעון חזן מפראג, אביו של רבי ישכר בער מפראג - הנודע בשם "ר' בער חזן מפראג", אשר שימש כחזן ושליח ציבור בבית הכנסת הנודע "אליט-שול", ומחברו של הספר "אם המסורה".

על מצבת קבורתו אשר בווינא, נחרט בראשו: "ארון העדות אשר מזה ומזה המה כתובים, פה טמון המשורר הגדול האלוף התורני מהר"ר ישכר בער חזן, בן הר"ר שמעון חזן ז"ל, ונפטר ביום ה' כסליו שפ"ו לפ"ק, בעל המחבר ספר 'זו היא אם המסורה' לפ"ק, תנצב"ה". ובצד השני של המצבה: "מהר רצון קונו לעשות ברננה, ויהי ידיו ולבו לקל אמונה, להתפלל לקל שוכן מעונה, ביראה בכוונה בכל עת ועונה, שליח ציבור פה בעיר נאמנה, בבית הכנסת 'מייזל' ו'שנה', בערב ובבוקר השכים כתורת התמימה, לילות וימימה, מוציא לאור ספר 'אם המסורה', ולימד דעת בפירוש מחזור 'סליחה' לכל יודעי מזימה, חזון למועד ונבון לחשים, קול לו קול עליו במוקדשים,

בקי בתלמוד משניות ומדרשים, בדקדוק ובשרשים, חכם גדול בין חכמי חרשים". [ספר "בית העלמין היהודי בפראג", מספר 193. וראה בספר "גל עד", מספר 140/69].

אין בידינו כיום מידע על ספרו של ר' בער חזן - "אם המסורה", וכנראה שכל עותקי הספר אבדו במרוצת השנים, אם כי יתכן גם שהספר לא נדפס מעולם, ופורסם בשעתו בכתב יד בלבד. יתכן שר' בער חזן הוא זה שנזכר בספר ה"סליחות" שנדפס בפראג בשנת ת"מ, עם ביאור על פי פירושיהם של מחברים שונים. אחד המחברים המוזכרים שם בשער הספר הוא: "יששכר נקרא בער חזן מפראג". [וראה שם בעמוד האחרון, שיר - עם פירוש - בשבחו של ר' משה כ"ץ, מאת רבי יששכר בער הנ"ל. הפירוש מיוסד על פי הנדפס בקראקא בשנת שמ"ד].

מילדיו של "המשורר יששכר בער חזן ז"ל מחבר אם המסורה", ידועים לנו: ר' שמעון חזן, ר' זנוויל חזן, ר' אברהם, ר' שמשון [ויתכן שנפל כאן ט"ס והוא ר' שמעון הנ"ל], ר' יצחק. כולם נזכרים ב'ממורבוק' של פראג, ומשם גם כינויו של אביהם - כנזכר כאן.

רבי שמעון חזן בנו של ר' בער חזן נפטר בווינה, ושם מנו"כ. על מצבתו נחרט: "פה טמון האלוף כבוד הר"ר שמעון חזן בן האלוף המרומם מהר"ר יששכר בער חזן זצ"ל, פראג, יום ג' ה' סיון תי"ו ה"א לפ"ק". [ספר "בית העלמין בווינה", וואכשטיין, א', עמוד 238, מספר 308]. זוגתו - מרת שרה ע"ה, נפטרה כנראה בצעירותה, ומנו"כ אף היא בפראג, וכך נחרט על מצבת קבורתה: "פה טמונה היקרה מרת שרה בת האלוף כה"ר מיינשטר י"ץ, אשת הנעלה כה"ר שמעון חזן, שנפטרה יום ג' כ"ט טבת שצ"ט לפ"ק". [שם, עמוד 189, מספר 238].

בנם, "התורני" - רבי משה, נולד בווינה, ככל הנראה בסביבות שנת ש"צ. לאחר שנתייתם מאמו - בשנת שצ"ט, גדל על ברכי אבי אמו, כבוד החכם רבי מיינשטר מווינה. שם זה, נהגה באות ש' שמאלית, כמו: "מיינסטר", כינוי שהיה נהוג בימים ההם בעיקר לשם "חיים", וגם לשמות נוספות. ר' מיינשטר נודע בעירו והיה מפורסם בדורו, ועל שמו נקרא מני אז: "ר' משה ר' מיינשטרש", [קרי: מיינסטר'ס. דהיינו: ר' משה של ר' מיינסטר].

ברבות הימים, גלה הגאון ר' משה מיינסטר'ס מעיר מגוריו - ווינה, אל מקום תורה - בקהילת פראג המעטירה, שם היה לאחד מתלמידיו המובהקים של הגאון רבי שמעון אב"ד ור"מ בק"ק פראג, וממנו למד את דרך הלימוד הרצוי. ואכן, רבי משה התנגד לסגנון הלימוד בחריפות, כפי שהיה מורגל אז, ולימודו היה בעומק הפשט, כפי שקיבל מרביתו. "אבל אמנם הלכתי בעקבי רבותי אשר הם אנשי שם מעולם... כך שמעתי וראיתי מרבתי, וביחוד מרבי מובהק מ"ו הרב הגאון הגדול המפורסם כ"ש מהור"ר שמעון זצ"ל אשר היה אב"ד ור"מ בק"ק פראג".

לאחר ששב לווינה, נאלץ שנית לקחת את מקל נידודיו, היה זה בעת "גירוש ווינה" הנודעת. בהקדמתו לספר, המלאה ביראת ה' וענווה טהורה, מספר רבי משה על נדודיו הרבים. "מגולה אל גולה הלכתי... ומיום גלותי מווינה, לא אוכל לומר זה העיר אשר בחרתי בה". פעמים רבות נדמה היה לו שסאת גלותו ויסוריו הגיעו אל קיצו, אולם עד מהרה גילה שלא הגיע עדיין אל עת המנוחה ואל הנחלה, "ואם אמרתי לבא למזרח, באתי למערבה".

וממשיך המחבר ומספר בדברי הקדמתו עוד על אותם הימים, כאשר מצא מעט מנוחה בבתיים של "אנשי חסיד, כורתי בריתי וטובי, המה האחים הקצינים התורניים. האחד איננו - כי לקח אותו אלקים, אשר היה לי לאב ופטרונ, החסיד כהר"ר זעקיל סג"ל זצ"ל מוינה, נותן פשתי ושמני. והשני לו - אב"ד ור"מ, כמהור"ר ישראל סג"ל, אשר הוא מרביץ תורה כעת בק"ק ברודא, אשר הייתי ג' שנים אוכל שלחנו, ומלבישני עדני. מברכתם - ברכוני, ומטובתם - הטיבונ. מושב יחידי ישבתי שם - בחדר מיוחד, שם מטה כסא ומנורה, והרחבתי את לבבי אחד לאחד. ישלם ה' להם ולבניהם כפעלם הטוב, וישמור את בתיים מפחד. אמן כן יהי רצון".

את שלושת השנים הבאות עשה בביתם של משפחת "קן". את זכר טובתם העלה בהקדמת ספרו. "אחר שגמרתי בדעתי ובלבי היה למשמרת, שבאם אזכה להוציא לאור חבורי - להעלות על הנייר בדיו ועופרת, אזי זכור אזכרנו הגביר והגברת, הנדיב הקצין כמר יעקב קן יצ"ו - אשר הייתי אוכל שלחנו ג' שנים סודרת, והיא גם היא - ברוכה לה' כאשה השונמית - אשר עשתה לי עליית קיר קטנה ושם מטה כסא ושולחן ומנורת..."

לאחר שזכה למנוחה, נשא ידיו בתפלה ובהודיה להש"י. "הנה הגדתי היום לה' אלוקי - שאיני כפוי טובה על כל החסדים אשר גמלני, נואש אומר הייתי מתורתי אחר הגולה אשר הגלני, והוא חזקני ואמצני, בשמאל רחקני, ובימין קרבני, ולירושת אבותי החזירני". וכאן הוא משתפך בתפילה מיוחדת שיוכל לעסוק בתורה כחשקו וכאוות נפשו הטהורה: "כה יסמכני ויסעדני להוסיף תת כח להראות מעשה אצבעותי, בנעימת תורתו למלא בהם ימי שנותי".

על מנת להימנע מרפיון בעסק התורה הקדושה, ראה לנכון להעלות את חידושו על הכתב, ולהדפיסם עלי ספר. "ואתה אלוקים אשר הנסתרות לך גלויות, בוחן לבבות ועצת הכליות, אתה ידעת כי לא לכבוד בית אבא עשיתי החיבור הזה ולא לכבודי, כי אין זה דרכי להתגאות ולהתנאות כל ימי היותי על האדמה מעודי, וחזותא מוכיח עליו שלא עשיתי כי אם לכשרון בעליו, וכדי שאהיה טורח ועמל בתורה". ו"כל מי שיקרא בספרי הנחמד, ישכיל ויבין שלא היתה כוונתי להתפאר, כי אם לטרוח בתורה ולהתלמד".

בשלהי שנת תמ"ז, הדפיס הגאון ר' משה מווינא באמשטרדם ספר קטן בשם: "כתבי של הקדוש מוהרר"ש", ובו לקט מתורתו של הרה"ק רבי שמשון מאוסטרופולי זי"ע. מפאת נדירותו של הספר, נעתיק בזאת את דברי ר' משה בשער הספר: "ראו זה דבר חדש אשר לא היה לעולמים, אשר היו מעין כל נעלמים, דברים מתוקים, דברים עתיקים, מפי עתיק יומין אמרן, הקדוש האלקי כמוהר"ר שמשון אוסטרופולי הי"ד. עוד נתייסד יהי רצון מפי הקדוש המקובל כמוהר"ר נתן נטע הי"ד, אשר היה מקדש שמו ברבים בהריגת עם ה' בק"ק ברודא. והאומרו בכל יום, תועלת לנשמתו. והמשכיל יבין מתוכו. המתעסק להוציא לאורה אור תורתו לכבוד הקדוש הנ"ל ולזכות את הרבים, משה מווינא נקרא ר' משה ר' מיינשטרש". [הספר נדפס בבית הדפוס של כהר"ר אורי פייבש בן כהר"ר אהרון הלוי זצ"ל, היום יום ד' י"ג מנחם תמ"ז לפ"ק, ק"ק אמשטרדם].

כעבור כשש שנים - בשנת תנ"ג, העשיר רבי משה את העולם התורני בחיבורו הגדול - ספר "פנים מסבירות", שהדפיס אז בעיר מגורי אבותיו - פראג הבירה. את חיבורו, יסד "המחבר התורני כמהור"ר משה בכמהר"ר שמעון חזן מווינא, נכד של המשורר הגדול כמוהר"ר בער חזן אליט שול זצ"ל, הנקרא רבי משה רבי מיינשטרש" - על אגדות התלמוד. נראה מתוך דבריהם של כמה מן המסכימים לספר, שספר זה אינו אלא חלק אחד בלבד מתוך חיבור גדול שנקרא בשם: "תולדות משה".

רבי משה זכה לערוך את חיבורו על כל הש"ס כולו, אלא שהוצאות הדפוס הרבות אילצוהו להסתפק במועט ולהדפיס רק חלק קטן מחידושו, על מסכת ברכות וסדר מועד בלבד, "אשר הסביר וגמר בדדמי ולמד אחר פרק שני דייני גזירות. גזירות שוות קלות וחמורות. תכופות סמוכות סדורות. מתוך דוחק עוני ושעבוד מתוך שני בצרות. ואלו היה ידו מגעת היה מוציא לאור חיבורו על כל הש"ס עד גמורות. ועתה יערב שיחתו כמנחת עני וכריח קטורות" - כנדפס בשער הספר. מי שתמך בו בהוצאות, היה גיסו "התורני כמוהר"ר ר' ליב ר' עזריאל'ש מווינא אשר מקום ישיבתו כעת במדינת פיהם".

הגאון רבי גרשון אשכנזי מק"ק מיץ, שהיה בעצמו מגולי וינא, ו"היה אורו זורח בק"ק פרוסטיץ והענא, ומשם נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק ניקלשפורג והמדינה, ואח"כ נתבקש לראש בקהלה מפוארה ק"ק ווינא, וכד נהפך משוש תפארתם וערבה כל שמחה והלכו בני ישראל לגולה, והגאון הנ"ל היה בתוך הבאים, אז נתקבל לאב"ד ור"מ מורה צדק בק"ק מיץ" - כמתואר בשער ספרו "עבודת הגרשוני", היה אחד המסכימים הנלהבים לספרו של רבי משה.

בהסכמתו, שנכתבה ב"יום ג' צום הרביעי יהיה לנו לששון - 'חדודי אגדות' לפ"ק", הוא מספר על "זה משה האיש", ה"ה הרב המופלא הפלא ופלא עתיק מלא", ש"היה אחד מיוחד מיושבי תושבי ק"ק וינא קודם חרבוה - זכרוננו לטוב". כאן הוא מתאר את רוב חילו בתורה, כפי שהכירו מאז - בווינא, כ"חריף ומקשה מתון ומסיק, בתורת ה' חפצו יום ולילה הולך אחר היום בקדשים מתעסק, פומיה מגרסא לא פסיק". בהמשך הוא מספר על היכרותם הקרובה, "כאשר היה איתן מושבי בק"ק הנ"ל, והייתי משתעשע בו בתורתו, וחזיתי בפלפולו, בשכלו המופלא, שכל צח, שכל המוליד תולדות כיוצא בו".

רבי גרשון מספר, שכאשר קיבל לידיו את עלי חיבורו של רבי משה על אגדות הש"ס, היה "דעתי נוחה מהם, כדעת זקנים מיין ישן ופול גריסין, וברכתי עליהן ברכת הנהנין", ולאחר שהוא מוסיף בשבח המחבר וחיידושיו, הוא מעלה על הכתב את הסכמתו: "בכן נפשי איותה ואעש, והנני מוכן להסכים להביא החיבור הנחמד הנ"ל לבית הדפוס, לזכות בו את הרבים, כי רבים יחכמו וישתו בצמא את דבריו, וכל חיק הטועמו ימצא בו טעם לשבח, ויאמר 'לי לי' - במחיר מיטב, כסף מלא, כי הוא שוה כל כסף האמור בתורה, כסף צורי ולא עולתה בו". וכאן הוא פונה אל "המתנדבים בעם" שיתמכו במחבר "ועוזבו יעזיבו לו דרך מתנה או הלוואה" לכסות את הוצאות הדפוס הרבות, "ובזכות זה יזכו לראות בנים ובני בנים בעלי חכמה בעלי הוראה, וברכת טוב עליהם יבא, בזה ובבא".

יתר המסכימים שהפליגו אף הם בשבחו של רבי ובתורתו, היו הרבנים הגאונים: "הרב הגדול אב"ד ור"מ כמהור"ר מענדיל זצ"ל אשר היה תוקף ישיבתו בק"ק ניקל שפורג המפוארה", אשר מתאר את המחבר: "האלוף המרומם התורני מהר"ר משה בן המנוח האלוף מוהר"ר שמעון חזן ז"ל ממגורשי ווין", והוא מוסיף עליו בשבחו: "מכירו הייתי לשעבר, ועכשיו ביותר". ובא עה"ח ב"יום שנאמר בו שני פעמים כי טוב, לסדר 'והודעתי את חוקי אלוקים ותורתו', תמ"ה", וחותרם את שמו: "נאם אליעזר מענדל בלא"א האלוף המרומם המנוח מהר"ר מרדכי ר' בנעט"ש ז"ל מנ"ב [ניקלשבורג] פה פראג לעת עתה ומצודתי פרוסה בנ"ש ובכל מדינות מעררין".

אחריו עלה בהסכמה "הרב הגדול אב"ד ור"מ כמהור"ר ליפמן נר"ו אשר תוקף ישיבתו בק"ק בומסלא", החותרם בשמו: "כ"ד אליעזר זעירא יכונה ליפמן, בן הקצין המנהיג הר"ר וואלף שיק זצ"ל, חונה פה בומסלא, מצפה לישועת בני גולה". ולאחריו הסכמת קרוב משפחתו של המחבר - ה"ה "הרב הגדול אב"ד ור"מ כמהור"ר אברהם נר"ו אשר הוא כעת מרביץ תורה בק"ק רודניץ", הוא הגאון הנודע רבי אברהם ברודא זי"ע, המרבה בשבחים אודות "האלוף התורני הרב המופלא ומופלג בתורה וביראה זקן ונשוא פנים אפי רברבי שאר בשרי כבוד מהר"ר משה בן מהר"ר שמעון ז"ל מווינא".

בהמשך, הוא מפליג בדבריו מתוך הכרות קרובה עם המחבר, אודות אהבתו העצומה לתורה, והוא מספר: "טליא כד הווינא, בהיותי בעיר הגדולה לאלקים ק"ק פראג, להאלוף מהר"ר משה הנ"ל, שהיה יושב אהלים של תורה, ועשה עצמו כאכזר על בניו כעורב שחורה, מעולם אהבתיו מפני גודל מעלתו וחכמתו ותורתו, עד שהעלה בשכלו הזך חידושים נחמדים בנינים נפלאים, מעזיבה ותקרה מעשה אומן נקרא, מה שהעלה על הספר במילי דאגדתא... ואף הוא פונה אל נדיבי עמינו, מאחר ש"הרב המחבר אין בידו להוציא הוצאת הדפוס, ע"כ מבוקשי מן הנדיבים בעם ה' ליתן לו סיוע שיש בו ממש". והוא בא על החתום: "הקטן אברהם במוהר"ר שאול ז"ל ברודא מפראג חו' פה רודניץ ומצודתו פרושה במדינת פיהם יצ"ו", ביום ר"ח אייר שנת תנ"ב.

לאחריהם, באו "האלופים הרבנים אפילנטין יצ"ו מפראג" בהסכמה כללית, לכבוד "האלוף המרומם מהר"ר משה בן האלוף מהר"ר שמעון חזן יצ"ו". ואלה שמות הרבנים המסכימים - גאוני ורבני פראג "המדברים בכבוד אכסניא של תורה" - ובאו על החתום: שמואל הלמן בן מוהר"ר אברהם זצלה"ה. שלמה זלמן בן כהר"ר מאשיל זצ"ל סג"ל. נפתלי [בן] מוהר"ר חיים כץ שליט. אור שרגא ווייבש [בן] מוהר"ר אליעזר ז"ל מבית חלפון. מרדכי בן המופלא המפורסם מוהר"ר בער ייטלש ז"ל.

"הביטו וראו זה דבר חדש, אשר עדיין לא היה לעולמים / אשר חיבר המחבר ותיקן, הרקיד וסילת ונפה, אחר אשר בא בימים / ואתם גם אתם תחושו למנייכם, ותמלאו ידכם דמים / ותנצלו מאף וחמה, קצף משביר ומכלה, ומישמעאל איש הדמים..."

בתיבות מחורזות אלו ראה המו"ל לנכון לעטר את המסגרת אשר בשער הספר, כאשר בהם הוא פונה בקריאה של חיבה אל אחינו בית ישראל לקנות את החיבור הלז, ה"ה ספר "פנים מסבירות" על אגדות הש"ס, הנקרא כן על שם דברי רבי חנינא בר פפא במסכת סופרים (פרק ט"ז הלכה ג'), על הפסוק "פנים בפנים דבר ה'": "פנים - תרי, בפנים - תרי, הא ארבעה אפין. פנים של אימה - למקרא, פנים בינוניות - למשנה, פנים שוחקות - לתלמוד, פנים מסבירות - לאגדה..."

ואכן, נתקיים בו בספרינו תפילתו של המחבר הגדול רבי משה מיינסטר'ס מפראג בשלהי הקדמתו: "ובכן אבקש לפני שוכן שחקים, שיהיו דברי עריבים ומתוקים, ויזכני ללמוד וללמד בתורתו משפטים וחוקים, וימלא כל הארץ דעה ברחובות ובשווקים, ונזכה לקבץ נפזרים הקרובים והרחוקים, אכי"ר".

רבי אברהם נפתלי [צבן] הירש הלוי [שפיץ] רעבץ מניקלשבורג

מחבר: "מלא רצון"

[תיז - תעב]

מן הדמויות הזוהרות והנדירות ביותר בין חכמי הדורות, היה הגאון המופלא בדורו, המקובל האלקי, הרב הקדוש רבי אברהם נפתלי [צבן] הירש הלוי [שפיץ] רעבץ זצ"ל מוורמייזא, מחבר הספר המופלא "מלא רצון" על הש"ס.

אביו, הגאון רבי משה סג"ל שפיץ - מגדולי ונכבדי ק"ק ווינה, אשר הוא וילדיו היו ממגורשי 'שפיץ', והגלו עם הגולים בעת גירוש ווינה בשנת תל"א, [תחילתו ביום ח' לחודש מנחם-אב שנת ת"ל], והתיישב עם בני משפחתו בק"ק ניקלשבורג. מאוחר יותר, קבע את מקום מושבו בק"ק פראג. נפטר בשנת תנ"ה, ושם מנו"כ.

משפחה מפוארת זו - משפחת "שפיץ" המיוחסת - נודעה לשם ולתהילה ע"י שנים מבניו של רבי משה, הלא הם: הגאון המופלא המקובל רבי אברהם נפתלי הירש מוורמייזא - בעל ה"מלא רצון", ואחיו הנגיד המפורסם רבי אברהם הלוי שפיץ - מפרנסי ומנהיגי ק"ק ווינה. רבי נפתלי הירש כינה את עצמו בכינוי: "רעבץ". מסתבר שתקופה נכבדת מחייו התגורר בעיר "רעבץ", ועל שמה נקרא.

מילדי ר' משה - ידועים לנו ששה בנים ובנות, הלא הם: א. בנו, הגאון המופלא בעל ה"מלא רצון" הנ"ל. ב. בנו, הגאון רבי רפאל הלוי שפיץ, חתן הגאון רבי אליקים געץ - אב"ד דק"ק הילדסהיים. נהרג על קדה"ש בשנת תע"ז בק"ק ווילנא. חתנו, הוא הגאון רבי יוסף העלין, בנו של הגאון רבי אברהם - בעל "זרע אברהם" על המדרש. ג. בנו, רבי יצחק הלוי שפיץ. נפטר בק"ק פראג, ביום י"א בשבט שנת תמ"ה, ושם מנו"כ. ד. בנו, רבי אברהם הלוי שפיץ, פרנס ומנהיג בק"ק ווינה, מנגידי העיר ומנדיביה. מנו"כ בווינה. ה. בתו, מרת מרים ע"ה. נפטרה בק"ק פראג, בר"ח כסלו שנת תע"ד, ושם מנו"כ. ו. בתו, מרת גנענדיל ע"ה, אשת רבי יהודה לייב ב"ר ישראל בינגא מק"ק ניקלשבורג.

הגאון המופלא רבי אברהם נפתלי צבי הירש הלוי שפיץ רעבץ, זצ"ל, נולד בניקלשבורג בשנת תי"ז. דבר זה, מתורתו של רבינו עצמו למדנו, שכן בהקדמת ספרו "מלא רצון" הוא מספר שהספר נדפס בשנת ת"ע, אחרי שלושים שנות עבודת הקודש בקהילות שונות, כשהוא מציין שהוא התקבל לרבנות בגיל עשרים ושלוש. מכאן, שהספר נדפס בהיותו בן חמישים ושלוש. מעתה, צא וחשוב, ותמצא את שנת לידתו - שנת תי"ז.

בשלהי הנוסח שבשער הספר "מלא רצון", נרשם ברכה מיוחדת לאחיו הנ"ל, ה"ה "האלוף הקצין המסולא ה"ה מהר"ר אברהם שפיץ סג"ל והוא בווינה". וזאת, על שם: "שהזיל זהב מכיסו על הוצאות הדפוס". גם בהקדמתו הוא מציין לשבח: "אחי ידידי וחביבי הוא האלוף והמרומם הקצין המפואר ה"ה כ"ש כהר"ר אברהם שפיץ סג"ל יצ"ו". למרבה הפלא, אח זה נקרא בשם "אברהם" כשמו שלו עצמו. [ואולי ניתן להסיק מכאן, ששמו מלידה היה "נפתלי הירץ" בלבד, ואילו השם "אברהם" נוסף לו כסגולה להבראתו מחולי וכדומה, וכפי שהיה נהוג בימים ההם להוסיף שם אשר מוזכר בתורה דווקא. ולא עוד, אלא שכידוע שלא הקפידו בהוספת שם לסגולה, כאשר אחיו או בנו או אביו נקראו גם הם בשם הנוסף].

בהגיעו לפרקו, נשא רבי נפתלי הירש את בתו של הרבני התורני הקצין רבי אליעזר ב"ר יקותיאל זלמן כ"ץ אשכנזי מק"ק ניקלשבורג. קיבל תורה מפי מורו ורבו הגאון רבי יהודה ב"ר ניסן - המכונה מהריב"ן - בעל ה"בית יהודה" - אב"ד ור"מ דק"ק קאליש, והוא מצטט מדבריו בחיבורו. כמו כן, למד גם מפי הגאון הקדוש המפורסם רבי אהרן שמואל קייידנובר - המהרש"ק - בעל ה"ברכת הזבח", [כנראה שהיה זה בשנות בריחתו של המהרש"ק לניקלשבורג, מכורתו של המחבר. ואגב, בספרו "ירושת נפתלי" עמ"ס ברכות - המצורף לחיבורו "מלא רצון", מביא המחבר את מה ששמע מפיו של הגאון רבי ליפמן שיק - אב"ד דק"ק קרמניץ, ואולי למד גם מפיו של גאון זה].

צעיר לימים היה רבי נפתלי הירש כאשר נקרא לשבת על מדין ולהורות לעם ה' דבר ה' זו הלכה, והוא שימש ברבנות מני אז ועד יומו האחרון בכמה וכמה קהילות קדושות ברחבי מדינת מעהרין. בעקבות כך, עלתה במחשבתו הרעיון לערוך ולחבר את חיבוריו:

"ויהי כי ארכו הימים ונתתי אל לבי כי זה שלשים שנה כמעט שאני עוסק בישיבות ופלפולים, כי נתקבלתי לרב כאשר הייתי בן כ"ג שנים, והייתי במדינות מעהרין רב ואב ב"ד באיזה קהלות, וגם בביתי ובקהילתי ק"ק ניקלשבורג לו עשיתי מעשה רוקם בתחילת הזמנים כמה פעמים בהיותי דיין קבוע שם, ואין זה תועלת להיות לרצון לפני השמים ונגד הבריות. עד אשר בשנת התס"ג העליתי במחשבתי לעמוד על עמדי, לחבר את המחברת 'מלא רצון' על כל הש"ס, והתחלתי באיזה דברים להעמידם בספר מיוחד, והיו קו לקו זעיר שם זעיר שם.

"ובאשר שבתחילת שנת תסד"ל נתקבלתי להיות רועה צאן קדשים, פה קריה נאמנה ק"ק ווירמישא והגלילות, ואתפלל אל ה', שמע תפילתי האזינה אל תחנוני באמונתך ענני בצדקותיך, ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך כי הגדלתי על כל שמך אמרתיך, תעניני ותרהיבני בנפשי עוז, ואף כי רם ה' את שפל יראה וגבוה ממרחק יודיע אותי דעת ובינה, להבין ולהביא מחשבתי אל הפועל, והשם יגמור בעדי ה' חסדיך לעולם מעשה ידך אל תרף להטריף בטריפת הזמן, עד שאברך על המוגמר - גמרא גמיר, למלאות רצוני במלא רצון. [בהמשך, הוא מספר כיצד היה נוהג לחבר את הספר קמעא קמעא, ואח"כ שב ותיקן את מה שכתב].

ובכן, בסביבות שנת ת"מ, בהיותו כבן עשרים ושלוש שנה בלבד, נתמנה הגאון רבי נפתלי הירש שפיץ לשמש כאב"ד ור"מ דק"ק דרעזניץ, ושם נהג נשיאתו ברמים עד שנת ת"נ, שאז נתקבל לכהן פאר כאב"ד דק"ק רוסטיץ. כעבור שנתיים, בשנת תנ"ב, שב לעיר מולדתו ניקלשבורג, ושימש שם תחילה כדיין ומורה צדק, עד שלאחר זמן עלה ונתעלה לשמש כראש בית הדין דק"ק ניקלשבורג. שם שימש גם כ"בורר מדינה".

בניקלשבורג השתתף ר' נפתלי הירש יחד עם הגאון רבי דוד אופנהיים ובית דינו, בהשבעת הדיבוק. בהקדמתו לספרו, מזכיר ר' נפתלי הירש את סיפור הוצאת הדיבוק על ידו, שהתפרסם אז בכל תפוצות ישראל, ואף נדפס בשעתו בכמה חיבורים. הדבר ארע ביום ראשון, כ"ה בשבט שנת תנ"ו. "וחס לי כי אין אני המשתמש בשמות לפעול בהם פעולות חלילה, אך היה פועל אחד המשמש בשמות בפעולות, ואני כמסייע שיש בו ממש לכוון איזה עניינים, ולדבר ולקבוע לו זמן היציאה בדברים השייכים לזה העניין".

והנה, בשנת תנ"ו נדפס בפירודא [פירט] ספר בשם "זרע קודש מצבתה", ובסופו קונטרס "מעשה ה' כי נורא הוא", שחובר ע"י הגאון המקובל רבי משה ב"ר מנחם [גראף-פרעגר] מניקלשבורג זצ"ל, מחבר הספר "ויקהל משה" בעניני קבלה, שנדפס בדעסוי בשנת תנ"ט, [עליו הסכים גם הגאון המופלא המקובל האלקי רבי "אברהם נפתלי הירש צבי ב"ר משה שפיץ סג"ל רעבין", בניקלשפורג, ביום ד' באייר שנת תנ"ה]. ככל הנראה, אליו התכוון ר' נפתלי הירש כ"פועל אחד המשמש בשמות בפעולות".

עיקר תוכנו של הספר, "לזכות כל אחד ואחד מישראל אות ברית קודש", ובאו בו "כל התיקונים והאזהרות שיעשה האדם וחי בהם שלא יבא ח"ו לידי מכשול". בסוף הספר, צורף הקונטרס הנ"ל, שבו מסופר אודות הנער אברהם ב"ר חיים מק"ק שעפס שבפולין, אשר זה ששה שנים רצופים שנכנס בו רוח תזזית, ומענה אותו, ובא לניקלשבורג למצוא שם מזור ותרופה, ואכן איתרחש ניסא ע"י המקובל רבי משה [גראף] פרעגר מניקלשבורג, אשר השביע את הרוח שיצא מגוף הנער, ביום שני כ"ו לחודש שבט שנת תנ"ו. וכדי להיות לזכרון לדורות, ניתן לכתוב במגילות ספר. חתומים על הסיפור, הגאונים רבי דוד אופנהיים ורבי נפתלי הירש סג"ל שפיץ, ועוד עשרה מגדולי וחכמי עיר ניקלשבורג.

ואכן, רבי נפתלי הירש נודע בדורו כאחד מגדולי המקובלים. אחד משבע חיבוריו הנזכרים בהקדמת ספרו "מלא רצון", הוא חיבור שלם בתורת הקבלה. שם, בהקדמה זו, נזכר גם עיסוקו במלאכת הקודש כ"מוהל", ומספר ש"באו בברית על ידי, לערך ת"ש ילדים בדם ברית קודש". [הוא מספר שם על תוכן חיבורו "ירושת ים" - אחד מספריו שלא נדפסו, אשר מכיל סיפורים רבים מן מאורעות, גם מה שאירע לי ובא לידי תוך עסקי מצוה איך נהגתי, כגון בענייני מילה - כי באו בברית על ידי לערך ת"ש ילדים בדם ברית קודש, ובתוך המנויים היו אחד אנדרונינוס שהיה לו זכרות ונקבות, וגם כרות שפכה, ושאר עניינים, ועוד דברים רבים בסוגיות התלמוד, ודברי החשבונות ותשבורת".]

סופר פורה היה רבינו. בהקדמת ספרו "מלא רצון" הוא מספר על חיבוריו השונים: "אבקש רצון מהשי"ת להשלים עוד ספרים אחרים מן נחלת שבעה ספרים שלי". והם: א. ספר "שבע רצון" - על התורה. ב. ספר "ברכת נפתלי" - שאלות ותשובות וחידושי דינים. ג. ספר "מלא רצון" - ה"ה חיבורו המונומנטאלי על הש"ס, אשר מטרתו - כלשונו - "להשוות המחלוקת בש"ס", והוא "חיבורי שעסקתי בו שבע שנים, וקראתי על עצמי 'וחברון שבע שנים נבנתה'". בהמשך, הוא מבאר את הפסוקים הללו הרומזים עליו, על פי דברי הזהר הקדוש, עיי"ש במתק דבריו. ד. ספר "ירושת נפתלי" - השגות על "רצון אהבה". ה. ספר "ירושת דרום" - בענייני קבלה. ו. ספר "ירושת ים" - ש"בו נמצאו קושיות ופרוקים הרבה בגמרות ותוספות, וברש"י על התורה, וגם דקדוק, ושירים, וחשבונות, ותשבורת - בסוגיות ים התלמוד, ומאורעות". ז. ספר "שדה נפתלי" - חידושי הלכה ותוספות על כמה מסכתות.

הוא מנמק שם ב"טעמי השמות, על שם הפסוק 'ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון מלא ברכת ה' ים ודרום ירשה', 'ונפתלי על מרומי שדה'", כאשר הוא מקשר בין שמות הספרים לתוכנם. ולעניינינו - טעם קריאת שם הספר "מלא רצון": "נגד ספר 'ויקרא', שהוא 'תורת כהנים', המקריבים קרבנות הנקראים 'שלמים', שעושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, יהיה 'מלא רצון' זה הספר, להשים שלום בכל הש"ס וים התלמוד"..." והנה לשלישי ולרביעי לו שמענו, זה הספר 'מלא רצון' שלי, זה הוא ספר השלישי, ומצינו שהשלישי חביב".

ואכן, חיבור נדיר ומיוחד בסגנונו הוא הספר "מלא רצון", שחובר על ידי "הרב המופלא כמוהר"ר אברהם נפתלי הירש הלוי נר"ו בן כהר"ר משה שפיץ סג"ל ז"ל רעבץ רב אב ב"ד ור"מ בק"ק ווירמיישא והגלילות" - כפי שמכונה בשער הספר, שנדפס בפרנקפורט דמיין בשנת ת"ע. [בתוך החיבור, שילב המחבר גם ביאורים נפלאים בדיבורי תוספות תמוהים, מתוך חיבור נוסף שלו הנזכר לעיל, הנקרא בשם ספר "ירושת נפתלי".]

תוכן הספר ויחודיותו על שלל גווניו, נתבאר היטיב אף הוא בעמוד השער: "זה הספר יהיה ממלא רצון לעשות כרצון איש ואיש, לתרץ כל הדברים הקשים בכל הש"ס - זמ"ן נק"ט [= ז'רעים מ'עד נ'שים נ'זיקין ק'דשים ט'הרות], והם שבעים תיקוני הש"ס, כי נמצאו שבעים פנים בשבעים לשונות בש"ס, שנראים כדברים סותרים, וכאילו אחד משני דברים אינו אמת ח"ו, להפך השיטה או להחליף, או סמי או חסורי מחסרה והכי קתני, וכן כל הדברים הן במעשים או באמירה משמיה דחד, וחס לומר שאחד מהם אינו אמת, ובא המחבר לתרצם ולחברם במחברת האוהל להיות לאחדים, והם בכתובים בספר הלז, על אלף ותק"ן מקומות בש"ס".

בראש הספר מתנצל המחבר על כך שלא טרח לבקש הסכמות מרבני הדור כנהוג, וזאת משום שבלאו הכי אינו ספר של פסקי הלכות. ועוד, משום שנהוג להפליג בדברי ההסכמה בשירות ותשבחות מוגזמות ומופרזות, והוא בענוותנותו ביקש להימנע מכך. ברם, מאחר שהספר לא נדפס בעיר מגוריו, כי אם בעיר פרנקפורט, משום כך לא יכול היה להימנע מלדרוש את הסכמת רבה של העיר פרנקפורט באותה העת, הוא ניהו "מחותני הגאון הרב המופלג המאור הגדול כמוהר"ר נפתלי כ"ץ נר"ו רב אב ב"ד ור"מ דק"ק ורנקפורט", ה"ה הגאון הקדוש המפורסם המקובל האלקי רבי נפתלי כ"ץ מפפד"מ ופוזנא - בעל ה"סמיכת חכמים" זי"ע. [ככל הנראה, קיבל שם המחבר את הסכמותיהם של רבנים נוספים שם בפרנקפורט, אלא שנתבקש מהם לא להדפיסם בספר, והוא מילא את מבוקשם].

בפתח דברי הסכמת ה"סמיכת חכמים" זי"ע, שנכתבה על ידו ביום ב' ט"ז תמוז ע"ת רצון לפ"ק, אנו מוצאים פעמיים את הציון "וכו" - בסמוך לשם המחבר. נראה ברור שהמחבר השמיט שם את התארים והשבחים הרבים שהרעיף עליו כותב ההסכמה, ואשר - כאמור לעיל - נפשו סלדה מהם. הגאון הקדוש בעל ה"סמיכת חכמים" זי"ע מוסיף ומברך בשולי הסכמתו את כל מי שיסייע בהדפסת הספר: "והמסייע ביד רום מעלתו בדבר הזה, יהי מבורך מאלקי המבורך. ויזכה לרב טוב בעולם הארוך", עכ"ל.

לימוד בפני עצמו הוא הקדמתו המופלאה של המחבר, עשיר התוכן, עז הביטוי וצח הלשון - כסגנונו בכל חיבוריו וכתביו. [דוגמאות זעירות, פנינים מצחות לשונו, ומנועים שימוש ב'לשון נופל על לשון': "...בעיון תחת עיון, בקביע תחת קביע"... על משקל הפסוק: "עין תחת עין, כויה תחת כויה"... או: "וכל זה צריך לייחד ביחודא שלים, להשלים בעשיית שלום על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהן, דעסקין באורייתא בתורה שלימה שלנו"... ועוד רבים דוגמתם]. יש לציין, אשר בין הרצאות דבריו בהקדמתו, משולבים פרטים מתולדות חייו, והם אשר משמשים כיסוד ובסיס לכתיבת תולדותיו ע"י חוקרי הדורות.

מעניינים הם דבריו בסיום ההקדמה, שם הוא מזהיר שלא ילקטו מדבריו רק את הדברים שנראים להם, וישמיטו את מה שלא ימצא חן בעיניהם, והוא מרחיב על כך במשל ע"פ מעשה שארע מאה שמונים שנה לפניו במדינת "נאווי" מונד"א, כאשר כוונתו לסיפור גילוי של אמריקה, והוא מספר שם את המעשה בהעמדת ביצת קולומבוס... [ולעניינינו: "אבל לא שיהיה זאת לפנים, שיהיה ספר שלי רק כמורה דרך על המעקשים את זאת, היה לא תהיה לכם לפוקה ולמכשלה, ויהיה זאת למשל ולשינה, בעדות נאמנה"...].

שם בהקדמה, מרחיב המחבר בדוגמאות מופלאות של קטעי גמרא שעל פניהם נראים כמי שקשים להולמם, מן הטעמים המפורטים שם, והוא מיישב אותם בגאונות מדהימה. מעיקרי התמיהות, הכיצד יתכן שנמצאו בש"ס סוגיות שונות שיש בהם חרטה ושינוי והחלפת פרטים ומסורות, היתכן שאחד מהאמוראים משקר חלילה? ולא נחה דעתו עד שהשקיע עצמו בפענוח האמת שבכל 'הוא אמר' ואיך שני האמוראים שמסרו משמיה דחד באופנים חלוקים בעצם לא נחלקו. הוא עבר על הש"ס בשיטתיות במשך שבע שנים, וטרח ליישב את כל הצדדים ולהשוות כל המחלוקות.

כשהגמרא מתרצת 'אלא אימא כך' או 'תני כך', אין זה שינוי גירסא, אלא עלינו לפרש המאמר והברייטא ככתבם וכלשונם אבל בפירוש אחר. או, כשאמוראים נחלקים אליבא דרבם, היינו מפני שרבם אמר המימרא בלשון מסוימת הסובלת את ב' השיטות, ואינם משקרים ח"ו. או כפי שמרחיב בהקדמתו את אופן הלימוד הרצוי בסוגיית 'אלא אי איתמר הכי איתמר', 'אלא אי איתמר', כשתרצה להציל המאמר מן הקושיא, דע לך ש'הכי איתמר', שחוץ מהמאמר הידוע לך יש עוד מאמר שמגלה פירוש אחר על המאמר הקודם. המעניין בסגנונו כאשר במסגרת דבריו הוא נדרש לתאר את ההיסטוריה של כל מימרא, מה אמר פלוני, ומה שאלו אותו, ואיך התווכחו, והוכיחו, ופירקו, וישנו והלכו וחשבו וכו', כאשר כל סוגיא הופכת לדיון מרתק כאשר ההוגה והמעניין בדבריו חש את עצמו כחלק ממנו וכמי שמצוי זה עתה ממש בשבילי סורא ופומבדיתא, ובבחינת 'בעל השמועה עומד לנגדו'.

"...ועסקתי בזה שבעה שנים מן שנת תס"ג עד שנת ת"ע לפ"ק, ולא היו תמידין כסדרן כי ידוע מה שמוטל על מורי הוראות היושבים על מדין שצריכין לעמוד על משמרתן, וגם אנכי עמדתי על משמרת משרתת הלוי להשפיע אל התלמידים המקשיבים, אך בכל זאת ראתה עיני, ולבי בהול עמי, לעיין על הדברים, ולפרק בפירוק משא דבר ה', להשגיח בהשגחה פרטיות בפרט וכלל, כל דבר שנאמר ונישנית בשינוי דברים, או שינוי דעת, או בכל דבר שנישנית - שלא נישנית אלא בשביל דבר שנתחדש בחידושין, וקיצתי אמרים בקובץ על יד על יד ירבה, בריבוי אחר ריבוי, ואינו למעט הסדר רק סידורא קמא קמא נקט ואזיל. ורוב החידושים הוצאתי בפה לפני לומדים, ומתלמידי יותר מכולם, עד אשר זיכני השי"ת להשלים חקי, חקקתי דבר בעטי מה טוב, להשלים בכל הש"ס, ולתרץ כפי קט שכלי אשר הוריני ה' מן השמים".

שמו של רבינו נודע על שם עיר רבנותו - ניקלשבורג, שם ישב על התורה ועל העבודה, וניהג נשיאתו ברמה כראש אב בית הדין עד שנת תס"ד, שאז עלה ונתעלה לכהן כאב"ד ור"מ בקהילות וורמייזא [וירמא]. שם ישב עד לפטירתו ביום שבת קודש פרשת כי תבא, ט"ז לחודש אלול שנת תע"ב, ושם מנו"כ.

לאחר פטירתו, מלאו תלמידיו וחובבי דבריו, וכל "הלומדים אשר הם שאירי וקרובי, וביותר חתני ובני יוצאי חלציי", את בקשתו בספרו "מלא רצון", שיראו ללמוד כל יום בספרו לאחר פטירתו, ובמיוחד בשנה הראשונה, "ובזה יהיה לי נחת לנשמת". "וזה החסד אשר תעשו עמדי, חסד שעושין עם המתים, בחסד של אמת, אולי יהיה איזה דבר מדבריי שיהיה נוטה אל האמת, וזה יהיה איזה הערה לעורר רב חסד מחסדים העליונים במחשוף הלבן ללבן שמעתתא דאתאמר בשמי זכרי, בזכרון טוב - זו תורה, וזו זכרה".

ואלה הדברים נכתבו על מצבת קבורתו:

"פ"נ הגאון מהור"ר נפתלי הירש שפיץ אב"ד פה ק"ק ווירמישא, הנה גדולה אימה וחשיכה נופלת מגניזת המאור ואסיפת רבינו, רבתה היללה, יללה רבה שמוע נשמע, בתורה ובענווה כעקביא אשר עליו העזרה ננעלה, חכמתו בחיבורו ובתשובותיו אשר השיב נפש משכלת, ספר מלא רצון על הש"ס עזר ותרופה, ה"ה מ"ו אב"ד מהור"ר הירש בן כה"ר משה ז"ל נתבקש בישיבה של מעלה בש"ק ט"ז אלול, ונקבר י"ז בו, תע"ב לפ"ק. תנצב"ה עם שאר צדיקים שבגן עדן אמן".

לא ידוע לנו הרבה אודות צאצאיו ובני משפחתו, מלבד בנו - הגאון רבי יקותיאל זלמן הלוי סג"ל שפיץ מניקלשבורג, אשר מדברי תורתו מובא בסוף חיבורו של אביו הגדול - "מלא רצון". הוא נקרא בשמו ככל הנראה, על שם זקינו רבי יקותיאל זלמן כ"ץ אשכנזי, אביו של הרבני התורני הקצין רבי אליעזר כ"ץ אשכנזי מניקלשבורג - אבי אמו.

כמו כן, יש לציין כאן את מורו ורבו הגאון בעל ה"בית יהודה" מקאליש, אשר פעמים הוא מכנה אותו בספרו - "מחותני", ואין אנו יודעים על שום מה. גם הגאון הקדוש רבי נפתלי כ"ץ בעל ה"סמיכת חכמים" מפרנקפורט זי"ע, בהסכמתו לספר "מלא רצון", כותב על המחבר: "מחותני", ואין ידוע לנו טיבם של קשרי המשפחה שביניהם.

רבי שמואל הלוי סג"ל מליסא

מחבר: "רמת שמואל"

[סביבות שנת שצ/ת - תעד]

הגאון המובהק "הדיין המצויין" "הישיש התורני" רבי שמואל סג"ל - מבחירי שבט הלוויים - דיין ומורה צדק לעדתו בקהילת קודש "ליסא" המעטירה, [היא העיר "ליסא" אשר בפרוסיה, וכיום בפולין]. מחשובי הרבנים והמחברים מתקופתו של בעל ה"חכם צבי" זי"ע.

הדיין רבי שמואל הלוי סג"ל מליסא, נולד בסביבות שנת ת'. זאת למדנו מנוסח השער שנכתבה בשנת תע"ד, שנת הדפסת הספר ושנת פטירתו של המחבר, ושם מתואר המחבר כישיש, תואר שמתאים למי שנמצא לכל הפחות בשנות השבעים ומעלה.

אין לנו מידע אודות משפחתו, מלבד שם אביו - רבי בועז סג"ל. בשער הספר, נזכרים לטובה ולברכה שנים מקרובי משפחתו, הלא הם הגיסים: "האלוף המרומם כהר"ר אשר סג"ל בן האלוף פרנס ומנהיג כהר"ר אלקנה סג"ל", וגיסו "האלוף כהר"ר סענדר". חותנם, היה שאר בשרו וקרובו של המחבר, ה"ה "האלוף הר"ר שמשון בועז ש"ן" [ש"חי' נ'צח], והם סייעו בידו רבות בהוצאות הדפוס. [בהקדמת ספרו הוא מציין שהוצאות הדפוס המכבדות, אלצוהו לקצר לפעמים בדבריו גם באותם המקומות שהיה בידו הרבה במה להאריך].

בהגיעו לפרקו נשא את זוגתו הרבנית הצדקנית מרת פייארלי ע"ה. את זכרה הטוב ומעשיה הנעימים ביקש להנציח בספרו, ומשום כך העניק את השם "שדה צופים" למפתחות ולסימני הספר אשר בסוף החיבור, אשר מלבד הטעם הפשוט, שהוא "כצופה הזה שעומד על המגדל ומביט ורואה מרחוק דרך שפופרת זכוכית", נרמז בשם זה גם שם זוגתו הרבנית ע"ה: "על שם סניף לאשתי הצנועה פייארלא תחיה. נוטריקון ד'צופים': צ'ניעת ו'צדקת י'ונתי פ'יארל - סייעני וזרזוני, ועל שם הכתוב ב'אשת חיל': צופיה הליכות ביתה".

ברבות הימים, שימש הגאון בעל ה"רמת שמואל" כדיין ומורה צדק לעדתו בק"ק "ליסא". מעטים מאוד הם הידיעות אודותיו, ולולי ספרו "רמת שמואל" המצויין בחריפות ובגאונות מופלאה, כמעט שלא היה נמצא בידנו

כל זכר לקיומו, ולא היה נודע אודותיו מאומה. גם על כהונתו ברבנות כדיין בק"ק ליסא, נודע לנו אך ורק מתוך נוסח חתימתו בספרו: "הקטן זעירא דמחברייא שמואל בן מוהר"ר בועז סגל ז"ל דיינא דק"ק ליסא, אלקים ירים אותו וישא".

בעת השריפה הגדולה שהשתוללה רח"ל בעיר מגוריו - ליסא, נאלץ אז רבי שמואל לנדוד מביתו לתקופת מה. או אז, נגנבו מעמו חיבורו הגדול על התורה ומאמרים, ובאותה עת גמלה בלבו ההחלטה שלא להתעכב יותר בהדפסת יתר חיבוריו ששרדו לפליטה, ומיד החל בהכנת חידושו על הש"ס לקראת הדפסתם והוצאתם לאור עולם.

בתקופה זו, שהה רבי שמואל בעיר "לנדסבורג". שם, הפסיד את כל ממונו רח"ל על ידי אנשי דלא מעלי. ברם, כל תלאותיו לא הפריעו לו לעמול ולעסוק בתורה, ואף מתוך הדחק. "סהדי ועדיי בשחקים, שלמדתי הכל מתוך הלחץ מדחק - דוחקא דכולא, הן מדחק מזונותי - ליתן טרף לאנשי ביתי, וביותר - דוחק הספרים. בהיותי בגירות לפי שעה בק"ק לנצבורג, וגם שם לא הנחתי ושקטתי, מחמת רשעי בני ישראל ימח שמם וזכרונם, בקרב ישראל יגולה קלונם, אשר הביאנו להפסד ממוני". בדחקו הנורא, לא היה בידו ש"ס שלם, והוא נאלץ ללמוד תקופה ארוכה במסכתא אחת בלבד. "והנה תמיד לא היה לפני רק המסכתא אשר למדתי בה, ולא מצוי אצלי כל הש"ס, ומכל שכן שאר ספרים".

בהמשך נדודיו, הגיע ר' שמואל גם אל העיר אמסטרדם. שם, התקרב ככל הנראה אל הגאון הקדוש רבי צבי אשכנזי - בעל ה"חכם צבי" זי"ע - רבה של אמסטרדם באותה העת. היה זה לאחר שנת ת"ע, בתקופת מלחמתו של ה"חכם צבי" נגד השבתאי חיון שר"י. באותה העת, נוצרה מחלוקת גדולה נגד ה"חכם צבי" אשר זעזעה את הקהילה היהודית באמסטרדם, ורבי שמואל לקח את הדבר ללבו.

רבי שמואל רומז על כך בהקדמתו: "ומפני שערוריה המפורסם המחלוקת המתלקחת אש הבערה ללאו יצאת נפרד החבילה, משם יפרד הרב הגדול והחסיד מהר"ר צבי נ"י". בשנת ת"ע נקרא ה"חכם צבי" לכהן פאר כרב באמסטרדם, אלא שבעקבות מלחמותיו נגד השבתאי חיון שר"י, נאלץ לברוח מן העיר יחד עם ידידו הגאון מהר"י חאגיז, ושהה שבועות ספורות בלונדון, ומשם נדד בערים שונות, ושהה בק"ק אפטא וסטאשוב, ולבסוף נתקבל לרבנות ק"ק לבוב, ושם מנו"כ.

רבי שמואל ראה כמצוה וכחוב גמור להעלות חידושי תורה על הכתב. "דאיתא בראש השנה 'כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר', וכן איתא במדרש ואתחנן 'מי שלומד תורה ואינה מלמדה אין לך הבל גדול מזה'. ואם כן, בפירוש אמרו שיודפס על ספר, כי לאו כל אדם זוכה לתלמידים הגונים. וכן איתא בחידושי אגדות [מהרש"א], אהא דאיתא בגמרא 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו': 'עיקר הלימוד שנעשה בו רושם, הוא הלימוד לכתוב בכתיבת יד, וב'ידו' קדייק, אשר על כן נקראו חכמים סופרים".

והיה כי ישאל השואל, מדוע צריך להדפיס ולהפיץ את חידושי תורתו, וכי לא יצא ידי חובתו במה שכותבם לעצמו? את השאלה הזו מיישב רבי שמואל במה שבדידיה הוה עובדא: "זוה דווקא ע"י הדפסה, דכתיבה בעלמא נאבד אי נגנוב, כאשר קרה לי מקרה בלתי טהור מרשעי עמינו, בהיותי נדוד אוד מוצל מאש שריפת קהילתינו הקדושה ק"ק ליסא, אשר גנבו אמתחתי מלא כתבים אשר חברתי על התורה ומאמרים, שהיה שמו נאה לו 'מעיל שמואל'... וחבל על דאבדין"...

ואכן, סופר פורה היה רבי שמואל הלוי סג"ל מליסא, וספרו העמוק "רמת שמואל", המכיל "חידושי הלכות וחידושי אגדות הנאמרים בחריפות ובקיאיות רבה" - על שלשים ושתים ממסכתות הש"ס, אינו אלא חלק קטן מן היבול הספרותי שהעלה על הכתב בשנות חייו, ובהם - חיבור שלם על חמשה חומשי תורה, וכן מאמרים רבים שהעלה על הכתב, וכפי שמספר בעצמו בראש ספרינו "רמת שמואל" - וכאמור.

לספר שלפנינו - "רמת שמואל", צירף המחבר חיבור נוסף ומעניין ביותר, בשם "ברכת החשבון", ובו מבאר המחבר את כל הענינים בש"ס התלויים בחשבון, וחידושי תורה בעניני חשבונות שבש"ס, "דמתרצין ספרים

ומדרשים ופסוקים אשר צריך לתרץ על פי החשבון". [על פי דבריו בהקדמתו, רמז את שמו בתיבות "ברכת החשבון" העולה בגימטריא "שמואל הקטן" עם הכולל. אך לא ברור אופן הגימטריא]. ספר זה הינו ייחודי ביותר, והוא מלא חן בסגנונו המקורי ובחשבוניותו הגאוניים והמרתקים.

עיקרו של החיבור "רמת שמואל", מתבטא בשני מישורים. האחד - תירוצים לקושיות בעלי התוספות, והמשנהו - חידושים וביאורים על אגדות הש"ס. מן הענין לציין כאן את עשרת הטעמים השונים להענקת שם החיבור "רמת שמואל", הבנויים ומיוסדים על פי הכלל הנודע ש"תיבה בת שלש אבנים, בונה ששה בתים". דהיינו, תיבה אחת בת שלשה אותיות, כמו תיבת: "רמת", ניתנת לששה צירופים שונים, והם: 1. רמת. 2. רתם. 3. מרת. 4. מתר. 5. תרם. 6. תמר. בצירוף "רמת" משתמש המחבר 4 פעמים, וב"תמר" - 2 פעמים. מעתה יש בידינו 10 צירופים לתיבה הראשונה של שם הספר "רמת שמואל".

וכך מבאר אותם המחבר: 1. רמת. "רמת נקרא על שם שמואל הרמתי, אין הנקרא יוצא מיד פשוטו". 2. רמת. "ורמת נוטריקון: ר'ובו מ'תורץ ת'מיהת - תוספות, וקושייתן". 3. תמר. "להיפך, לטובה: ת'וכו מ'תורץ ר'ובו - רש"י". 4. תמר. "מה תמר עושה פירות, על שם דזה הוא פריה לעולם הבא". 5. מרת. "הלב יודע 'מרת' נפש, שלא זכיתי לבנים זכרים דנקרא שמי עליו, על כן זה בני ובניני". 6. רמת. "מלשון 'רמי' אהדי, דמתרצינו". 7. רמת. "רמת שמואל" (1017) עולה בגימטריא: "מלא תוספת" (1017), "ממלא מקום שהניחו בעלי תוספות ריקם, וחסר - אמלא". 8. רתם. "כגחל 'רתמים', דמלהבה באש בשלהבה". 9. מתר. "דהותר בו קושי תוספות". 10. תרם. "כ'תרומה' - מן היפה, שלא העמדתי ברובה אלא במקום דהניחו תוספות לתרץ, ולתרץ הגמרא באתי, אשר מימיהן בצמאה אנו שותים". [מתוך דברי המחבר בהקדמתו הנפלאה, שנכתבה בלשונות מחורזים להפליא, על משקל פסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל, בצחות ובלשון נופל על לשון].

במקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו. מחד, מתנצל רבי שמואל בהקדמת ספרו על כך שהוא מעיז לעמוד במקום גדולים ולתרץ את קושיות התוספות, מאחר שהוא רק כאותו 'ננס על גבי ענק', אשר 'אי לאו דדלאי לי כספא, לא משכחתה מרגניתא תותה'...

ברם, מאידך, יודע הוא להעריך ולהוקיר את עומק חידושו, ואם כי הוא מודיע בשער שאין הוא מן אותם האומרים 'קבלו דעתי', והוא מוכן לקבל ולשמוע ממי שיוכיח לו שהוא טעה, והרי כבר "קדמוני ואמרו: כמו שאי אפשר לתבן בלא בר, כן עסק החובר, שגיאות מי יבין, לאו כל המוחין שווין", אולם בכל זאת הוא מבקש לעיין היטיב בדבריו טרם הביקורת, "וזאת אבקש, לבל יהיה לו למוקש, דברי לנקש, בדברי עיקש, כי אם אחר העיון היטב דק ומדוקדק, ולשקול בשכלו הקודש במשפט וצדק, וזה יבדוק בחורו ובסדק, עד מקום שידו נוגעת, לעקר או לטעת, בידו מכרעת".

הוא מתלונן נגד אלו האוהבים להפריך דברי זולתם ללא עיון כראוי. "זה דרכם להם כסיל, במומו פוסל, תמיד פסול, עקש ופתלתול, ואם אומר מה לך לזה תסור וחדל, ואני בעזר אלקי בטחתי, ועל מאמרי חז"ל תמכתי, מצאתי כי יגעתי, ועיטי אשר איתי, לידי שנסתי"...

בשלבים המתקדמים לקראת סיום עריכת הספר, שהה רבי שמואל באמסטרדם, ובדעתו היה לקחת את הסכמתו של בעל ה"חכם צבי", שאותו העריך ביותר, אלא שהדבר לא עלה בידו לאחר שה"חכם צבי" נאלץ לפתע לעזוב את העיר. או אז החליט רבי שמואל שלא יקח לספרו הסכמות כלל, כאשר גם בלאו הכי לא ראה כל כך צורך לבקש את הסכמת הרבנים לספרו, מכמה טעמים - וכפי שהוא מבאר בהקדמתו:

"ואשים התנצלותי לפני כל גאון ורב וצורב אשר קטנם עבה ממתני, לבל יאשימוני בזה שלא לקחתי הסכמה על ספרי הלז כנהוג, וזאת לדעת לכל בר דעת שגמרתי לספרי הלז כמעט החצי, בהיותי נדוד וגולה בק"ק אמסטרדם, ומפני שערויה המפורסם המחלוקת המתלקחת, אש הבערה ללאו יצא, דנפרד החבילה, משם יפרד הרב הגדול והחסיד מוהר"ר צבי נ"י, ומה גם אשר הוא עשוי על הלכה תוספות, ורובא ככולא אינן מטריחים עצמן לקרות הלכה תוספות, וגם אשר מקרוב נדפסו איזה חיבורי ספרים בלא הסכמות בטעמיהם לשבח אשר לא נפקא מיניה דינא רק דרך פלפול ושאר טעמים שכתבו, בוודאי אל ידע בעיניהם מקצתם, ומינה מעט וקימעה, אפילו כמלא נימא, להעלות

חימה, כי תורה ללמוד אני צריך, וחברתי בפני בני גילי, וממני ישאו הק"ו להגדיל תורה ולהאדיר, וקיימתי בעצמי חטוף וברך על גמרה של תורה, והראוי לכולה אינו מעכבת בו הסכמת כתיבתו".

בכל זאת, מאחר שחשש רבי שמואל שבהעדר כתב הסכמה יכול להיגרם לו נזק, כאשר נהוג היה שהמסכימים היו גוזרים בדבריהם שלא להדפיס את הספר בשנים הבאות וכו', מפנין שכך, החליט ר' שמואל לעשות זאת בעצמו, ואלה דבריו שם: "ואם מפני שהיו גוזרים בחרם שלא להדפיס אחר עד זמן מה, ישראל קדושים, ורעה לא חורשים, ולא יקימו ב'ארור מסיג גבול' בעל המחבל, כי נפש הוא חובל, ויפרע ממנו מי שפרע בדור המבול, והמחזיק יבא עליו ברכה".

רבי שמואל לא זכה לזרע של קימא רח"ל, ויחידושי תורתו הם המה זכרוננו לברכה לדורות עולם. [כך נראה מתוך הקדמת ספרו, ואם כי יתכן גם לפרש שם את דבריו, שהוא לא זכה לבנים זכרים בלבד, ובנות יולדו לו, ברם בהמשך דבריו משמע כפי שכתבנו כאן, מתוך מה שרמז בענין זה בשלהי הקדמתו, כאשר הוא מתבטא על עצמו: "הן אני עץ יבש"].

"הדיין המצויין" רבי שמואל הלוי סג"ל מליסא זצ"ל, נפטר ביום ט"ו לחודש סיון שנת תע"ד, ומנוחתו כבוד בבית הקברות מוידרבערג הסמוך לאמסטרדם. על פי שער ספרו שנדפס באמסטרדם, נראה שהספר נדפס אף הוא בשנה זו - שנת תע"ד, ע"פ פרט השנה שסומן שם בתיבות: "עיניך ברכות בחשבון", ובהדגשת האותיות ע'ב'ת'ב', שעולה יחד: תע"ד. הספר נערך כמובן על ידי המחבר עוד בחיי חיותו, אולם אין אנו יודעים אם הספיק לראותו בצאתו מבית הדפוס.

רבי אהרן זעליג מאוסטרהא

מחבר: "משחת אהרן"

[תלז-תקטו]

מחברו של הספר "משחת אהרן", הוא ניהו "אחד משרי הפרתמים, אשר נוחה ממנו דעת חכמים, תהילתו הכל נואמים, ה"ה האלוף התורני הרבני המופלא והמופלג בתורה, איש אמונים, כבוד שמו מהור"ר אהרן זעליג בהנגיד המנוח מוהר"ר יואל פייבש זלה"ה מאוסטרהא עיר מלאה חכמים", [נוסח שער ספרו "עולת אהרן"].

"האלוף התורני הרבני המופלא ומופלג" הגאון רבי אהרן זעליג מאוסטרהא, נולד ככל הנראה בסביבות שנת ת"ל, לאביו "הראש ומנהיג הנגיד התורני" רבי יואל פייבש מאוסטרהא, שהיה בנו של רבי נפתלי הירץ. ר' יואל פייבש היה מנגידי ואלופי עיר אוסטרהא, מפרנסי ומנהיגי הדור, ונודע בדורו לאדם גדול מאוד, וכרועה נאמן לעדתו, ו"נכבד בעמו ופרנס ומנהיג בה'חברא קדישא' כמה שנים".

שנים מבניו של ר' יואל פייבש, היו אף הם "מגדולי ונכבדי עיר אוסטרהא". הראשון, הוא הגאון הנודע הרב המופלג רבי אהרן זעליג מאוסטרהא - בעל ספרי "עולת אהרן" ו"משחת אהרן", ומשנהו - אחיו - הרבני המופלג רבי נפתלי הירץ מאוסטרהא. הם וצאצאיהם שמשו כפרנסים ומנהיגים בקהילת אוסטרהא משך כמה דורות. על מצבת קבורת ר' יואל פייבש נכתב: "פה נטמן, איש באחיו... מיומן, רועה נאמן, חכמתו בלבו טמן, התורני והראש ומנהיג מוהר"ר יואל פיווש במוהר"ר נפתלי הירץ, נפטר יום א' ט"ז תמוז תע"ו לפ"ק, תנצב"ה".

עדות מעניינת על בני משפחה זו, מצאנו ראינו בהסכמתו של "הרב המאור הגדול המפורסם מוהר"ר נפתלי נר"ו אב"ד דק"ק מעזיבוז ומדינות פאדאליא" - שהיה רבה של העיר בזמנו של מרן הבעש"ט זי"ע, [ולפי הנראה

מפנקסי העיר מעזיבוז - הוא זה שהיה חותנו של תלמידו הגדול הרה"ק רבי זאב וואלף קיצעס ממעזיבוז זי"ע, שנדפס על ספרו השני של המחבר - "עולת אהרן", [נכתבה וניתנה על ידו ביום ב' שבט שנת תצ"א].

"פעמים רבות נכנסתי בהיכל ה' בחדרי התורה עם מחותני הרב המופלג בתורה ובמעלות ומדות הגונות ותרומיות, הוא ניהו כבוד מוהר"ר אהרן זעליג נר"ו, בן מוהר"ר יואל פייבש זלה"ה, והמפורסמות אין צריך ראייה שהמה מבני עליה - תורה וגדולה במקום אחד עולה... ויוחקו מיליו לחיים בספר קדוש, ובוודאי יהיה נייחא למקום ונייחא לבריות, רבים וכן שלמים יאותו במלאכה זו מלאכת שמים".

ר' אהרן זעליג שנודע בדורו כ"איש ירא אלקים מופלג וגדול בתורה ובמידות שמנו חכמינו ז"ל", היה "אחד מחריפי ומופלגי תורה בעיר אוסטרהא", בזמן כהונתם של הגאונים הקדושים - רבני העיר אוסטרהא - ה"ה: רבי יצחק אייזיק ב"ר בצלאל הכהן - בן בנו של בעל ה"סמיכת חכמים", ורבי דוד היילפרין - מתלמידי מרן הבעש"ט זי"ע, אשר אף העניקו לו את הסכמותיהם לחיבוריו.

מעניינת ביותר הסכמתו של הגאון הקדוש רבי דוד היילפרין הנ"ל [נכתב בנר שני של חנוכה שנת תק"ג], אשר מלבד עצם הדבר אשר פרץ עבור המחבר את גדרו מאז שלא לתת הסכמות, עוד זאת יצא בעדות אישית על קדושתו ואצילותו ונועם הליכותיו, וראוי להעתיק כאן מדבריו הקדושים: "קולו של אהרן כפעמון ורמון, מלא וגדוש דרכו והילוכו בקדושה, גם שבתו וקומו, ותהי רוח ה' לפעמו, משוטט ימא רבא ויורד תהומים, עסק בשמעתא אליבא דהלכתא כחכמים הקודמים, מימיו לא מש מתוך אהל של תורה, ה"ה הרבני המופלג ומופלא בתורה ובמידות שמנו חכמינו ז"ל, כש"ק מוהר"ר אהרן זעליג בהמנוח הנגיד מוהר"ר יואל פייוש ז"ל, אשר כבר יצא טבעו בעולם ע"י ספריו שחיבר כבר, וכעת מצא ידו די חכמה במשנה ובגמרא, ירד לעומקה של הלכה - הליכות עולם לו, בכל מסכת מהש"ס, ורוצה להביא לבית הדפוס חידושו, אמרתי כדאי הוא לפרוץ גדי אשר מעולם מנעתי את עצמי ליתן הסכמות"...

[מעניין לציין שגם הגאון הקדוש רבי דוד גינצבורג - אב"ד ור"מ דק"ק אליק, בהסכמתו לספרו "עולת אהרן" הנ"ל, מתבטא אודותיו בחתימתו בהפלגה יתירה: "כה דברי המדבר לכבוד התורה, ולכבוד האיש קדוש גברא רבא".]

הגאון רבי אהרן זעליג שימש כדיין ומורה צדק בק"ק אוסטרהא, ומפאת מעמדו הרם וגדולתו הרוחנית, נתמנה ג"כ לשמש כ"פרנס ונאמן" של ה'חברא קדישא' של ק"ק אוסטרהא, והחזיק בתפקידו זה רבות בשנים. בהסכמתו של הגאון הקדוש רבי יצחק אייזיק כהן-צדק הנ"ל לספרו "עולת אהרן" [מיום י"א בסיון שנת תצ"א], מתואר ר' אהרן זעליג בתפקיד נוסף: "הרבני המופלג כבוד מוהר"ר אהרן זעליג מקהלתנו ק"ק אוסטרהא... אכסנאי של תורה, הנושא עול עבודת הקודש בבית המדרש הבנוי לתלפיות בק"ק אוסטרהא".

שלשה ספרים הניח אחריו רבי אהרן זעליג, ורק שנים מהם הדפיס בחייו, והשלישי לא נדפס. הראשון, ספר "עולת אהרן" - על אגדות "עין יעקב", נדפס באופנבך בשנת תצ"ג. השני, ספר "משחת אהרן" - חידושים על מסכתות הש"ס, נדפס בפרנקפורט ד'אדר בשנת תק"ו. והשלישי - שלא נדפס, ספר "אהל אהרן" - על ששה סדרי משנה, והוא מזכירו בין ההסכמות לחיבורו "משחת אהרן", [שם הוא מציין: "הסכמות הרב המאור הגדול אב"ד ור"מ דק"ק ברלין, יודפס על ספר 'אהל אהרן' - חיבור על המשניות"].

הקדמות חיבוריו מלאים בדברי מוסר ויראת ה'. בדבריו, הוא קובל על אותם שאינם קובעים עתים לתורה וליראת שמים, וכן על אותם הלועגים על חידושי תורתם של אחרים, ועוד. [אמנם לא אוכל וראיתי ברעה אשר נמצא בעמי, אנשים חשובים בעיניהם, ולבם בל עמם ליראת ה', המה בני אדם הדומין לעשבי השדה, לציון מן התורה מנין, זאת לא יחרשו ולא ידרשו, כדומין ע"פ השדה של תפוחי רעב, ולא ללחום מלחמת ספר קרית מלכי רבנן קדמונינו הגדולים ז"ל, רק המה בהמה יחשב בדעתם כצג באישון לילה ויום ידרושון לאסוף בר, ולמשול על עם דל... ואינן זוכרין להכניס יראת ה' בלבבם, ושב ורפה לו...].

רבי אהרן זעליג מאוסטרהא נפטר באוסטרהא ביום שבעה עשר לחודש טבת שנת תקט"ו, ושם מנו"כ. ואלה הדברים אשר נחרתו על מצבתו: "פה נטמן, איש צדיק תמים, הגה בתורת ה' יומם ולילה, מורה צדק לרבים, וריבץ תורה בישראל, ורבים שתו... לימא מילי מעלייתא משמו, שמזכה לרבים בחיבוריו - ספר 'משחת אהרן'.

וספר 'עולת אהרן', ה"ה הרבני המופלג מהו"ר אהרן זעליג במוהר"ר יואל פייוויש. נפטר טו"ב טבת תקט"ו לפ"ק. תנצב"ה."

[מחבר] הספר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" מספר: "מצבתו, זה כמה עשרות שנים שנפלה, ורגבים כסו עליה, ולא ידע איש את מקום קברו. תיתי לי, כי אנכי לרגלי עבודתי להציב יד ושם לגדולי עירנו, חיפשתי, חפרתי, ומצאתיה. הקימותי אותה מערימת עפרה, שלימה, ונס האותיות לא נתקלקלו, ירוץ הקורא בהן, וזאת אשר קראתי מעל מצבתו". וראה עוד אודותיו בספר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" הנ"ל, עמודים: 133-136, ושם - בעמוד 91 - על אביו].

רבי מרדכי סירקין מבריסק

מחבר: "מים עמוקים"

[לפני שנת ת"ע - תקכה]

הרב "הגדול בענקים, שמו נודע למרחקים, חכו ממתקים, כולו מחמדים, מוכתר בנימוסין, שלשלת היוחסין, ה"ה הרב המאור הגדול החריף והבקי המפורסם בדורו" - מורינו הרב רבי מרדכי סירקין מזאלקווא - אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליטא - ומחבר הספר "מים עמוקים" המכיל חידושים נפלאים ועמוקים בדרך הפלפול על מסכתות הש"ס.

הגאון רבי מרדכי סירקין נולד לאביו הגאון רבי נחמן סירקין מבריסק, ונקרא שמו בישראל על שם אחד מזקניו שנודע בשם "הגאון המפורסם מוהר"ר מרדכי שהי" אב"ד בק"ק ליסק". זקינו זה נזכר בשער חיבורו "מים עמוקים", ברם, לא ברור למי הכוונה, וגם לא ידוע לנו כיצד הוא היה זקינו של הרב המחבר.

ר' מרדכי היה מבני בניו של הגאון המפורסם רבי יואל סירקיש אב"ד דק"ק בריסק ובעלזא וקראקא - הנודע על שם ספרו "בית חדש" - הב"ח. אביו, הגאון רבי נחמן, הוא הראשון במשפחה זו שנקרא בשם משפחתו: "סירקין", על שם כינויו של ראש המשפחה - הב"ח: "סירקיש". [כמה מצאצאיו של ר' מרדכי, שינו את שם כינויים ל"נייהויז", דהיינו: "בית-חדש", הלא המה משפחת אדמו"רי 'חעלעס' ו'טאמשוב' לבית 'נייהויז'].

ר' נחמן אביו - שימש כאב"ד דק"ק זאמושץ ובריסק. בשנת תע"ח, אנו מוצאים את הסכמותיו על ספרי "עיר דוד" ו"ברית שלום", ושם הוא בא על החתום כרבה של זאמושץ. ניהל את עדתו ביד רמה, ואף השתתף בישיבות "ועד ארבע ארצות" שהתקיימו בירוסלב בשנת תקי"ד. מפאת מעמדו הרם, ניסו לערב אותו בעת הפולמוס הנודע בענין קמיעותיו של הגאון הקדוש רבי יהונתן אייבשיץ, אולם הוא סירב בכל תוקף להתערב במחלוקת זו, והגאון הקדוש היעב"ץ מציין את הדבר לשבח בחיבוריו "תורת הקנאות" ו"עדות ליעקב".

הספיד אותו תמרורים הגאון המפורסם רבי חיים הכהן רפאפורט מלבוב, ונדפס בספרו "דרושי רבי חיים כהן". שם, הוא מפליג בשבחו ובשבח תורתו. הוא מספר שם על שהותו עמו בעת אסיפות הוועד שהתקיימו בליטא בשנת ת"פ, ושהוא שמע אותו באותו העת, כאשר הוא חוזר ומשנן על פה ארבעה ממסכתות הש"ס. [מלבד בנו ר' מרדכי, ידוע לנו אודות בן נוסף, ה"ה הגאון רבי יהושע העשיל סירקין - רב בק"ק שקלוב, שנפטר ביום שני של חג השבועות שנת תקס"א].

אביו - רבי נחמן, היה בנו של הגאון רבי שמואל נפתלי צבי הירש - אב"ד דק"ק בריסק, והוא בנו של הגאון רבי אריה יהודה לייב אב"ד דק"ק קראקא ובריסק ומחבר "שאגת אריה וקול שחל", שהיה בנו של הגאון רבי

שמואל צבי הירש אב"ד דק"ק פינטשוב, בנו של רבינו הב"ח - רבי יואל סירקיש בעל ה"בית חדש".

ר' נפתלי הירש היה חתנו של הגאון רבי נחמן הכהן כ"ץ רפאפורט - אב"ד ור"מ ק"ק קרעמניץ ופוזנא ודובנא רבתי, שהיה בנו של הגאון רבי מאיר הכהן כ"ץ רפאפורט - אב"ד דק"ק בעלזא וחעלמא, שהיה חתנו של הקצין רבי מרדכי שרענצלס - "פרנס ומנהיג" בלבוב, שהיה חתנו של הגאון המפורסם רבי יוסף הכהן כ"ץ - אב"ד דק"ק קראקא - בעל ה"שארית יוסף". חותנו של רבי נחמן - הגאון רבי יוסף היילפרין - אב"ד דק"ק לבוב, היה חתנו של הגאון המפורסם רבי מאיר אב"ד ור"מ דק"ק לובלין - המהר"ם מלובלין.

אחד מילדיו של רבי נחמן רפאפורט, היה בנו הגאון רבי שמחה הכהן רפאפורט אב"ד דק"ק לובלין, שהיה אביו של הגאון המפורסם רבי חיים הכהן רפאפורט אב"ד דק"ק לבוב. נמצא שזקנתו של רבי מרדכי סירקין - אם אביו, היתה אחות אביו של רבי חיים רפאפורט מלבוב. על כן, מכנה ר' חיים את המחבר בהסכמתו לחיבוריו: "נ"ד, דהיינו: "נכד דודתי", ואת אביו: ב"ד, דהיינו: "בן דודתי".

בהגיע ר' מרדכי סירקין לפרקו, נלקח אחר כבוד לבית חותנו הנגיד הצדיק רבי גרשון נתן מזאלקווא - "פרנס דקהילת זאלקווא ומנהיג המדינה דגליל לבוב", והיה סמוך על שלחן חותנו רבות שנים. מני אז ואילך נודע בשמו ובכינויו: "רבי מרדכי מזאלקווא". חותנו, רבי נתן, היה מנהיג הנערץ של קהילת זאלקווא רבות בשנים, ואף היה נכבד מאוד ומקורב למלכות. הנהיג תקנות רבות לבני קהילתו, ושמו נמצא חתום הרבה ב"פנקס הקהל דעיר זאלקווי". ביתו היה פתוח לרווחה, ולומדי התורה נהנו משלחנו.

אביו של ר' נתן, רבי בצלאל [בנו של רבי נתן שנהרג על קידוש ה' במדינת ליטא], נודע בשם: "ר' בצלאל מוכסן", משום ששכר את המכס של מדינת פולין. ואף הוא שימש כראש הקהל דק"ק זאלקווא, והמלך יאן סובייסקי בנה עבורו בית גדול שם בזאלקווא. [נפטר ביום י"ט בתשרי שנת תנ"ז]. בנו, רבי נתן מזאלקווא, זכה גם להיות מחותנו של ה"חכם צבי", אחר שבתו נישאה לבנו - הגאון רבי דוד אשכנזי אב"ד דק"ק יאריטשוב, שהתייתם מאביו ה"חכם צבי" בהיותו עוד נער קטן. ר' נתן נפטר ביום ה' באייר שנת תצ"ה. [וראה ב"כתבי הגאונים" - מאת הגאון רבי צבי הורוויץ אב"ד דרעזין - עמודים 32-34, הרחבת דברים אודות ר' נתן ואבותיו וצאצאיו. ויש לציין, שמ'מגילת היוחסין' של הגאון רבי שלמה יצחק היילפרין אב"ד דק"ק טרניפול, עמוד 54, נראה שר' נתן שימש תקופה מסוימת גם כרב ואב"ד בעיר יאריטשוב, והדבר טעון בירור].

מי שהעלה את שבחו של רבי נתן עלי ספר, הוא הגאון היעב"ץ בספרו "מגילת ספר", המספר בהרחבה אודותיו ואודות בית המדרש שיסד ואשר העמיד לתלמידי החכמים שבעיר, [הקצינים המפורסמים הרבנים כמו"ה העניך וגיסו כמו"ה נתן - רצו שאתיישב בזאלקווי, ואלמוד בבית המדרש שלהם, ולעשות לי הספקה טובה"] עיי"ש. לדברים הללו מכוונים דברי חתנו - ר' מרדכי סירקין: "בהאי גיסי, הילולא רבה אשתכח בהו, הלל הגדול, שגידלם בשם הגדולים אשר בארץ, שמה ישבו כסאות רבנן ותלמידיהון, ובו בית המדרש לפרושים, פרוש מאהבה, אוהב ה' שערי ציון המצוינים בהלכה".

וראה עוד ב"הקדמת המחבר" המספר על תקופה נפלאה זו בה ישב בבית חותנו הפרנס: "זכרתי ימים מקדם, כאשר הייתי בימי חרפי...". בהמשך הוא מספר על תלמידי חכמים שהיו יושבים ב"בית וועד לחכמים", שהעמידו "הני תרי גיסי, ה"ה: חותני - הרב הנגיד מהור"ר גרשון נתן זלה"ה, וגיסו הנגיד המופלא מהור"ר חנוך הענוך ז"ל".

ר' מרדכי מספר עוד על לימודיו בבית המדרש הגדול של חותנו: "אנכי הרואה מקום שנעשה בו אזנים לתורה, שמה יאספו עדרי צאן קדשים, יושבים כתות כתות, כל חד מבקש לימודו, כל חד לפום חילי - דרך חכמתן, זה הי' לו עסק בנסתרות, וזה משוך לבו באגדה". ואילו על עצמו הוא ממשיך ומספר: "נומיתי להם, לא - כי הלכה אני אומר", והוא השקיע את עצמו בלימוד ש"ס ופוסקים, "מנעורי גדלני כאב להיות מרכבה בישיבה עסק התלמוד, הן לו להקב"ה בעולמו ד' אמות של הלכה", והוא הולך ומבאר את צורת הלימוד הראויה, תוך שהוא שולל סגנונות לימוד אחרים שהיו נהוגים אז.

את חיבורו החל בעת אשר עסק בחברותא עם שאר בשרו - חתן דודו של זוגתו, רבי בנימין זאב מזאלקווא בעל ה"אור יקרות" מזאלקווא, [את חיבורו של ר' בנימין זאב, הדפיס נכדו הגאון רבי בצלאל הלוי - אבי אמו של הרה"ק רבי שמחה בונם מפרשיסחא ז"ע], ואף ביקשו לחברו יחדיו, כפי שמספר המחבר:

"והנה בעת היותי שם אני בבית חותני הנ"ל, שם בנימין - צעיר רוד"ם, רד ים התלמוד, ה"ה הרב המאור הגדול החרף מהור"ר בנימין זאב ז"ל, חתן הנגיד מהור"ר חנוך הענוך ז"ל - הנ"ל. מבכי נהרות חבש, ותעלומה הוציא או"ר יקרו"ת", כשבתנו על סיר הבשר - בשרא שמינה אפתורא דדהבא, הגיד אלי ריעי ועמיתי בנימין ידיד ה' - כה, ונוועדה יחדיו בתכיפה אחת, חיבור ספר על גפ"ת - להיותנו: 'תרי מכתבי מלייהו' - ספר, ונקרא שמו בישראל: 'מים עמוקים', עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה, כל צמא לכו למים".

ואכן, בשנת תק"כ, הדפיס רבי מרדכי בזאלקווא את חיבורו הגדול הנ"ל - ספר "מים עמוקים", שהוא "פירוש נאה ונחמד להשכיל, על תשעה מסכתות משלשה סדרים, מסדר מועד - פסחים סוכה ביצה, מסדר נשים - כתובות גיטין קידושין, מסדר נזיקין - בבא קמא בבא מציעא שבועות. שלשה המה נפלאו, הוי כל צמא לכו למים, מבאר מים חיים, רבים ישתו ומצאו מרגוע לנפשיכם, למען ירבו ימיכם, אמנ". [חלק מנוסח השער של הספר, מכיל פירוש מקצת יחוסו המפואר של המחבר].

ראשון המסכימים, הוא בן דודו של אבי המחבר, הגאון הנודע לתהלה - רבי חיים רפאפורט מלבוב. בהסכמתו הוא מציין שר' מרדכי כתב את חיבורו על כל הש"ס כולו. והוא מעיד עליו: "מרדכי ישב בשער המצויין בהלכה, אשרי שלו ככה, ה"ה נ"ד [נ"כ ד'ודת] המאור הגדול החרף המפורסם כבוד מהור"ר מרדכי בהגאון המפורסם ב"ד [בן ד'ודת] מהור"ר נחמן ז"ל אב"ד דק"ק בריסק דליטא יצ"ו, מעודו לא מש מתוך אהל של תורה..."

לאחר מכן, קיבל הסכמה מאת רבה של "זאלקווא" - עיר מגוריו בצעירותו, ה"ה הגאון רבי שמשון מייזליש מזאלקווא, המציין את היותו "חתן כבוד הרב הנגיד המפורסם מוה"ר גרשון נתן ב"ר בצלאל - מקהילתנו", והוא מעיד על המחבר: "זקן ויושב בישיבה תמיד, מנעוריו ועד עתה, ויט שכמו לסבול עול תורה".

בהמשך, הוא מספר ש"מוניטין" יצאו לו כבר מאז לשמו הטוב של ר' מרדכי, כאשר "שמעתתיה מבדרין בהאי עלמא, בספרים קטנים - ליקוטי בתר לקוטי, לרוות צמאון לבני בי רב - חכם וצורב". אין אנו יודעים למה כוונתו, וכנראה שנפוצו באותה העת ספרי ליקוטים שהביאו חידושי תורה משמו של רבי מרדכי, כדוגמת הספר "פלפולא חריפתא" שהזכרנו להלן. מעניין לציין את הפלגתו הגדולה על החיבור, כאשר לאחר שהוא מרבה בשבחיו, הוא מסכם ואומר: "חיבור כזה לא ראינו מימים ימימה". אחריו בא על החתום בעל ה"מאיר נתיבים", שהתקבל אז לאב"ד דק"ק טרניפול, לאחר שסיים את כהונתו הקודמת בק"ק לבוב, המרבה אף הוא בשבחיו של הספר ומחברו.

בשנת תצ"ו, הדפיס הגאון רבי יואל ב"ר יוסף - מתלמידי החכמים שבעיר מגוריו - זאלקווא, ספר בשם "פלפולא חריפתא", המכיל חידושים שנונים נבחרים על מסכתות הש"ס שנאסף ונלקט מדברי גאוני זמנו ומתוך חיבורים שונים [הנזכרים בשער הספר מהדורה שניה], ועליהם הוסיף מעט גם משלו, [הספר נדפס בהסכמת הגאונים: רבי יצחק סג"ל מזאלקווא, רבי אריה לייב מרישא, רבי זאב וואלף אריה יהודא מזאלקווא]. בחידושי מסכת כתובות, מביא המחבר פלפול נאה "בשם הרב המופלג מו"ה מרדכי חתן הרב המופלא ומופלג הנגיד מו"ה נתן זצ"ל מזאלקאווי" - ה"ה רבי מרדכי דנן. [עיי"ש בסימן ד', דף ל"א ע"ב].

לאחר פטירת אביו הגאון ר' נחמן, בשנת תקי"ז, בבריסק, ירש בנו - הגאון רבי מרדכי סירקין מזאלקווא בעל ה"מים עמוקים" - את רבנותו אשר בבריסק, ושם ישב עד לפטירתו ביום כ"ד לחודש שבט שנת תקכ"ה. [לא ידועים לנו פרטים ברורים אודות צאצאיו. יש רושמים את רבי ישראל - אב"ד דק"ק פשעווארסק, כבנו, וכן את רבי יוסף קעזיס - אב"ד דק"ק לעברטוב וחעלעם ויאנוב, שהיה מגדולי תלמידי החוזה מלובלין, ואביו של ראש שושלת חעלעם - רבי אריה לייב ניהוויז חתן בעל ה"אור לשמים" מאפטא. יש המציינים את ר' יוסף כבנו של ר' ישראל].

יש אשר מונים גם את אחת מבנותיו של המחבר היתה זוגתו של רבי יקותיאל זלמן אב"ד דק"ק דרוהוביטש, אלא שבמגילת היוחסין אשר בראש ספר "אמרות טהורות", (ראה שם בהערה אות ז'), שדא ביה נגרא ודחה זאת מכל וכל. אלא שיש לעיין עוד בדבר].

רבי בנימין זאב רייכל'ש מניקלשבורג

מחבר: "דברי התענוגים"

[תסג - תקמו]

אחד המיוחדים שבין גאוני וקדושי ארץ, היה הגאון הקדוש המפורסם רבי בנימין זאב וואלף רייכל'ס זי"ע, אשר היה הראב"ד בקהילת קודש ניקלשבורג המפורסמת, בימיו של הגאון הקדוש המפורסם רבן של כל בני הגולה מרן רבי מרדכי בנעט מניקלשבורג זי"ע, ולאחר מכן רב אב"ד וריש מתיבתא בק"ק שאפי - במשך כ"ז שנים רצופות - עד להסתלקותו בשנת תקמ"ו.

הוא הגאון הגדול המפורסם לשם ולתהילה, עד שהיה נקרא בפי כל: "ר' בנימין הצדיק", אשר נודע לדורות בספרו "דברי התענוגים" - שם הפליא עצה והגדיל תושיה בחריפות ובבקיאות על פרשיות התורה.

הגאון הקדוש רבי בנימין זאב וואלף רייכל'ש [קרי: רייכעלס] מניקלשבורג זי"ע, נולד בשנת תס"ג, לאביו הגאון הצדיק רבי יואל רייכל'ס. בהגיעו לפרקו, נשא ר' בנימין וואלף לאשה את בת אחיו - ה"ה זוגתו הרבנית הצדקנית מרת חיילא ע"ה, שהיתה בתו של אחיו הגדול - הגאון רבי דוב בער רייכל'ס - בנו של אביו ר' יואל הנ"ל.

מיום עלה ונתעלה רבי בנימין וואלף במעלות רמות ונשגבות, בד בבד עם שקידתו העצומה על דלתי התורה והיראה, עד שנתפרסם שמו כצדיק תמים במעשיו ומופלג בענוותנותו היתירה, שפל בך, שייף עייל שייף נפיק וגריס באורייתא תדירא. וביותר נתייחד ר' בנימין וואלף ברוב פרישותו וענוותנותו, וכל גדולי ישראל בימיו רוממהו ויהללהו, עד שיצא עליו קלא דלא פסיק, וכך היה מרגלא בפומא דאנשי דורו - דור דעה, שראוי להיות רוח קדושה וטהרה שורה עליו.

ברבות הימים, נודע בעולם שמו ושמעו הטוב של ר' בנימין וואלף כאיש קדוש, ונודע לתהילה בקרב בית ישראל בגאונותו ובצדקותו הגדולה, עד שנקרא אחר כבוד לכהן פאר כראש בית דין בעיר גדולה לאלקים - בק"ק ניקלשבורג. ויהי כי ארכו לו שם הימים, ונתקבל לכהן כאב"ד וריש מתיבתא דק"ק שאפי, ומשם עלה ונתעלה לשמש כאב"ד ור"מ בקהילות נוספות אשר במדינות מעהרין ופיהם.

וכך נכתב בשער ספרו "דברי התענוגים" - על ידי חתנו הגאון רבי יוסף לערנער מטריטש: "הרב הגאון המפורסם, נר ישראל, פטיש החזק, עמוד הימיני, מורינו הרב בנימין וואלף רייכל'ש זצלה"ה, אשר היה בימי חורפו ראש בית דין בקהילה קדושה המפוארה עיר ואם בישראל ניקלשבורג יע"א, ואחר כך נתקבל לאב"ד וריש מתיבתא בק"ק שאפי ואגפיה יע"א, ומשם נתקבל לכמה קהילות קדושות אשר במדינות מעהרין ופיהם יע"א, ולרוב ענוותנותו וגודל צדקתו חיבב אנשי קהילות קדושות הנ"ל, וז"ך שנים ישב הצדיק אתם, עד כי נשבה ונלקח לשמים ארון אלקים בשנת תקו"ם ותרחם ציון לפ"ק".

בכל מקומות מושבו וכהונתו זכה ר' בנימין וואלף וזיכה את הרבים, ורבים השיב מעוון בתוכחותיו הישרים. ברם, לא החזיק טיבנותא לנפשיה, ועליו אמרו המושלים: 'הי חסיד, הי עניו, מתלמידיו של הלל הזקן'.

פוק חזי הני אשלי רברבי, מפיהם ומפי כתבם בהסכמותיהם, המה מעידים על גאונותו ועל תוקף חסידותו ועל שקידתו המופלגת על דלתי התורה, ואשר זכה להעמיד תלמידים הרבה. יגע ועמל לאמתה של תורה, ולן כל ימי חייו בעומקה של הלכה. ואכן, את עיקר יעדו ראה בהרבצת תורה לצעירי הצאן, ובכל מקומות כהונתו שימש גם כ"ריש מתיבתא", והעמיד "ישיבה" לתלמידים הגונים בכל מקום בואו, והרביץ תורה בישראל לילות כימים, עד שזכה "העמיד תלמידים הרבה גדולים חקרי לב... וכל ימיו לא זזו תלמידים מתחת ידו", [ראה הסכמת הגאון רבי יוסף דייטש - אב"ד דק"ק רידיניץ].

וכדברים הללו העד העיד בנו הגאון הקדוש הנודע רבי מרדכי בנעט מניקלשבורג זי"ע, לאמר: "בנימין הצדיק, ה"ה הרב המאור הגדול המפורסם המנוח כמוהר"ר וואלף רייכלש זצוקללה"ה, אשר כמה שנים היה פה מיושבי על מדין, ולהורות לעם ה' אלה משפטים ישרים וחוקים צרופות ככסף ובחונות כזהב שבעתים מזוקקים, וגם אחרי כן כרסוין רמה שהוקם על להיות אב"ד ור"מ דק"ק שאפי יע"א הפליא עצה והגדיל תושיה, הגדיל תורה והאדירה בעיטור ועיטור סופרים אשר עמל בו וגידלו גדול למראה, וגם עד זקנה ועד שיבה הרביץ תרביצא נאה, והעמיד תולדות תלמידים רבים וכן שלמים וכן התמו - בתורה וביראה".

גם הגאון המפורסם רבי אלעזר אב"ד ור"מ דק"ק קעלין בעל ה"אור חדש", מרבה לספר בשבחם של המחבר וחתנו גם יחד: "הרב הגאון המנוח מוהר"ר וואלף זצלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק שאפי יע"א, אשר היה שמו נודע בישראל, גדול שמו - ר' וואלף רייכלש, וכל ימיו לא מש מתוך האוהל של תורה, תורת אמת היתה בפיו, בירר כל דבר כשמלה, והיה זקן עם איש שיבה, והרביץ תורה בישיבה של מעלה, ותולדותיו כיוצא בו, הניח בנו וחתניו רבנן - דפקיע שמייהו לתפארת ולתהלה... חתנו, חתן ישועות, ותלמידו אשר שאב ממעיני הישועה, מים זכים ממנו דלה דלה, ורוצה להשקות את בני ישראל מבארו - באר מים חיים... וכבר יצא לו מוניטין במחברת ספר מרפא לנפש".

כתבי קודש רבים נותרו בכתובים לאחר פטירתו של ר' בנימין וואלף, ורובם ככולם לא נדפסו מעולם. מעט מהם, נערכו ונדפסו על ידי חתנו הגאון רבי יוסף לערנער מטריטש - אודותיו ראה להלן - בספר "דברי התענוגים". הספר, שנדפס בפראג בשנת תקנ"ה, כולל: חידושים על הש"ס, משנה, חידושי דינים, דרשות, חידושי הלכות במסכת פסחים וביצה, ועוד.

חתנו, הגאון רבי יוסף לערנער הנ"ל, צירף אל החיבור גם את ספרו שלו - ספר "עונג נפש", ובו דרושים וחידושים בענינים שונים. הספרים "דברי התענוגים" ו"עונג נפש" נדפסו טור מול טור. מאמרים נוספים מכתבי ר' בנימין וואלף הדפיס ר' יוסף בספרו "מרפא לנפש" על ה"אורחות חיים", שנדפס בווינה בשנת תקנ"א.

הגאון הקדוש רבי בנימין זאב וואלף רייכל'ס מניקלשבורג זכה לשיבה טובה, וחיים שבק לכל ישראל זקן ושבע ימים, בהיותו בן שמונים ושלוש שנה, ביום ו' לחודש אייר שנת תקמ"ו לפ"ק. [בספר "דור ודור ודורשיר", נדפס בטעות שנת פטירתו: תקנ"ט].

מצאצאיו, ידועים לנו: בנו יחידו - "הקצין" רבי אברהם [חיים] יוסף רייכל'ס. זוגתו, מ' דיילא ע"ה, היתה בתו של "הקצין" רבי יצחק משאפי. מצאצאיהם ידועים לנו אודות בנם יחידם - רבי גרשון לייב רייכל'ס - מתושבי ק"ק ניקלשבורג, ושלשה בנות נשואות ליראים ושלמים, הנקובים בשמותיהם ב"מגילת היוחסין" של רש"ז ליכטנשטיין - ראה להלן.

אחת מבנותיו של ר' בנימין וואלף - הרבנית מ' הדסה ע"ה, היתה אשת הגאון רבי יוסף לערנער מטריטש - אב"ד דק"ק ליכטנשטאט, אשר הרחבנו להלן בתולדותיו ובשלשלת יחוסו למעלה בקודש.

בת נוספת של ר' בנימין וואלף - הרבנית מ' היצל ע"ה, היתה אשת הגאון רבי הלל פאללאק - אב"ד דק"ק אייבשיץ, [בן הגאון רבי יצחק - אב"ד דק"ק גייא, בן הגאון רבי אליעזר (לייזר) - אב"ד דק"ק טאטיץ], מראשי משפחת הרבנים לבית "פאללאק" המיוחסת, ואביו זקינו של הגאון הקדוש רבי הלל מקאלאמיא זי"ע - שנקרא על שמו.

אחד מחתניו של ר' הלל מאייבשיץ, היה הגאון רבי שלמה זלמן ליכטנשטיין מטריטש, שהיה אחיו של הגאון רבי יוסף לערנער מטריטש הנ"ל. ר' שלמה זלמן כתב וערך "מגילת יוחסין" למשפחת אבותיו, בשנת תקפ"ה, ונדפס בשנת תשנ"ב בתוספת מקורות וצינונים, על ידי הגאון רבי יום טוב ליפמאן ראקאו שליט"א - רב ור"מ בלונדון, בקובץ "צפונות" [חלק י"ד, עמודים צ"ה-ק]. משם שאבנו את הבסיס לתולדות משפחות מיוחסות אלו.

חתנו - רבי יוסף לערנער מליכטנשטט

מחבר: "עונג נפש"

[נפטר בשנת תקצו]

חתנו כבנו, האהוב עליו כנפשו, הוא ניהו הרב הגאון המפורסם רבי יוסף לערנער מטריטש זי"ע - אב"ד דק"ק ליכטנשטאט, הוא הגבר אשר הוציא לאור לראשונה את חידושי תורתו של חותנו הגדול - הגאון הקדוש ר' בנימין זאב וואלף רייכל'ס מניקלשבורג זי"ע - בספר "דברי התענוגים".

מגזע היחס היה "הרב המובהק, המופלא בהפלאות חכמים, החרוץ ושנון, ומושלם במעלות ובמדות", הגאון רבי יוסף לערנער - מחשובי משפחת "ליכטנשטיין" המעטירה, אשר נודע כ"חכם הכולל" ונתפרסם בכשרונותיו. ר' יוסף נולד בק"ק טריטש, היא העיר אשר על שמה נקרא עד אחרית ימיו, ואף בחתימותיו נוהג היה לחתום בשם עיר לידתו: "יוסף בן מוהר"ר יצחק זצללה"ה, מילידי עיר המפוארה כלילת יופי ק"ק טריטש יע"א, החונה בקהלת ישורן ליכטנשטאט יע"א". [כנראה שהיה נקרא אף הוא תחילה בשם המשפחה "ליכטנשטיין", וכפי שנראה בחיבורו "מרפא לנפש", ורק לאחר מכן כינה את שם משפחתו: "לערנער"].

אביו, הגאון רבי יצחק ליכטנשטיין מטריטש, היה בנו של הגאון רבי ברוך בענדיט משיטענהאפען, שהיה בנו של הגאון רבי יצחק - אשר שימש כדיין ומורה צדק בק"ק שיטענהאפען אשר במדינת ביהם. ר' ברוך בענדיט, היה חתנו של הגאון רבי לעמיל - אב"ד דק"ק שיטענהאפען, שהיה בנו של הגאון רבי אהרן - ממגורשי עסטרייך. ר' לעמיל נשא את הרבנית מ' שבע ע"ה, בתו של הגאון רבי גרשון - אב"ד דק"ק לונגעליש.

ושם אמו של ר' יוסף - הרבנית מ' מרים ע"ה, שהיתה בתו של הקדוש המפורסם רבי יצחק הלוי שפיטץ מאייזנשטאט, בן הקצין הנדיב רבי אברהם שפיץ מאייזנשטאט - אחיו של הגאון הקדוש המקובל האלקי בעל ה"מלא רצון" מניקלשבורג זי"ע, בניו של רבי משה הלוי מק"ק שפיץ ומתושבי ק"ק ווינא.

רבי אברהם שפיץ הנ"ל, נשא את מ' זעלדא ע"ה, בת הקצין רבי צבי הירש הלוי אוסטרליץ מאייזנשטאט [וזוגתו מ' לביאה ע"ה, בת למשפחות המיוחסות: "מאור קטן" - מווינא, "תאומים" - מפראג, ר"הורוויץ" - מפראג], בן הגאון רבי אהרן הלוי אוסטרליץ מווינא, בן הגאון רבי יעקב יוסף הלוי בראד אוסטרליץ מווינא.

בנו, רבי יצחק שפיץ הנ"ל, נשא את מ' רבקה ע"ה, בת הגאון רבי יהושע חלפן המבורגר מאויבן ישן, בן הקדוש הגאון רבי יהודה לייב חלפן המבורגר מאויבן ישן. הרבנית מ' מרים ע"ה, אשת רבי יהושע חלפן הנ"ל, היתה בתו של הגאון הנודע רבי יוסף - אב"ד דק"ק שטאטהאגען - בעל ה"דברי זכרון", בן הגאון רבי שמשון מק"ק מיץ, חתן הגאון רבי יוסף הלוי אשכנזי - אב"ד דק"ק מיץ, בן הגאון רבי יצחק הלוי מוורמייזא.

ושם זוגתו של רבי יצחק משיטענהאפען - זקינו של רבי יוסף לערנער מטריטש - הרבנית מ' דיילע ע"ה, היתה בתו של הגאון רבי זעלקי הלוי סג"ל הורוויץ מליכטנשטאט, אשר שימש כאב"ד דק"ק ליכטענשטאט, והיה נודע ומפורסם בכל ערי מדינות ביהם ומעלהרין, "ועד היום מזכירין נשמתו בכל שבת קודש". ראש המשפחה - ר' זעלקי סג"ל הורוויץ הנ"ל, היה ממיוחסי שבט הלויים, ונצר מטעי מגזע הגאון הקדוש רבי ישעיהו הלוי איש הורוויץ מפראג - בעל "שני לוחות הברית" - השל"ה הקדוש זי"ע.

לאחר שזכה הגאון רבי יוסף לערנער מטריטש לישא אשה ממשפחה מיוחסת, ה"ה הרבנית הדגולה מ' הדסה ע"ה, בתו של הגאון הקדוש רבי בנימין וואלף רייכל'ס מניקלשבורג, הוסיף לשקוד על דלתי התורה בצל חותנו הגדול, וממנו קיבל תורה ויראת שמים. כמו כן, קיבל תורה מגיסו הגאון רבי הלל פאללאק מאייבשיץ הנ"ל, ובחיבוריו מביא ר' יוסף דברי תורה משמו.

חותנו הגדול, שהכיר בכשרונותיו ובצדקתו הגדולה, העניק לו מלא חפנים מתורתו ומחכמתו, ויהי ה' את יוסף וילך הלך וגדל והצלח ועשה פרי בעזרת ה' יתברך, עד שעלה ונתעלה לשמש כאב"ד דק"ק ליכטנשטאט, עיר מגורי אבותיו - מקום כהונתו של זקינו הגדול - הגאון ר' זעקיל סג"ל הורוויץ הנ"ל.

ר' יוסף ערך - כאמור - את חידושי תורתו ומאמריו של חותנו הגאון, והדפיס אותם בשנת תקנ"ה, בספר בשם: "דברי התענוגים". כמו כן, צירף ר' יוסף לחיבור זה גם את ספרו שלו עצמו - ספר "עונג נפש", המכיל דרושים וחידושים נפלאים, "והמה דברים המתקבלים ללב הירא וחרד לדבר ה'", ונחמדים לשומעיהם, אשר חנן אלקים אותי הקטן וצער ודל באלפי ישראל יוסף לערנר מעיר כלילת יופי ק"ק טריטש יע"א וחונה לדגלו בעדת ישורון ק"ק ליכטנשטאט יע"א, ובחמלת ה' עלי נתקבל לרצון בעיני יראים ושלמים, בעלי נפש, חיבורי הקטן: מרפא לנפש".

לחיבורו של חותנו - "דברי התענוגים" - הוסיף ר' יוסף גם את השם: "קנקן ישן", ואילו להוספותיו שלו עצמו - "עונג נפש", קרא ר' יוסף גם בשם: "קנקן חדש".

זכר לעמל וליגיעה העצומה שהשקיע רבי יוסף בהדפסת חידושי תורתו של חותנו הגדול, אנו מוצאים ב"התנצלות המגיה" - ה"ה רבי יעקב עזרא כהן רופא חזן וקורא בק"ק פראג. ואלה דבריו: "הרב הגאון אב"ד דק"ק ליכטנשטאט... בא לכאן ק"ק פראג, ותלמודו בידו, מגלת ספרו הנ"ל, להביא לבית הדפוס, ולא היה באפשרו להיות עומד על גבי מזבח הדפוס זה זמן רב, עד כי נגמר המלאכה מלאכת הקודש, מפני שעם קדוש צריכי לו להוראת שעה, להורות ולהראות, ונסע לביתו, והניח אחריו ברכה, ונתן ביד הכהן את הספר הזה". באותה העת אשר שהה ר' יוסף בנכר לצורך הדפסת הספר, ישב בבית "הקצין התורני המפורסם לשבח כ"ה זעלקי פלון נר"ו, חתנו של "הרב הה"ג המנוח מו"ה משה ג"ב זצ"ל שהי' דיין ומורה שווה דק"ק פראג".

הגאונים האדירים - רבני ק"ק פראג, הלא המה: רבי מיכאל בכרך ורבי אלעזר פלקלש, לאחר שהם מרבים לספר בשבחו של רבי יוסף, ה"ה: "הרב הגדול המופלא והמופלג בתורה ירא וחרד לדבר ה' מוהר"ר יוסף אב"ד בק"ק ליכטנשטאט", והוא חתנו של "הרב המנוח המאור הגדול החסיד מוהר"ר וואלף רייכלש אב"ד בק"ק שאפי במדינות מעהרין יע"א", הם מוסיפים ומעידים על נקיות וטוהר מעשיו ופעולותיו: "וכל המרבה לספר בשבחה דהאי מרבנן הדומה לעופר, ונותן אמרי שפר, הרי זה משובח, כי נראה בעליל שכל מעשיו לשם שמים בלי פניה, ואין ברוחו רוח רמיה, כי אם רוח חכמה ויראת ה', וכבר יצא לו מוניטין בחבורו מרפא לנפש". [מצורף להם הסכמה נוספת מאת הגאון רבי שמואל סג"ל לנדא, בנו של בעל ה"נודע ביהודה" מפראג ז"ע].

שנים ספורות קודם לכן, בשנת תקנ"א, הדפיס רבי יוסף בווינה את ספרו "מרפא לנפש" - "אשר חיבר וליקט בשושנים הצעיר יוסף ל"ש [ליכטנשטיין] מטרישט" - על הספר "אורחות חיים" לרבינו הרא"ש. בספר זה הדפיס לראשונה ממאמריו של חותנו הגדול. [הפנים מורכב מא"ב, תשר"ק, והתיבה "משל" בדרך נוטריקון, החזרת רנ"ב פעמים, וסביבו הפירוש בשם 'מרפא לנפש']. בשלהי הספר הדפיס חידושים במסכת ברכות, בשלחן ערוך, ועוד. רובם משל חותנו.

זקן ושבע ימים נפטר רבי יוסף בשנת תקצ"ו, וכך נחרת על מצבת קבורתו אשר בבית העלמין בבודאפעסט: "זכר צדיק לברכה ה"ה הרב המאור הגדול חכם הכולל מופת הדור מו"ה יוסף לערנר אב"ד בק"ק ליכטנשטאט וגלילות זאטץ ועלבאגען, ויגוע וימת בשיבה טובה בשבת קודש י"א שבט תקצ"ו, ונקבר למחרתו באבל כבד תנצב"ה".

רבי אברהם אריה לייב כהנא - מחכמי הקלויז דבראדי

מחבר: "אור הנערב"

[ת"ק - תקמ"ח]

"מי לא האזין לשמועתו, אשר שמעו הולך וגדל בכושר פעולתו, ובמאור תורתו, אשר הוצק חן בשפתו, ואשרי עין ראתו, ואשר טעם מצוף דבשו, כי מנערותו ועד יום מותו, לא פסק פומיה מגירסתו, והרביץ תלמידים הרבה בישיבתו, ומעיין נובע מקור חכמתו, וחידש בכל יום חידושים בחריפותו ובקיאותו, וצלל במים אדירים בים של תלמוד בגפ"ת ובפוסקים ראשונים ואחרונים על כל האיר מאורתו", הוא ניהו הגאון המפורסם בדורו בין גדולי חכמי בראדי הנודעים לשם ולתהילה, רבי אברהם אריה לייב כהנא בעל ה"אור הנערב" זצ"ל.

התארים הנשגבים והמחורזים להפליא אשר בפתח דברינו, נכתב בחן ובנועם מליצתו של בנו יחידו הגאון רבי שלמה זלמן כהנא מאוסטרהא, אשר נתעסק בקדשים, וערך את חיבורו של אביו ה"ה הספר "אור הנערב", והדפיסו בשנת תקפ"ד באוסטרהא.

הגאון רבי אברהם אריה לייב כהנא, אשר נודע ונתפרסם בדורו כאחד המיוחדים שבין חכמי הקלויז המפורסם בבראד, נולד בסביבות שנת ת"ק, לאביו רבי שלום שכנא, שהיה כהן מיוחס בדורו, מבני בניו של הגאון המפורסם בעל ה"שארית יוסף" - ששימש כאב"ד דק"ק קראקא - והיה גיסו של הרמ"א. ר' שלום שכנא התפרסם בדורו בין גאוני הורודנקא, ואף בנו הגאון המחבר היה מכונה בפי בני דורו על שם אביו: "ר' ליב שיינוש" [קרי: שיינעס]. בסוף הספר, ראה המוציא לאור צורך מיוחד לפרט את יחוס אבותיו של אביו המחבר, והוא חורז בלשונו לבאר טעמו ונימוקו עמו:

"שורות האומר שכנגדן מוכיח ללבן ולברר סדר יחוס כבודו, למען ידעו זרע ישראל עבדו, מבטן מי יצא מחבר הכרך הזה וכפיר אריות ירא שמי הלזה מי יצדו, הנה אמרתי אעלה בתמר אוהזה בסנסיניו דור לדור דרי מטה עם דרי מעלה יחד לחברו ולענדו, זה לזה מוצמדים נר כתר הוד נשיאותם אגידם, במעשיהם הטובים, רוחם בעדן הורם מרום חלקם באוצר רוח חיים זכרון קדושת שמם אאגדם, הן חזי לחזות בספר, ויוחקו בעט סופר, ואתנהלה לעטי לחוק אמרים במכתב פתוחי חותם סגור, וסוגרו על מסגור, ומרוב ימים יפקודו (לשון פקוד את בני לוי לבית אבותם) מסגרת הזהב שלשלת היוחסין יחד להצמידו, על לוח הארש תפארת בנים אבותם להעמידו, שומר הברית והחסד לאלף דור ישמור לנו ולזרעינו וזרע זרעינו חסדו, להיותינו משומרי בריתו ועדותיו ובלבב שלם לעבדו".

מפיון שכך, עורך כאן המו"ל "לוח היחוס", אשר בו הוא מפרט את יחוסו של המחבר למעלה בקודש, מצד אבותיו. לאחר מכן, הוא ממשיך ומונה את שמות זקניו מצד האמהות, "ואגב ארשום עוד חוסן יקר תפארת גדולת חותנם אשר לקחו נשים מבית הגונים", והוא מונה והולך ביחוסם עד הגאון המפורסם בעל ה"מגיני שלמה", ועוד.

המגילה, בצירוף הקדמותיו המעניינות של המו"ל, מהווים יצירה מיוחדת במינה. להלן, המגילה בחלקה, בפירוט יחוס אבות המחבר בן אחר בן, כהשלמה לפרקי תולדותיו של המחבר:

"שלשה אחים היו, הבכור ה"ה הרב הגאון המפורסם מוה"ר משה מנחם מענדיל כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק זלאזיץ, ושם מנוחתו כבוד. והשני הדומה לו, ה"ה הרב הגאון המפורסם מוה"ר אהרן כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק הנ"ל, ושם מנוחתו כבוד. והשלישי בקודש - הוא כבוד אבא מארי ה"ה הרב הגאון המוסמך המפורסם מוה"ר אברהם אריה ליב כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק בארדיטשוב ופולנא, ושם מנוחתו כבוד. והם היו בני הקדוש הרבני המופלג החרף והשנון המפורסם מוה"ר שלום שכנא כהנא זצ"ל מהרדענקא, ושם מנוחתו כבוד.

"והוא היה בן הרב הגאון המפורסם מוה"ר אריה ליב כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק זדאבניץ, ושם מנוחתו כבוד. ארבעה אחים היו. הבכור - הגאון הנ"ל. ושאר שלשה מטיבי צעד, הלא הם, ה"ה הרב הגאון גולת אריאל, שר וטפסר בישראל, מוה"ר אברהם כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק אוסטרהא ובראד ודובנא, ושם מנוחתו כבוד. וה"ה הרב הגאון החרף

מוהר"ר מרדכי כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק שידלוב, ושם מנוחתו כבוד. וה"ה הרב הגדול השר המפורסם מוהר"ר ישראל כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק לוזענציק, ומנוחתו כבוד בק"ק בראד. והם היו בני הרב הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר שמואל כהנא זצ"ל האב"ד דק"ק דובנא רבתי, ומנוחתו כבוד בק"ק בראד. והוא היה בן הרב הגאון הגדול החר"ף נר ישראל המפורסם מוהר"ר שלום שכנא כ"ץ זצ"ל, ומנוחתו כבוד בק"ק קראקא. והוא היה בן הש"ץ דק"ק קראקא, [על פי ספרי היוחסין, היה שמו רבי אהרן מנחם הכהן. נא"ו].

"והש"ץ הנ"ל היה בן הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול, עטרת ישראל, הרב המפורסם מוהר"ר יוסף כ"ץ זצ"ל, בעל מחבר ספר שארית יוסף, גיסו של הגאון הגדול רבן של כל בני הגולה הרמ"א זצ"ל... והרביץ תורה, והיה אב"ד בקראקא קרוב לחמישים שנה, ונפטר בן שמונים שנה, בשנת ה' אלפים שנ"א... עד כאן יחוס הכהנים, לבית אבותם מצויינים, כפי מה ששמעתי מאיש אחד ממשפחת בית אבותינו אשר היה לו זה בקבלה מפי נאמנים".

בהגיעו לפרקו, נשא הגאון רבי אברהם אריה כהנא את זוגתו הצדקנית מ' פייגא ע"ה. ושם אביה רבי מרדכי ז"ל, אודותיו אין לנו מידע. [בטעות נכתב עליו ששם משפחתו היה: קע"ט, מתוך טעות בהבנת הנכתב בהקדמת הספר "אור הנערב"]. מלבד היותה עזר לבעלה הגדול בחיי חיותה, עוד זכתה והוסיפה על צדקותה גם לאחר פטירתו בצעירותו בדמי ימיו, כאשר גידלה במסירות נפשה את בנם היחיד הרך היתום, וחינכה אותו לתורה וליראת שמים, וכעדותו בהקדמתו - שם הוא מרחיב ומספר בשבחה:

"וגם מרומז בזה (=בשם חיבורו "דברי שלמה"), השם של כבוד אמי מורתי הצדקת זללה"ה (...אמי מ' פייגא בת מרדכי ז"ל), וראויה היא לרמז על שמה, כי כאשר נשארתי מן אבי זצ"ל יתום קטן, אזי היא תמכה ימיני, ובכל כוחה ויכולתה אימצה לעזוני, להחזיק אותי בלימודי ובשינוני, ובדברי חכמתה וזוהר שכלה יסור יסרתני, ואחר כבוד ואין כבוד אלא תורה - תקחני, ולימודי ה' לימדתני, ובדרכי ישרים החזיקתני, ועל רגל התורה העמידתני, ובמצות הקל זירזתני. ישלם לה, הקל השוכן מעלה, כשרון פעלה, ומשכורתה כפולה, ומאוצר הטוב הצפון לצדיקים ינחיל לה נחלה, בעולם הסגולה, מרב טוב הצפון לה, ממעשיה הטוב אשר בשערים יהללה".

רוב ימי חייו, שקד הגאון על דלתי התורה והיראה בקלויז המפורסם אשר בקהילת קודש בראד, ושם נודע שמו ונתפרסם כאחד המיוחדים שבין חכמי הקלויז. לימים, נקרא לכהן פאר כאב"ד ור"מ ומו"ץ דק"ק ברדיטשוב. כעבור שנים מספר, עלה ונתעלה לכהן פאר כאב"ד ור"מ דק"ק פולנאה, אלא שלא ארכו לו שנים, ונפטר שם בדמי ימיו, טרם מלאו לו חמישים שנה - בשנת תקמ"ח. ושם - בפולנאה - מנוחתו כבוד, לאחר שזכה להרביץ בה תורה ברבים עד אחרית ימיו.

שלושים וששה שנים לאחר פטירתו, ראה אור לראשונה חיבורו "אור הנערב", שנדפס ע"י בנו יחידו הגאון רבי שלמה זלמן כהנא מאוסטרהא, שהוסיף עליהם ביאורים, וכן חידושים משלו, וקרא אותם בשם "דברי שלמה". [שריד מתורתו של אביו מחידושי על פרשיות התורה, נדפס בתוך הקדמת הספר, שם הוא מביא רעיון מופלא מאביו - המחבר, בביאור חטאו של משה רבינו ע"ה בהכאת הסלע].

הספר זכה להסכמותיהם הנלהבות של גדולי וגאוני הדור ומנהיגי החסידות בדורם, ומהם - הגאונים הקדושים: רבי אברהם דוב מאוורוטש - בעל ה"בת עין" זי"ע: "האי גברא רבא, רב האי גאון, הגדול המפורסם מהור"ר אברהם אריה ליב כהנא זצלה"ה, הוא אריה דרביץ והרביץ תורה בעיר ואם בישראל ק"ק בראד המפוארה, ומשם הונף והורם לאב"ד בק"ק בארדיטשוב ובק"ק פולנאה".

רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד - בעל ה"מטה אפרים" זי"ע - ידידו הקרוב של בן המחבר: "הן עודני באבי, משחר טל ילדותי, שמוע שמעתי אפרים קול המונה של עיר, מפארים ומשבחים מעלת תהילת הרב הגאון הגדול החר"ף ובקי המפורסם מהור"ר אברהם אריה ליב כהנא זצלה"ה, שכן קדוש מרחם, ופה ק"ק בראד גדלו שעשועיו, והרביץ תורה לתלמידים הגונים, והסביר להם פנים, ובסוף ימיו שימש בכתר הרבנות בק"ק בארדיטשוב ובק"ק פולנאה כמה שנים, ונפטר בשם טוב".

רבי אריה לייב תאומים - אב"ד דק"ק ליזענסק ובראד - בעל "אילת אהבים" ו"יעלת חן": "מכירו הייתי לשעבר, בבואי הנה היה המחבר הלזה ה"ה הרב המובהק הגאון מהו' אברהם אריה ליב כהן לקל עליון יושב באהל של תורה בקלויז רבתי דפה קהלתינו, ללמוד וללמד, ורבים שאבו מבורו באר מים חיים בים התלמוד

ובפוסקים ראשונים ואחרונים, ואח"כ נתקבל לרב ומורה בקהילות מפוארות ק"ק בארדיטשוב וק"ק פולנאה, וגם שם אחז דרכו להיות יפוצו מעיינותיו חוצה להמקשיבים בקולו, וגדל והצלח, וגם עשה פרו - פרי עטיו - והמה בכתובים על כמה מסכתות".

רבי בצלאל מרגליות אב"ד אוסטרעהא - בנו של ה"מאיר נתיבים" מאוסטרעהא זי"ע: "ויטע אשל - מלמד שעשה אברהם פרדסאות, ונטע בו כל מיני מגדים, ה"ה כבוד הרב הגאון החריף הגדול ובקי בכל חדרי תורה אספקלריה המאירה, שמנעוריו היה מרביץ תורה, בק"ק בראד הבירה, ובסוף ימיו היה רב אב"ד בק"ק בארדיטשוב ובק"ק פולנאה, אשרי האיש - זה כבוד הגאון מהור"ר אברהם אריה לייב כהנא זצלה"ה, והניח אחריו ברכה מה שחידש בפלפולו בחריפות ובקיאות במלחמתה של תורה".

רבי חיים הכהן רפאפורט מלבוב זי"ע: "אותו צדיק הגאון החריף המפורסם כבוד קדושת שם תפארתו מהור"ר אברהם אריה לייב כהנא זצלה"ה, שהיה משכן כבודו בק"ק בראד יצ"ו, ושם הרביץ תורה, ושמו הטוב הולך למרחוק, ומשם ארי עלה והתקבל לרב אב"ד ומ"צ בקהילות קדושות ומפוארות בק"ק בארדיטשוב ובק"ק פולנאה יצ"ו, ונהירנא כד הוינא טליא, שמוע שמעתי הכל מודים ומשבחים ומפארים שמו של הרב הגאון החריף מהור"ר אברהם אריה לייב כהנא הנ"ל, ומספרים רב כוחו ועוזו בש"ס ופוסקים, כאחד מן הגדולים הראשונים אשר היו לפנינו".

רבי יצחק מראדוויל - בנו של המגיד מזלאטשוב זי"ע: "ידעתי גם ידעתי את אביו ה"ה כבוד הרב הגאון המפורסם מהור"ר אברהם אריה לייב כהנא זלה"ה, אשר גדלו שעשועיו, והרביץ תורה לתלמידים".

רבי מאיר קריסנפאלער מבראדי זי"ע: "נהירנא בימי ילדותי, שנתפרסם שמו כאחד מן הגאונים, ויגע וטרח בלימודו בש"ס ופוסקים, ואחרי זה נתקבל להרב אב"ד בק"ק בארדיטשוב ובק"ק פולנאה, והרביץ בתורה שם ברבים, והניח אחריו חיבור על כמה מסכתות".

רבי אברהם יהושע העשיל - בעל ה"אוהב ישראל" מאפטא זי"ע: "בעת כי סבותי אני לקחת על הספר הזה חתימות ומעות קדימה מהאנשים ההגונים, כתב לי שורות שתים שהן הרבה חביבים עלי מפז ואדרכמונים, יקרים מזהב ורב פנינים, ה"ה הרב הגאון המאור הגדול החסיד המפורסם, איש אלוקים קדוש עליון גולת אריאל, עטרת ישראל, עמוד הימיני פטיש החזק מופת הדור ופלאו כקש"ת מפוארים מהור"ר אברהם יהושע העשיל נרו יאיר ויופיע עד ביאת גואל המושיע, האב"ד דק"ק אפטא, במכתב ידו פתוחי חותם קודש שלו, וזה לשונו הטהור: לכבוד הרב הגאון המנוח המחבר זצ"ל, אקח ספר אחד אי"ה כשיוגמר מהדפוס, ונתתי קדימה א' ר"ח כסף. הק' אברהם יהושע העשיל מאפטא פ"ק מעזבוז יצ"ו".

בשלהי הקדמתו, מבקש המו"ל מכל מי שימצא טעות בספר, שלא יתלה את הדבר באביו אלא בו בלבד, ו"זה הוא ידוע בפירסמותא כי אדוני אבי הגאון ז"ל היה גדול בדורו, לכן אל יבהל המעיין להשיבו ולהחזירו, ולא ישנו אחרי דברו. ובפרט כי זה החיבור, הוא מימים כביר. והדברים עתיקים, ומחוזקים כראי מוצקים. כי זה כבר ששה ועשרים שנה אשר הלך לעולמו אדוני אבי הגאון המנוח זלה"ה, ונסתלק מעולם הזה אור יפעתו, ואין משיבין את הארי לאחר מותו, ובפרט כי כאיש גבורתו, וכבר גלוי בעליל גודל פאר מעלתו, וככסף וכזהב צרופה אמרתו".

בנו - רבי שלמה זלמן כהנא מאוסטרהא

מחבר: "דברי שלמה"

[תקמ"ב - תרי"ב]

הגאון רבי שלמה זלמן כהנא מאוסטרהא, בנו יחידו של הגאון רבי אברהם אריה כהנא בעל ה"אור הנערב", נולד בשנת תקמ"ב. בהיותו בן ששה שנים נפטר עליו אביו הגדול, ואמו הצדקנית גידלתו לבדה במסירות עצומה. לבו של ר' שלמה זלמן נשבר בקרבו, והוא התחזק על ידי עסק התורה. בהגיעו לפרקו, נשא את בת גיסו של הגאון המפורסם רבי חיים הכהן רפאפורט אב"ד דק"ק לבוב. את מגוריו קבע כנראה באוסטרהא, ושם הרבין תורה לתלמידים מופלגים, ובכך מצא נוחם ליגונו.

כעבור עשרים ושש שנה מפטירתו של אביו - בשנת תקע"ד, הוציא לאור את ספרו של אביו "אור הנערב", עם ביאורו "דברי שלמה". בכך ביקש לחזק את עצמו בהיותו שבור ומיוסר, ובפרט שלא זכה עד אז לבן זכר, ולא ברור לנו אם לא היו לו ילדים כלל או שלא זכה לבנים זכרים, וכן לא ידוע לנו אם לאחר הדפסת הספר זכה למילוי בקשתו. בכמה מן ההסכמות נכתב עליו: "זכות הרב הגאון יעמוד לו ולזרעו", אולם אין בכך ראיה מוכחת לכאן או לכאן. בסיום הקדמתו, הוא נושא תפילה ומבקש את שכרו מאת השי"ת, שיזכהו בבן זכר:

"אולם אני אדרוש אל קל, ואל אלקים אשים דברתי, אשר ישלם לי שכירתי, בעד טרחת, ורוב יגיעתי, אשר היה לי מעת התחלתי, עד אשר גמרתי, וזכות של אדוני אבי הגאון הצדיק זצלה"ה יעמוד לי שימלא ה' את שאלתי, להיות בבית ה' כל ימי חיי שבתי, עד עת אסיפתי, ואזכה לראות בראייתי, שיהיה לי בן ממלא מקום אבותי, הגם שאני לא כן זכיתי".

למרות שהספר נדפס רק בשנת תקפ"ד, אולם כתיבת ההקדמה הסתיימה כבר כעשר שנים קודם לכן - בשנת תקע"ד - וכנזכר לעיל, וכנראה שגם גוף הספר היה מוכן לדפוס זמן רב טרם הדפסתו בפועל, וזאת מאחר שלא היה בידו את הסכום הנדרש להוצאות הספר, כאשר בסופו של דבר נאלץ להסתייע בגבירים מבני משפחתו, כפי שהוא מספר ב"שיר ותודה, בתוך קהל ועדה" - שערך בראש הספר. שם הוא מברך את הנדיבים בעם שנתנו "מעוות קדימה", ואת הגבירים מבני משפחתו שסייעו בעדו בהדפסת הספר, ומברך אותם שם בשפע ברכות.

משום כך, גם לא יצא אל הפועל הדפסת חיבורו הנוסף של אביו, שבו לקט מדרשותיו שדרש בערי רבנותו, וכן דברי הספד שנשא, ואף את שמו של חלק זה כבר העניק לו, ספר "דברי חמד" עם "ביאור שלמה" ו"זר זהב" סביב. כאמור, את הקדמתו לחיבורו - ספר "אור הנערב" - הוא חותם כבר בשנת תקע"ד, ביום שלישי פרשת בא, ד' לחודש שבט:

"**דברי** המעתיק בן המחבר, אסקופה הנדרסת לפני רב וחבר, אנחתו הולך ומספר, בלב נדכה ונשבר, אך שמח וישים בטחונו ושברו, באלקי תוקפו וצורו, כי במהרה יעזור לו בעזרו, ויחבוש את שברו, ויתיר חבלו וצירו, ויפקח את מאסרו, ויגהה מזורו, ויגיה חשכו ויאיר אורו". לאחר דברים אלו הוא חותם את שמו: הקטן שלמה זלמן בהרב הגאון הגדול המנוח מהור"ר אברהם אריה ליב כהנא זצלה"ה האב"ד ור"מ ומ"צ דק"ק בארדיטשוב ופולנאה יע"א וגדול מרבן שמו הנקרא בפי כל ר' ליב שיינוש זצלה"ה.

פרטים מתולדות חייו של הבן רבי שלמה זלמן, נמצינו למדים מתוך הקדמתו העשירה בלשונו ובתוכנו, לספרו של אביו - "אור הנערב". לאחר שהוא פותח ומרחיב בחן לשונו את נועם דרכיהם ואצילות מעשיהם של מנהיגי הדורות, הוא מסכם וכותב: "ועתה הקים ה' את אדוני אבי הגאון המנוח המפורסם בדורו זצלה"ה, גם הוא היה כאחד מהם, והלך בדרכי עקבותיהם, והתחקה על שרשי רגליהם, ודרך בנתיבותיהם, ועשה כמעלליהם".

כאן, הוא עורג לזכרו הטהור של אביו, ומספר שהוא לא זכה להנות מאור תורתו, בעודו בחיים חיותו, לאחר שהתייתם ממנו בילדותו ממש בהיותו רק בשנים, "כבר שית שנין הייתי, בעת הסתלק מעולם הזה זיו אור יקרתו,

והלך לעולם מנוחתו". מדבריו בהקדמתו, משתמע שגם אמו נפטרה עליו בצעירותו. לאחר שהוא מוסיף ומספר משבחי אביו הגדול, הוא מסיים את שירתו המחורזת להפליא:

"ואני לא זכיתי ליהנות אף מעט מאור בהירתו, ומיקרת הוד יפעתו, ומהוד חכמתו. ומיום הסתלקותו, יגורתי כל עצבותי, לא שלוותי ולא שקטתי, על האבדה רבה אשר אבדתי, וכתורן בראש ההר נשארתי. ויהי כאשר אבי ואמי עזבוני, מגור סביבותי אפפוני, וחבלי שאול סבוני גם סבבוני, כארי ידי ורגלי הקיפוני, צר ומצוק מצאוני, חיל ורעדה אחזוני, ורוב עצמותי הפחידוני, מרוב התלאות אשר קראני, עד בלעי רוקי לא תרפני, והשב רוחי לא נתנני, ביעותי אלוה יערכוני, כסתה כלימה פני ובושת פני כסתני".

לימים, אזר עוז ואומץ ויתחזק בה' אלקיו, והשקיע את עצמו בעסק התורה וביגיעתה, ואכן זכה לראות בחסד ה' יתברך עליו, "וזכות אדוני אבי הגאון הצדיק זללה"ה ושאר אבותי הקדושים אשר בארץ, המה עמדו לי להיות יושב בשבת תחכמוני, ושדי בצל ידו החביאני, לעזור לי כל ימי עוני, ותורת ה' ישעשעוני".

שמחה מיוחדת מילאה את לבו, כאשר בתקופה זו הגיע אליו חיבור שלם מכתב ידו של אביו המנוח זצ"ל. "גם זאת מעם ה' צבאות יצאה, הפליא עצה, הגדיל תשועה, המה ינחמוני, אשר ספר של אבא מארי הרב הגאון זללה"ה - חיבור על הש"ס, לידי הגיעני, והקרה ה' לפני, ומה מאוד שימחתני, בחסד ה' אשר בזה חנני, אשר זכיתי לזה הזכות אשר הקל זיכני, ליהנות ולטעום מעט נועם זיו חכמתו, מהנופת אשר תטופנה שפתו, בצוף דבש אמרתו".

לאחר שהגה בתורת אביו, ונהנה לטעום מחכמת אביו גם לאחר הסתלקותו לחיי עד, נתן אל לבו להדפיס את החיבור הזה, שיאותו רבים לאורו הגדול של אביו. "אמרתי בלבי וסעיפי ישיבוני, הלא דבר הוא אשר הפליא ה' חסדו לי וצדקתו, ובטחתי בחסדי הקל כי יעזור לי בעזרתו, להוציא לאור חיבור תורתו".

במיוחד ראה בכך ענין גדול מטעם כיבוד אב ואם, לעשות נחת רוח לנשמתם. ובענין זה, העלה בהקדמתו משפט שלם הנושא בראשי תיבותיו את שמו ואת שם אביו, כך: "שלמה זלמן בהרב הגאון הגדול המנוח מהור"ר אברהם אריה ליב כהנא זצללה"ה האב"ד ור"מ ומ"צ דק"ק בארדיטשוב ופולנאה יע"א וגדול מרבן שמו הנקרא בפי כל ר' ליב שיינוש זצללה"ה". הפלא ופלא. להקל על הקורא להבחין בראשי התיבות, עשינו סימן לאחר כל אות הראשונה בתיבה, וכן הצבנו סימני הפסק בין מספר תיבות המשלימים מילה שלימה משמו. וזה לשונו שם:

"וה' היודע ועד: שלא להתגדל מ'החיבור ה'זה / ז'ירזתי ל'היות מ'תני נ'תונים / ב'גיעת ה'חיבור ר'ק ב'עבור / ה'נחת ג'דול א'בי ו'אמי נ'שמתם / ה'קדושים ג'נוזים ד'ירתם ו'מנוחתם ל'שכון / ה'שכינה מ'חסה נ'שמתם ו'זוהר ח'ייתם / מ'אור ה'שכינה ו'הדרתה ר'וחם ר'מה / א'שר ב'עדן ר'וחם ה'טהורים מ'עוצרם / א'שר ר'וב י'גיעתם ה'יה / ל'כוונת י'ראת ב'וראם / כ'בוד ה'קל נ'שמתם א'ספו / ז'כות צ'דקתם ל'העמיד ל'זרעם ה'אל ה'וא / ה'דבר א'שר ב'עבורו ד'ברתי / ו'גמרתני ר'וב מ'שאו / ו'כל מ'יני צ'ורך / ד'ספרו ק'ודש ק'בלתי / ב'עבור א'שר ר'וב ד'בריו י'רבו ט'רחא ש'ישכילו ו'יבינו ב'כוונתו / ו'העושה פ'לאות ו'מושיע ל'עם נ'חלתו א'דון ה'נפלאות / י'תברך ע'זר א'לי / ו'ישועתו ג'דלה ד'בריו ו'כוונתו ל'הביניני / מ'נועם ר'וב ב'ינתו נ'ועם / ש'כלת מ'אורו ו'תורתו / ה'טהורה נ'שמתו ק'ודש ר'בה א'ספה / ב'ין פ'יקודי י'שרים / כ'אשר ל'בבו / ר'חש / ל'קח י'וסיף ב'שפתיו / ש'פתיו י'כתירו י'חד נ'ועם ו'זוהר ש'כלו / ז'כרון צ'דיקים ל'הגלות ל'בריות ה'עולם ה'זה".

כאמור לעיל, צירף הבן לחיבורו של אביו הגאון גם חיבור משלו, וכהמשך דבריו שם: "שינסתי מתני, ואזרתי כגבר חלצי, לתור ולחפש בדבריו הקדושים, בחיפוש אחר חיפוש, עד שידי יד כהה מגעת, ודעת שכלי החלושה מכרעת, ועשיתי עליו ביאור אנכי תולעת, ולפני גאוני עוזינו, וחכמי דורינו, ופלאי זמנינו, דברי ביאורי נקראת, והוטב בעיניהם בטוב טעם ודעת, ומדי דברי בביאורי, זכור אזכרנו עוד מה שנפל במצודתי וקט שכלי, בעת לימודי ועיוני בעזר צורי וגואלי, בכמה מסכתות, במעט מקומות".

לחיבורו העניק את השם "דברי שלמה", אשר מלבד שמו "שלמה" נרמז בו גם שמו השני של אביו "אריה", העולה בגימטריא "דברי". וכן רמז בו שם אמו הצדקנית "פיגא בת מרדכי", העולה בגימטריא תש"ע, כמנין התיבות "דברי שלמה זלמן בן". וכן נרמז בו בגימטריא שמו של זקינו אבי אביו: "שלום שכנא".

את שם חיבורו של "אבא מארי הרב הגאון המנוח המפורסם מהור"ר אברהם אריה כהנא זצלה"ה", קרא ר' שלמה זלמן בשם: "אור הנערב", מטעם שהוא "מאיר עיני ישראל בחכמתו, וערבים עליהם מדבש דברי תורתו". וכן מצא בו רמז לשמו של אביו במספר הגימטריא של שם הספר, באופנים שונים. הוא גם מציין ש"אור בגימטריא רז, כידוע ליודעי חן ולבעלי החכמה והתבונה, אשר יש להם חלק בזו הדרך הנכונה, אך ידענא, כי אין לי עסק בנסתרות ובמצפונא, ואין לי חלק בבינה, רק הנגלות לנא".

וכאן, הוא מגלה על הטעם העיקרי לקריאת שם הספר, טעם מקורי ומעניין. וזאת, לאחר שראה את השמות שקרא אביו ליתר חלקי הספר, הבין מתוכם את רצון אביו בקריאת שמו של גוף החיבור: "על שער המפתחות של ספרו הקדוש, מצאתי שהוא בעצמו ובכבודו קרא שם 'אור נוגה'. ועל ציון הדפין קרא שם בעצמו ובכבודו - 'עין אור ישראל'. ועל המוצא מקור מהתורה, קרא שם בעצמו ובכבודו - 'אור תורה'. ולכן דרכתי אף אני בעקבותיו, לקרוא שם לגוף הספר - 'אור הנערב', מהטעמים הנ"ל".

בשנת תקפ"ג, כותב אודותיו דודו הגדול של ר' שלמה זלמן, ה"ה "אדמו"ר שאר בשרי רב חביבא ורב מתני כבוד הרב המאור הגדול מר"א הגאון המפורסם מהור"ר חיים כהן רפאפורט נ"י האב"ד דפה ק"ק אוסטרעהא והגליל יצ"ו", בין דברי הסכמתו לספר "אור הנערב":

"רב חביבי, ידיד נפשי, חתן גיסי, התורני כש"ת מהור"ר שלמה זלמן כהנא נ"י, בן לאותו צדיק הגאון החרף המפורסם כבוד קדושת שם תפארתו מהור"ר אברהם אריה ליב כהנא זצלה"ה שהיה משכן כבודו בק"ק בראד יצ"ו... ביודעי ומכירי קאמינא את חתן גיסי הנ"ל, שמנעוריו עוסק בתורה ובמצות יום ולילה, וחיייו חיי צער, ואין לו שום קורת רוח בעולם הזה, רק מארבע אמות של הלכה, אשר למד ולימד עם תלמידים המקשיבים לקולו ממש יומם ולילה".

לאחר שמלאו לו שבעים שנה, נפטר רבי שלמה זלמן כהנא בעיר אוסטרעהא, זקן ושבע ימים, ביום י"ז באלול שנת תרי"ב, ושם מנוחתו כבוד. [כאמור לעיל, לא ברור לנו אם בסופו של דבר זכה לזש"ק, ואם נשאר ממנו צאצאים. וראה עוד לתולדות בעל ה"אור הנערב" ובנו בעל ה"דברי שלמה", בספר "מאורי גליציה" - הרב מאיר וונדר, חלק ג', עמודים 320-322].

רבי ישכר בער מזלאטשוב

מחבר: "בת עיני"

[תצה-תקנה]

הגאון הקדוש "המאור הגדול, הגאון המפורסם, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, טובינא דחכימא, חכם הרזים, מפענח נעלמים, כבוד שמו" רבי ישכר דוב בער מגזע צבי - רב אב"ד ור"מ דק"ק זלאטשוב - מחבר ספרי "מבשר צדק" ו"בת עיני", תלמידם המובהק של רבותינו הקדושים המגיד הגדול ממעזריטש והמגיד מזלאטשוב זי"ע, נולד בסביבות שנת תצ"ה, לאביו רבי יהודה אריה לייבוש מגזע צבי, שהיה נצר משרשי המהרש"ל מלובלין זי"ע, וחוסר מגזע הגאון הקדוש רבי נפתלי כ"ץ מפרנקפורט בעל ה"סמיכת חכמים" זי"ע, אשר היה מחשובי צאצאיו של המהר"ל מפראג זי"ע.

בהגיעו לפרקו נשא את הרבנית ע"ה בתו של הנגיד הצדיק רבי צבי הירש פרץ מלוברטוב, הנזכר בהקדמת הגאון בעל ה"פרי מגדים" לספרו של אביו - "רב פנינים" על התורה - יחד עם אחיו הנגידים: "והיה יושב בשבת תחכמוני בק"ק לעוורטאב, קהלה חשובה, מספיקים לו ולישיבתו מים ומזון, ובתוכם ארבעה אחים מחשובי ארץ,

הגבירים יראי ה': מוהר"ר משה, ומוהר"ר ישראל, ומוהר"ר יונה, ומוהר"ר צבי הירש, הפרישו ממונם ללמוד עם תלמידים הגונים בגפ"ת ופוסקים, לערך עשר שנים".

או אז עבר רבי ישכר בער לגור על יד חותנו בעיר מגוריו - "לוברטוב" - העיר הנודעת כ"ירושלים הקטנה" - על שם גדולי הדור ששכנו בה. שם הכיר את בן דודו שהתגורר אף הוא בלוברטוב, ה"ה הרה"ק בעל ה"קדושת לוי" מברדיטשוב זי"ע, שהיה חתנו של רבי ישראל פרץ מלוברטוב - אחיו של ר' הירש. ניש מוסרים את שם אביהם ואת שלשלת יחוסו למעלה בקודש, כך: רבי פרץ, בן רבי לייבוש מאפטא, בן הגאון רבי יונה - אב"ד דק"ק טארלא - מח"ס "עלה דיונה". ויש לעיין עוד בדבר.

מלוברטוב, נתקבל רבי ישכר בער לכהן פאר כרב אב"ד דק"ק זלאטשוב, היא העיר הגדולה לאלקים - אשר בה שמשו ברבנות גאוני וקדושי ארץ מדורי דורות, והיא אחת מתשע הקהילות של "גלילות לבוב", [והם: לבוב, בראדי, זאלקוב, טיסמעניץ, בוטשאטש, בראטשין, רוהטין, ליסקא, זלאטשוב]. משם, נשא ונתן בהלכה עם גאוני דורו המפורסמים, ומהם, רבי חיים כהן רפאפורט - רבה של לבוב, רבי אלכסנדר סנדר - רבה של סאטנוב, רבי צבי הירש מזאמוטש - בעל ה"תפארת צבי", ועוד רבים.

רבי ישכר בער הרביץ תורה לתלמידים כל ימיו, ושימש כ"ריש מתיבתא" בכמה קהלות קדושות בישראל. מתוך רשימות התלמידים משיעוריו ומחידושי תורתו, נערכו חיבוריו של רבי ישכר בער לאחר פטירתו, וכמו שמסופר ע"י בנו ר' יהודה לייב: "יגעתי ומצאתי מעט מזער ממכתבי קדשו, אשר היו מפוזרים ומפורדים בין תלמידיו, אשר הופיע עליהם מרוח בינתו, בעת שהרביץ תורה להם, תורתו אמונתו אמונת עתך חוסן ב'שועת חכמה ודעת', הלא המה חידושי גפ"ת על כמה וכמה מסכתות וחילוקא דרבנן, כי כאשר הערוהו מן השמים לנסוע לארץ הקדושה, נשארו מכתביו בין תלמידיו".

ואכן, זכה רבי ישכר בער להעמיד תלמידים הרבה, והם הם האריות שבחבורה אשר התקבצו סביבו. על יגיעתו המופלגת בתורה ועל עמקותו הנפלאה, מצאנו את עדותו המופלאה של הגאון הקדוש בעל "בית שמואל אחרון" - אב"ד ור"מ דק"ק טארניפאל, המוסר אודותיו בהסכמתו: "מכירו הייתי להגאון הנ"ל, אשר כל ימיו יגע בתורה, ולבו היה כלב ארי, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא כאחד מן הראשונים, והיה ירא ד' מנעוריו".

ברבות הימים, דבק ברבותיו הקדושים מתלמידי מרן הבעש"ט זי"ע, ה"ה: המגיד הקדוש רבי דוב בער ממעזריטש זי"ע, והמגיד הקדוש רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב זי"ע. היה זה בעקבות לימודו בחברותא עם בן דודו, הגאון המקובל רבי לייבוש פרץ - בעל ה"בית פרץ", אשר קירב אותו אל דרכי החסידות, עד שלמים זכה להאיר ולהפיץ את אור החסידות לדורות עולם. מתלמידיו המובהקים, הרה"ק רבי חיים מטשרנוביץ בעל ה"באר מים חיים" זי"ע, הרה"ק בעל ה"צמח ה' לצבי" מנדבורנה זי"ע, ועוד.

ספרו הקדוש "מבשר צדק", נערך מדרשותיו וחידושיו על התורה, בדרכי העבודה ע"פ תורת הקבלה והחסידות, מסודר על פסוקי התורה לפי סדר הפרשיות. הספר נערך ונכתב על ידי בנו רבי יהודא לייבוש וחתנו רבי גרשון מרגליות מסקאליט, מתוך מה שנרשם מפי המחבר ע"י חתנו הנ"ל, ונדפס בדובנא רבתי בשנת תקנ"ח.

גדלותו בתורה וגאוניותו המופלגת של רבי ישכר בער, ניכרת גם מספרו ההלכתי - "בת עיני", המכיל חידושים ופולפולים בש"ס ופוסקים ותשובות בהלכה. בספר, שאלות ותשובות, חידושים על מסכת כתובות, ומעט גם בשאר מסכתות הש"ס, בירורי הלכות ביורה דעה וחושן משפט, ועוד. הספר נדפס בדובנא רבתי בשנת תקנ"ח, ע"י בנו - רבי לייבוש ונכדו רבי אפרים פישל, וע"י חתן המחבר - רבי גרשון מסקאליט. בספר "מבשר צדק" מהדורת ברוקלין תשע"א, נדפסו שאלות ותשובות וחידושי תורה נוספים, הרואים אור לראשונה מעצם כתב יד קדשו.

הסכמותיו מופיעות על ספרים רבים. הסכמתו על הספר הקדוש "מגלה עמוקות", שניתנה על ידו "ביום ב' ח' ימים לחודש מנחם אב שנת תקנ"ד לפ"ק פה לבוב", נכתבה על אם הדרך: "מדי עברי דרך ק"ק לבוב ללכת אל ארץ הקדושה".

והנה, "כשהלך בים, ועמד סערה בים, עד שהיו בסכנה קרוב למות, אמר למלח שיעמיד אותו על ראש הספינה, וכשיראה שר הים צלם אלקים שלו - יניח מזעפו, כי מימיו לא פגם אפילו פגימה מועטת בצורת צלם אלקים. וכך עשה, וברגע נח הים מזעפו", כך מספר הרה"ק רבי יצחק אייזיק מקאמארנא זי"ע, בספרו "נתיב מצוותיך". עוד נמסר על קדושתו הנוראה, כאשר ברבות השנים ניטל ממנו מאור עיניו רח"ל, וסופרו נפלאות על כוח ראייתו הרוחנית שהלכה והתעצמה מני אז ואילך.

בערוב ימיו - בסביבות שנת תקנ"ה - עלה רבי ישכר בער לארץ הקודש, והתיישב בעיה"ק צפת ת"ו. ברם, הוא לא האריך בה ימים, ונפטר בעיה"ק צפת ת"ו, ביום כ"ה לחודש מנחם אב שנת תקנ"ה, ומנו"כ שם בצפת במערת הצדיקים הנודעת. וזה נוסח מצבת קבורתו: "פ"נ הגאון האמיתי חסיד ועניו כמוה"ר ישכר דובעריש מזלאטשוב נלב"ע כ"ה מנחם שנת תקנ"ה". [וראה עוד: "מאורי גליציה", הרב מאיר ונדר, חלק ג', עמודים: 289-291. וראה עוד לתולדותיו במהדורות האחרונות של הספר הקדוש "מבשר צדק": מהדורת צפת תש"ע, ומהדורת ברוקלין תשע"א].

מן הראוי להביא את דברי הגאון רבי זאב וואלף אב"ד ור"מ דק"ק דובנא, הפורש בהסכמתו גם פרטים חשובים מתולדותיו וקדושתו וגדולתו של הגאון הקדוש המחבר: "כבר ידוע בין החיים, גודל תפארת אדם הגדול, אשר לו שם בגדולים חקרי לב, ה"ה כבוד המנוח הרב הגאון המפורסם בתורה וביראת חטא, כבוד מוהר"ר ישכר בער זצוקללה"ה מגזע צבי, אשר הרביץ תורה בכמה קהילות ובק"ק זלאטשוב, ולעת זקנותו - כי כהתה עיניו, היה מהדר תלמודא, וחבר ספר נחמד בחידושי הלכות ודרושים נחמדים, הפליא בחריפות ובקיאיות, הן הראנו את גדלו ואת ידו החזקה..."

מתולדותיו של צדיק, ידועים לנו: א. בנו, רבי יהודה לייב מגזע צבי, מק"ק דובנא. נפטר זקן ושבע ימים ביום כ"ז בניסן שנת תקפ"ח. [ראה אודותיו בספר "דובנא רבת", עמוד 190, ושם נוסח מצבתו]. בנו של רבי יהודה לייב, הוא רבי אפרים פישל - שהשתדל בהדפסת ספרי זקינו. נפטר ביום ג' בניסן שנת תקצ"ג. [ראה שם, עמו 191, ושם נוסח מצבתו]. מנוחתם כבוד בדובנא.

ב. חתנו, רבי גרשון בן רבי בן ציון מרגליות מסקאליט, עד לעלייתו לארץ הקודש, ושם עמד בראש הישוב החסידי בעיה"ק צפת ת"ו, עד לפטירתו ביום א' בתמוז שנת תקצ"ח. ממקורבי ה"קדושת לוי" זי"ע.

ג. חתנו, רבי פסח בן רבי שלמה זלמן הכהן - מו"צ בק"ק זאסלאוו, [גיסו של רבי יעקב שמעון שפירא מזאסלאוו]. בנו, רבי אבא הכהן זוסמן.

ד-1. בתו, מרת שרה מרים ע"ה, נישאה בזיווג הראשון לבעלה - רבי חיים אריה לייביש ביליג מק"ק אליק, שהיה מבניו של הגאון רבי יעקב גינצבורג - אב"ד דק"ק פרידבורג. מילדיהם, ידועים לנו: א. בנם, רבי יעקב ישראל ביליג, אבי מ' מלכה ע"ה - אשת רבי יוסף אפיסדורף, אבי הגאון רבי ישכר בעריש מיאברוב - מח"ס "סדר עבודת היום", שנדפס בלבוב בשנת תרכ"ח, ושם העלה את שלשלת יחוסו של זקינו הרה"ק רבי ישכר בער מזלאטשוב זי"ע. ב. בנם, רבי יוסף עזריאל ביליג - אב"ד דק"ק גאלגר, ומנו"כ בסדיגורה.

ה-2. בתו, מרת שרה מרים ע"ה הנ"ל, נישאה בזיווג השני לבעלה - הרה"ק רבי אברהם חיים מזלאטשוב זי"ע - בעל ה"אורח לחיים", אשר ירש את מקום חותנו ברבנות זלאטשוב. נפטר בזלאטשוב, ביום כ"ו בטבת שנת תקע"ו, ושם מנו"כ.

ויש לציין, כי שמה של אחת מבנותיו של רבי ישכר בער, מופיע בשמות המתנדבים עבור הספר "בת עין", מהדורת ירושלים תש"ז, ברשימת תושבי צפת: "עבור הרבנית גיטל בת הרב הצדיק מזלאצוב". אין אנו יודעים את זהות נכדו של רבי ישכר בער הטמון בפתח המערה בצפת, בשם: רבי יעקב, שנלב"ע ביום י"ד בשבט שנת כת"ר.

רבי יעקב פייתוסי

מחבר: "יגל יעקב"

[תקעב]

מגדולי רבני תוניס היה "הרב הכולל ענותן כהלל" הגאון המובהק רבי יעקב פייתוסי בעל "ירך יעקב" על התורה, ומחבר הספרים "מראה האופנים" ו"יגל יעקב" על מסכתות הש"ס, אשר "כבר יצא מוניטין שלו בעולם, בספר 'ברית יעקב' ו'יגל יעקב' והנה שול"ם, לכו חזו מפעלות דבריו המוצדקים מדבש מתוקים שפתותיו שושנים".

אביו, הגאון רבי אברהם פייתוסי, בנו של הגאון רבי שלמה פייתוסי, שהיה נצר למשפחת רבנים ידועה בתוניס לבית משפחת "פייתוסי" [או: פיתוסי, וכן: פאיתוסי]. ר' אברהם היה אחיו של הגאון המקובל רבי ברוך פייתוסי שהיה אף הוא מגדולי חכמי תוניס ומכת המקובלים הנודעת של תוניס, מחבר הספר "מקור ברוך" שנדפס בליוורנו בשנת תק"נ, המכיל דרושים ע"ס הפרשיות, וחיידושים על הש"ס, ורזין עילאין ויחודים נשגבים שהראוהו בחלום. רבי יעקב פייתוסי מזכיר את דודו ר' ברוך בספרו "רנו ליעקב".

לימים, קיבל רבי יעקב תורה מפיו של הגאון המובהק רבי יוסף זרקא - מחבר הספר "עוד יוסף חי". ר' יעקב מזכירו בחיבורו "רנו ליעקב" שבסוף ספרו "מזבח כפרה": "ומורי הרב המופלא נר ישראל כמה"ר ר' יוסף זרקא ז"ל". [ראה שם עמוד צ"ו]. כמו כן קיבל תורה מפייהם של הגאונים המובהקים רבי יצחק לומברוזו - בעל ה"זרע יצחק" ורבי שלמה אבן עטר.

רבי יעקב עסק בתורה בבתי המדרש בתוניס, יחד עם ידידיו הגאונים - גדולי התורה בעיר תוניס, ה"ה: רבי אברהם לומברוזו, רבי יצחק טייב, רבי דוד צפג', רבי יהודה נגאר, רבי יצחק בר יוסף הכהן הדיין, רבי יעקב מעארך, ורבי יוסף סדבון.

ברבות הימים, זכה רבי יעקב אף הוא להרביץ תורה ברבים, והעמיד תלמידים הרבה - תלמידי חכמים רבים ומפורסמים. כמה מהם, ערכו בשנת תקנ"ב את ההקדמה לספרו "ירך יעקב", ה"ה הגאונים: רבי מרדכי גג', רבי אברהם רחמים אשכנזי, ורבי מרדכי נג'אר זצ"ל.

רבי יעקב פייתוסי עלה לארץ הקודש, והתיישב בעיה"ק ירושלים תובב"א, לאחר שהשתוקק לכך בכל מאודו, ועלו אתו זוגתו הרבנית ובנם יחידם רבי חיים דוד פייתוסי. שם, בירושלים, נתקבל רבי יעקב בכבוד רב ובהערצה גדולה. לאחר זמן, נתאלמן מזוגתו רח"ל, ונותרו לבדם הוא ובנו יחידו.

משם, נשלח על ידי חכמי ירושלים כ"שלוחא דרבנן" - שד"ר, ונסע כשליח מצוה לארצות צפון אפריקה. בדרכו, ביקר בערי איזמיר, ובטריפולי, ומשם - לתוניס, ארץ הולדתו. לאחר מכן, עבר דרך אלג'יר, ושם נפגש עם הגאון המובהק בעל ספר "צרור החיים" - רבי חיים קצבי מאלג'יר, המציין דבר תורה אשר שמע אז מפיו: "עוד מצאתי כתוב באמתחתי שהקשה אלי מהר"י פייתוסי כשעבר עלינו בשליחות מצוה".

בדרכו, כאשר עבר דרך ליוורנו, הדפיס שם חלק מחיבוריו בבתי הדפוס המשובחים והנודעים אשר בליוורנו. משום כך, הוא נהג לחתום את שמו בתקופה זו, בציון תפקידו כשד"ר: "הלא כה דברי צעי"ר המשתלח בשליחותייהו דרבנן תקיפי ארעא ירושלים תובב"א, יעקב ס"ט בלא"ה אברהם פייתוסי זלה"ה".

בנו הגדול רבי חיים דוד פייתוסי נתלווה תחילה אל אביו במסעותיו, אולם בהגיעם לעיר הולדתו - תוניס, נשאר רבי חיים דוד אצל הגאון רבי יהודה הלוי בעל ספר "מחנה לויא", ואילו אביו המשיך משם לאלג'יר.

סופר פורה היה רבי יעקב פייתוסי, ומתוך כתביו הרבים נדפסו חלק מחיבוריו בחייו, וחלקם - לאחר פטירתו. מהם: "ברית יעקב" - נדפס בליוורנו בשנת תק"ס. "מזבח כפרה" - ובו ליקוטים מדברי רבותינו הראשונים,

וחידושי רבי אברהם טייב מתוניס, המכורך עם חיבורו "רנו ליעקב" - נדפס בליוורנו בשנת תק"ע. "מרא"ה האופנים" - ובו תוספות הרא"ש וחידושי הרא"ה - והמצורף לו "יגל יעקב" - עם ליקוטי גאונים וחידושי רבי אברהם אבן מוסא, נדפס בליוורנו בשנת תקע"ה. "ירך יעקב" והנלווה אליו "כוכב מיעקב" - נדפס בליוורנו בשנת תר"ב.

בכל חיבוריו על הש"ס, הדפיס גם את הספר "שיטה מקובצת" מכתב יד. בהקדמתו המליצית, הוא מספר על כתבי היד שנזדמנו לידי בסיעתא דשמיא מכתבי רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל. "ראשון לציון, בעלותי ההרה - ההר הטוב, הר בת ציון ירושלם תובב"א, חמותי ראיתי אור - אורה זו תורה, כי שם נגלו אלי מתורתן של ראשונים זי"ע, שם נמצאו, ושם היו אוריין תליתאי, מן המקדש הם יוצאים, זוהר תורה, ורבו יתירה קולע אל השערה, מפומייהו נפקין זקוקין דנורא, מהם תצא תורה, כל שמעתתא דמתאמרה חכמה מפוארה, והארץ האירה זכה וברה, אידי ואידי חד שיעורא. ראשון לכל דבר שבקדושה, גדול אדוננו הרמב"ן זצוק"ל, שיטה למסכת חולין שנעשו על טהרת הקדש, גדול הנאמר דאנא חזיתיה ביד קרובינו ידי"ן הרב המובהק המאיר כברק כמהר"ר חנניה מיכאל אריה הי"ו, גלייה לדריעה ונפל נהורא. ראשון מקרא קדש, וימן ה' לפני שתי בתי נירן, אשר הרא"ה ה' - גאוני עולם זצוק"ל, רבנן דפקיע שמיייהו, יצא מוניטייהו, מברדן שמעתייהו, רהיטי כולי עלמא אבתרייהו, סמכי אדעתייהו, טרידי בגרמייהו, דהלכתא כותייהו, כולי עלמא אחשובייהו, הן הנה רא"ש המדברים בכל מקום, שיטה למסכת סוטה, וכבוד ה' מלא כמוהר"ר יוסף מיוחס זלה"ה, דאתי לידי מידי"ן מר בריה דרבנ"א, הרב הכולל כמהר"ר רפאל הי"ו - יהיה הוא ובניו בקרב כל ישראל עסקי לאורייתא תדירא".

בהיותו בדרכו משליחותו, לאחר ששליחותייהו דרבנן קא עביד, מלאו ימיו כי בא קצו, ונפטר שם - באלג'יר, ביום י"ג בתמוז שנת תקע"ב, ושם מנו"כ. השאיר אחריו את בנו יחידו הגאון רבי חיים דוד פייתוסי, אשר עלה - כאמור - עם אביו מתוניס לארץ הקודש והשתקעו בירושלים, עד אשר שב ונשתקע שנית בתוניס - סמוך לשלחנו של הגאון רבי יהודה הלוי.

רבי חיים דוד השתדל רבות בהוצאת ספרו של אביו "ירך יעקב", וכדבריו בהקדמתו שם, אלא שלא אסתעיא מילתא, והספר נדפס לאחר פטירתו של הבן "החכם השלם והכולל זה סיני כמוהר"ר דוד חיים פייתוסי זצוק"ל נפשו בטוב תלין בצרור החיים צרורה" - בשנת ת"ר, וכמסופר שם בהקדמתם של רבני ק"ק פורטוגיזים (גרנה) משנת תר"א.

בטוח היה הגאון רבי יעקב פייתוסי בכוחן ובזכותן של רבותינו הראשונים ז"ל, והוא פונה בהקדמתו בהבטחה מפורשת אל נדיבי העם אשר יתרמו לו ויסייעו לו להדפיס את כתבי היד של חיבוריהם הנזכרים לעיל: "ראשון לנשיאים - הללו בעלי כיסין, המתנדבים בעם, נא לשון בקשה, תנו כבוד לתורה, שרים ונכבדי ארץ, נחלת ה' בנים, להוציא לאור תורתן של ראשונים. מה הלשון אומרת? 'שמעו מלכים, האזינו רוזנים'", דזכותייהו דהגאונים הנזכרים לעיל זצוק"ל, יכולה היא שתגן בהני תלת ברכ"י דאמור רבנן: 'בני' 'חיי' ו'מזוני' - לעשות את כל דברי התורה". אכ"ר.

רבי מאיר קיש מליבחוביץ

מחבר: "דרך המלך"

[תקפד]

להדפסת הספר "דרך המלך" על מסכתות הש"ס, קדמה תופעה מעניינת. בעיר ליבחוויץ ישב לו יהודי ישיש תלמיד חכם מובהק בשם רבי מאיר קיש, כנראה מבני משפחת "קיש" הידועה ומפורסמת בעיר פראג, והאיש

הנ"ל אינו משמש במשרה תורנית כלשהי, לא רב ואב"ד ולא "מגיד מישרים", לא "ריש מתיבתא" ולא "מורה שווה" [דיין ומורה צדק - בכינוי הנפוץ באיזור זה], ובכל זאת נודע בדורו ובעירו כאדיר בתורה וכמופלג ביותר ביראת שמים ובחסידות.

כך נראים הם פני הדברים על פי מה שנכתב עליו בשער הספר "דרך המלך", וכך נשמע גם מתוך דברי הקדמתו והסכמתו של הגאון הנודע רבי נחום טריביטש מפראג אב"ד דק"ק ניקלשבורג, ומחבר הספר "קובץ על יד" על הרמב"ם, [הבא על החתום ממקום שבתו בתקופה זו - בפראג הבירה: "דברי הכותב לכבוד התורה ולומדיה, פה פראג, הק' נחום טריביטש - העומד על משמרת התורה פה עירינו יע"א"].

משום כך ככל הנראה, גם אין לנו כמעט כל מידע על אודות הגאון הישיש הלזה, ואפילו שמו של אביו לא נודע לנו. אך זאת אנו יודעים, שבשנת ההדפסה - שנת תקפ"ד, היה עדיין המחבר הישיש בחיים, וכפי שנרשם בשער הספר מצורף לשמו בברכת החיים.

מחבר הספר "דרך המלך" על מסכתות הש"ס מסדר מועד - "הרב המובהק זקן זה שקנה חכמה" - ה"ה הגאון הישיש רבי מאיר קיש מק"ק ליבוביץ אשר במדינת בעהמען, לא חשב כלל תחילה להעלות את חידושיו על מזבח הדפוס, וגופא דעובדא הכי הוה.

רבי מאיר שלח את פנקסיו אשר בו הוא רשם את חידושיו על הש"ס, אל הגאון המפורסם רבי נחום טריביטש מפראג הנ"ל, אשר שימש כרבה של פרוסניץ וכרבה הראשי של מורביה ושלזיה, ובקשה בפיו, אולי ייטב בעיניו חידושי תורתו, ויאות להציע את דבריו לפני התלמידים בישיבתו הרמתיא אשר לו, [ואולי אף התכוון גם לו עצמו, אם ראויים הם שהוא ישמע אותם לפני תלמידים המקשיבים לקולו]. בשולי הדברים, אף הוסיף רבי מאיר וביקש את הגאון ר' נחום שישים את עין עיונו עליו, ויבדוק "אם מד' יצא הדבר, להעלותם על מכבש הדפוס, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל".

אלא שרבי נחום הבין מיד כאשר ראה את תכריך החידושים שדבריו נכונים וישרים המה, ובכוחם אכן "להעיר לב התלמידים בקושיות ופירוקים חמודים ומתוקים", והוא ראה בכך דבר טוב ומועיל לחידוד התלמידים, ומתוך התלהבותו מתוכנו של הספר, ולמען המחבר הישיש ירא אלקים "אדיר התורה" [כפי שהוא מכנה אותו בהקדמתו], נענה מיד לבקשתו של ר' מאיר קיש, ואף עמד והדפיס בעצמו את הדברים בספר "דרך המלך", כאשר העניק לספר את הסכמתו הנלהבת, וכתב לו "הסכמה" המשמשת גם כ"הקדמה" לספר שנדפס בפראג בשנת תקפ"ד, וכפי שהגאון עצמו מעיד על כל הנ"ל בדבריו הנלהבים המתנוססים שם בראש הספר.

מן העניין לציין כאן אשר רבי נחום עסק עד לשנת תקפ"ו בהרבצת תורה, והיה "תופס ישיבה" בפראג כממלא מקום רבו הגאון המופלא רבי יעקב גינצבורג מפראג, אשר מינה אותו בחייו למסור שיעורים לתלמידים על מקומו. היה זה לעת זקנותו של רבו, כאשר הכביד עליו עול משא התלמידים, ומאחר שלא רצה לבטל את ישיבתו ח"ו, העמיד ר' יעקב תחתיו את בחיר תלמידיו ה"ה הגאון ר' נחום הנ"ל, והוא המשיך במסירת השיעורים כממלא מקום רבו. את דבריו יסד על שיעוריו של רבו שנכתבו בקבצים ובקונטרסים, על ידו ועל ידי התלמידים.

והנה, גם אז - בשנת תקע"ד - החליט ר' נחום להדפיס את החידושים על הש"ס ולהפיצם בין התלמידים, כאשר נוכח במהלך הכנת השיעורים ביחודיותם של רשימות אלו, ואף צירף לספר את הקדמתו המאלפת - "הקדמת תלמיד המחבר" - אשר אינו אלא פניה מעניינת אל תלמידי המחבר, ובו הוא מספר את גלגוליו של החיבור ועל מעלותיו ושבחיו של המחבר. ואכן, בעידודו ובהדרכתו של ר' נחום נדפס הספר "זרע יעקב" - חידושי רבם על הש"ס - בשנת תקע"ד, בפראג. [בשנת תקפ"ו נתמנה ר' נחום לאב"ד דק"ק פרוסניץ, שם כיהן עד שנת תקצ"א שאז נקרא לשמש כאב"ד דק"ק ניקלשבורג, ובשנת תקצ"ב עלה ונתעלה לכהן פאר כרב מדינת מעהרין].

הספר "דרך המלך", המכיל "חידושים ובאורים על שמונה שיטות" מסדר מועד, [והם: פסחים, ביצה, מועד קטן, יומא, ראש השנה, מגילה, תענית, סוכה], אינו אלא כרך אחד מתוך חיבור גדול על רוב מסכתות הש"ס, וככל הנראה לא

היה סיפק ביד הגאון מניקלשבורג להפיק את זממו הטוב לפועל, לאחר שלא נתקיים בהם מקרא שכתוב: "אם יש לכסף מוצא" ... וחבל על דאבדן.

ואלה דברי הגאון רבי נחום מניקלשבורג הנ"ל, המעיד על המחבר ועל תורתו: "נדרשתי לאשר שאלוני, נמצאתי לבקשת הרב הישיש הנכבד אדיר התורה מו"ה מאיר קיש יושב בק"ק ליבחאוויץ, על אשר שלח לידי כרך גדול במכתב ידו, חידושים על רוב הש"ס, אשר קבץ על יד בדברים ערבים על אוזן שומעת, ישרים למביני דעת, ועשה מהם ספר מיוחד. וקרא שמו בישראל 'דרך המלך', יען כי לא הלך בגדולות ונפלאות, כי אם להבין דברי חכמים וחידותם, בפירוש רש"י ותוספות ומפרשי דבריהם, לירד לעומק כוונתם".

והגאון מתאר את פנייתו של ר' מאיר: "וזאת שאלתו, אם יהיו דבריו רצויים וקרובים לשמוע, להציע דבריו בפני התלמידים, דבר יום ביומו". זאת ועוד: "וגם, אם מד' יצא הדבר, להעלותם על מכבש הדפוס, לחלקם ביעקב, ולהפיצם בישראל".

ומספר הגאון ר' נחום: "ואני, בראותי את המראה, בקראי בו איזה מקומן של שבחים, ראיתי כי טוב הוא להעיר לב התלמידים בקושיות ופרוקים חמודים ומתוקים, חשתי ולא התמהמהתי, ורצון יראי ד' אעשה, למלאות את שאלתו".

אלא שלא עלה בידו להדפיס את הספר כולו בבת אחת, "אך מפני שהוצאות הדפוס רבה היא, על כן אמרתי אדפיסם אחת על אחת". והוא פונה אל נדיבי העם לסייע לו בהדפסת הספרים שעל יתר מסכתות הש"ס: "ואתם אחינו בני ישראל, אוזן מילין תבחר, ועיניכם תחזינה מישירים, כולם אהובים כולם ברורים, לבוא אל החתום לקחת את הספר הזה במחיר הקצוב". והוא מסיים את דבריו בברכה מיוחדת לכל מי שיסייע בידו בהדפסת ספרי "דרך המלך": "ואתם תתברכו מן השמים בשפע ברכות מלא חפניים".

רבי יהודה לייב הלוי עדל - המגיד מסלונים

מחבר: "איי הים"

[תק"ז-תקפח]

"הרב הגאון המנוח, עמוד התורה והמדע", "המאיר לארץ ולדורים, שמו נודע בשערים, החריף, לקחו כמטר יערור, יקר רוח ומלא תבל בחכמתו, תפארת ישראל והדרתו, המפורסם בקצוי ארץ לשם ולתהלה, כבוד שם תפארתו, מוהר"ר יהודה לייב הלוי עדיל זצלה"ה, שהיה מגיד דבריו ליעקב בק"ק סלאנים, מחבר ספר 'אפיקי יהודה' וספר 'מי נפתוח' ו'מים טהורים'. [מלשון שער ספר 'איי הים', והסכמת רבי אברהם אבלי מווילנא בהסכמתו].

ר' יהודה לייב נולד בשנת תקי"ז, בעיר זאמושטץ שבפולין, לאביו רבי משה הלוי עד"ל, אשר ע"פ מסורת המשפחה היה מבני בניו של רבינו זרחיה הלוי "בעל המאור", ומכאן שמה: עד"ל, שהוא נוטריקון: ע"ד' למאור. קיבל תורה מפיו של הגאון בעל "מרכבת המשנה", ועוד.

ראשית דרכו, התיישב ר' יהודה לייב בק"ק בראד המעטירה, ושם נודע ונתפרסם בגאונותו ובגדולתו, בצדקותו ובקדושתו. היה מקורב ביותר לרבינו הגאון מווילנא ולבנו הגאון רבי אברהם. נחשב לאחד מגדולי וקדושי דורו - דור דעה, ונמנה בזמנו על גדולי הדור יחד עם הגאון הקדוש רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל.

[ראה] דברי הגאון רבי שלמה הכהן מוילנא בהקדמת ספרו "בנין שלמה", כאשר הוא מתאר את בית אביו בוילנא: "וגם על פי הרוב, היו באים אליו כמה גאונים גדולי הדור שמה, כי היה ביתו אכסניא של תורה, ואליו ינהרו חכמים וגדולים, מכל כנפות הארץ, לפקח על צרכי הכלל, וכמה פעמים נתאכסן אצלו הרב הגאון האמיתי מ"ה חיים מוואלוזין ז"ל, והרב הגאון המפורסם מ"ה יהודה ליב עד"ל ז"ל, המ"מ דק"ק סלונים בעהמח"ס מי נפתוח וס' אפיקי יהודה, והגאון מ"ה מרדכי מרדוש ז"ל בעהמ"ח הביאור על מהר"ם שיף".

רבה של בראד - הגאון המפורסם רבי מאיר ב"ר צבי הירש אב"ד דק"ק הנ"ל, מספר על היכרותם מתקופת בראד, [ראה בהסכמתו לספרו "אפיקי יהודה", ח"א, שנת תקס"ג]. "מכיר הייתי את הרב הנ"ל, שישב ודרש בקהילתנו זה כמה שנים, פומיה ממלל ברבין, חכו ממתקים וכולו מחמדים, למשוך לבבות בני אדם בתוכחת מוסר השכל, רבים ישתו לרוות צמאונם, ועוד ידו נטויה ללמוד וללמד בעומקה של הלכה".

בשנת תקנ"ז, התקבל כ"מגיד מישרים" דק"ק סלונים. הוא התאהב מאוד על הציבור, אשר העריכו את שקידתו בתורה, ומנעו ממנו טרדות, וכדבריו בהקדמתו לספרו "מים טהורים" [ח"א, ביאליסטוק תקע"ז], "זה לי עשרים שנה אשר אני אתם במחיצתם באמונה, יראים ושלמים, נבונים וחכמים, בצילם חמדתי מכוסם שתיתי, לא העמיסו עלי משא לעיפה, לא שבת על מדין, ולא בהוראת שעה, עדי אהיה מופנה מכל צד ללמוד מה שלבי חפץ, כי ה' הטובה עלי".

לאחר שהגיע לסלונים, חלה בכאבי ראש עזים, במשך זמן ממושך, והצטער מאד על ביטול תורה שנגרם לו מחולי זה. יעצו לו שירחץ במעין או בנהר הסמוך לסלונים, וכאשר עזרו ה' ונרפא ממחלתו, החליט לקרוא את שמות חיבוריו על שם המים, כדי לזכור את חסדי ה'. [בנוסף לזה, קרא לכל אחד ואחד מארבעים ושמונה הדרושים הנמצאים בספרו הגדול "אפיקי יהודה", שם הקשור לתוכן הדרוש, ולנושא המים].

ואלו הם קצות דרכיו בקודש. כל ימיו ולילותיו שקד על התורה. בלילות השבוע לא שכב במיטה, רק ישב על כסאו, ועסק בתורת ה' הן בנגלה והן בסתרי תורה. בעת שנאלץ לנפוש, תחב בין אצבעות ידו נר דלוק, והרכין והניח ראשו על זרועו, לנוח ולישן מעט, וכאשר כלתה הנר מלאכתה, מלאכת ההבערה שלו, וההבערה באה עד קצה, התחיל להרגיש חמימות הנר בידו, והקיץ משנתו, והתגבר כארי, ונטל ידיו, וחזר למלאכתו הראשונה, ועסק בתהילות ה' ובתורתו ביתר שאת וביתר עוז. [ע"פ תיאורם של יוצאי חלציו, ראה "מים טהורים" - מהדורת ניו יורק תשי"ז].

"כבוד אבי מורי הרב הה"ג ז"ל, היה גדול בתורה, ועמלו בתורה, ועשה נחת רוח ליוצרו, בדברו על לב השומעים דברים מאהבים ומלהיבים לבות בני אדם אליו יתברך, ושמו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט, כמו שעשה אברהם אבינו בלכתו בדרך פרסם אז מציאותו ויכלתו והשגחתו יתברך, והדומה לזה ממדות האלקיות... והיה מנהיג אל המקשיבים לקולו והמסתופפים בצלו, ביבשת האגדות, בתקון מדות הנאותות, ביראתו הקודמת לחכמתו, גם בלחלוחות ההלכות, אבי גזור - גודר בפרץ, אבי חבר - שחבר את ישראל לאביהם שבשמים". [בנו, בהקדמת הספר].

"ספריו היקרים המאירים כספירים, אשר הניח אחריו ברכה בקרב הארץ, שלוחותיו געשו עברו ים ההלכות והאגדות", [שם]. חיבורו "איי הים" - על אגדות הש"ס, נדפס באוסטרהא בשנת תקצ"ה, ע"י בני המחבר, ושוב, בהוספות חדשות, בווארשא בשנת תרכ"ה. מחיבוריו האחרים: "אפיקי יהודה" - דרשות, "ים התלמוד" - על שיטות הש"ס, "מי מגידו" - על הגדה של פסח, "מי נפתוח ומים טהורים" ו"רדיפי מיא" - על שמות הנרדפים, ועוד.

מטרת החיבור דנן - כנכתב בשער: "חובר על סדר אגדת הש"ס בבלי, בהעיר אוזן קורא המשכיל, לחקור מה ראו חז"ל להוציא את המקרא מפשוטו, ולהעמיס בו איזה כוונה שניה או שלישית. עוד יבואר באיזה מקומות, ישוב על ספיקות אשר העירו מפרשי האגדה מאז. עוד דבר טוב נמצא, להוציא לאור מקצת הענינים אשר הם לויטים בשמלת לשון חז"ל, והדברים סתומים וחתומים, אין חזיון נפרץ, אזי נחפשה חפש מחופש בקרב איש ולב עמוק, למען נמצא בו ספיר גזרת כוונתם ז"ל, אחריו יאיר נתיב הישר הולך בדרך המלך, ללמוד וללמד חכמה מוסר צדק ומשפט ומישרים. ולמה אשר כלל דברי הש"ס מתואר בלשון הקדמונים ים התלמוד לזאת תארנו את המקומות המדברים בו מענייני האגדה והדרשות בשם איים".

תופעה מעניינת הראויה לציון אודות הספר החשוב והנחמד - ספר "איי הים", אשר זכה שמתבדרין מיליה בבי מדרשא, כאשר ליקוטים נבחרים מספר זה נכללו בתוך ספרי ה"עין יעקב" - מהדורת ווילנא, במדור "חידושי

הגאונים", ומשם ואילך נפוצו על פני כל הארץ בקרב אחינו בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם. [עוד יש לציין בענין זה, את הספר "תכלת מרדכי" מאת הגאון הקדוש המהרש"ם מברעזאן ז"ע, אשר מרבה להביא שם יסודות בדרכי הדרוש מתוך הספר "אפיקי יהודה"].

"ימי שנותינו בהם שבעים שנה", ובשנת תקפ"ח, ביום ח"י לחודש תמוז, שבק חיים לכל ישראל, ויהי "בכי גדול ומספד תמורים, עוררו קהל ועדה, רגשת קול יללה נשמע פה אל הלקח עין העדה, בא לקיצו שנת שופר"א קא בכינא דבלי בארעא", [מדברי בנו וממלא מקומו בסלונים, הגאון רבי יוסף אליעזר ליבר הלוי עדל. בראש ספרו "אפיקי יהודה", ח"ב].

מצאצאיו, ידועים לנו: בנו הבכור, הגאון רבי אברהם הלוי עדל. בנו, הגאון רבי יוסף אליעזר ליבר הלוי עדל - "מגיד מישרים" ו"מורה צדק" בק"ק סלונים, ומח"ס "דרכי יוסף". בנו, רבי שלמה הלוי עדל - "מגיד מישרים" בק"ק שערשאב. בנו, הגאון רבי מרדכי הלוי עדל הי"ד מק"ק ראווא. בנו, הגאון רבי משה הלוי עדל.

רבי ישכר ויינגוט - אב"ד דק"ק טשנסטחוב

מחבר: "פתחי שערים"

[תקמט - תריב]

מן החיבורים הנערצים ביותר בין חכמי פולין, הם סדרת ספרי ה"פתחי שערים" - מתורת רבה המפורסם של טשנסטחוב - הגאון הנודע רבי ישכר ויינגוט זצ"ל, אביו של הגאון רבי מיכאל דוב ויינגוט - אב"ד דק"ק לויביטש - מח"ס "אגודות אזור מדברי".

נאמנת עלינו עדותו של אותו גאון מחשובי צאצאיו, ה"ה הגה"ח רבי יהושע משה אהרונסון זצ"ל רב ואב"ד בפתח תקוה ומח"ס "ישועת משה", הכותב אודות ספרו "פתחי שערים" על פרק "איזהו נשך" שנדפס לראשונה בשנת תקע"ט: "שמעתי ממקור מוסמך שכ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל מסוכטשוב בעל המחבר ספר 'אבני נזר', קילס מאד את הספר הזה, ואמר, שיש ללמוד ממנו דרך ושיטה בלימוד תורתנו הקדושה", עכ"ל.

הגאון הקדוש בעל ה"פתחי שערים" זצ"ל, נולד בקאליש, בשנת תקמ"ט, לאביו "הרב החריף הגדול בתורה ומובהק המפורסם מ' יהודה לייב זצ"ל, תלמיד הגאון בעל שו"ת 'רשמי שאלה' רבי ישראל משה אבד"ק ור"מ קארניק, והגאון הקדוש עליון נורא מרן ר' יוסף הצדיק זצ"ל אבדק"ק פויזנא, ולאמו הצדקנית מרת שרל ע"ה, בתו של הגאון רבי משה פארניטשאווער זצ"ל. [שניהם חוטר מגזע ישישים מהרש"ל מהרש"א ומהר"ם מלובלין של"ה מהר"ם פאדווא ומוהר"י מינץ ומ' פייבל מפרעמסלא זצ"ל ז"ע]. כך כותב נכדו הגאון רבי אפרים שלמה זלמן ויינגוט - אב"ד דק"ק ליפנא, בהקדמת ספר "פתחי שערים" מהדורת שנת תר"ס, אשר מדבריו שם שילבנו כאן במאמרינו].

מוצא משפחת "ויינגוט" המיוחסת, מראש משפחתם - הגאון רבי מרדכי - פרנס ומנהיג דק"ק קאליש, שהיה בנו של הגאון המפורסם רבי אריה לייב תאומים - אב"ד דק"ק קרעשוב, בנו של הגאון רבי יחזקאל יהושע פייבל תאומים - אב"ד דק"ק פרעמישלא ומח"ס "פנים מאירות", בנו של בעל ה"קקיון דיונה", [ע"פ מכתבו של הגה"צ רבי יוסף מאיר ויינגוט מנתניה זצ"ל].

בנערותו, נודע ר' ישכר כעילוי מופלג. "ובהיות הגאון המחבר זצ"ל כבר תריסר, זכה להקביל אפי רברבא הגה"ק אור ישראל וקדושו מרן המגיד מקאזניץ זצ"ל ז"ע, והיה לו פתחון פה לפניו בפלפולא דאורייתא, בסוגיא

ד'תורם משלו על של חבירו' בנדרים דף ל"ו ע"ב. ובפקודת המגיד הקדוש זצ"ל הביאו אביו ללמוד תורה מפ"ק הגה"ק צי"ע מרן ר' חיים זצ"ל בעמח"ס דברי משפט הגאבדק"ק לונטשיץ, ושם עמד לפניו ששה שנים עד חתונתו בקויל.

בהגיעו לפרקו, נשא את בתו של "הגאון קדוש ה' מרן ר' אפרים הלוי אבדק"ק קויל". בהקדמה ל"פתחי שערים" הוא מספר על ימי שבתו בקויל סמוך על שלחן חותנו:

"הושיבני בהשקט ובבטחה, בבית מלא ספרים, ועל דלתות בית המדרש, והייתי נקי מכל מחשבות הזמן, וגם הביאוני חותני הגאב"ד בדרכי הוראותיו האמונות, והאיר עיני ואיזן ותיקן לפני סדר בדרכי התורה ויראה, וגם ישבתי לעיתים סביב לשלחן תורתו, וכל דבר הקשה הבאתי אליו, ומצאתי לי אחד מתלמידיו ה"ה מחותני הרבני האברך השנון כש"ת מוהר"ר אהרן במ"ג נ"י אשר יחדיו נמתיק סוד ימים ימימה".

חותנו הגדול - הגאון המפורסם רבי אפרים סג"ל אב"ד דק"ק קויל, היה מילידי פוזנא. אמו היתה אחותו של הגאון הנודע בעל ה"בית מאיר". לאחר שנסמך להוראה על ידי הגה"ק בעל ה"פרי מגדים", נתמנה לכהן פאר כאב"ד דק"ק דאנציג. לאחר מכן בחר לעזוב את עסק הרבנות, וגר כאיש פרטי בקאליש, אולם כעבור תקופה נקרא לכהן שוב כאב"ד בק"ק קויל - ועל שמה נתפרסם כאחד מחשובי הרבנים בדורו, והשיב רבות לשואלים דבר ה' זו הלכה. אחת מתשובותיו נדפסה בספרו של חתנו בעל ה"פתחי שערים" בסימן מ"ה. הגאון רבי עקיבא אייגר משיב לו אף הוא בספר תשובותיו מהדורה תנינא סימן קי"ב, [וראה עוד ב"פתחי שערים" סימן מ', וב"בית מאיר" יו"ד סימן קפ"ח]. בסוף הספר "פתחי שערים" מאת חתנו, נדפס גם צוואתו בשם "ברכת אפרים", [ונדפס שנית בשנת תשל"ז, ובשנת תשס"ב נדפס שוב בסוף ספר "תפארת אבות"].

הגאון רבי אפרים - חותנו של בעל ה"פתחי שערים", נפטר ביום ח' בתמוז שנת תקצ"א, וזכה שכל בניו וחתניו שימשו ברבנות בערי פולין, ואף תלמידיו המובהקים גדלו והצליחו ונעשו מורי הוראות בישראל, כפי שכותב כן בעצמו בצוואתו הנ"ל. ואלה שמות ילדיו: א. בנו, רבי יעקב מאיר הלוי סג"ל - אב"ד דק"ק ויערשוב וק"ק פייזער, שנשא את בת אחותו אשת גיסו בעל ה"פתחי שערים", שהדפיס תשובה ממנו בספרו סימן ס"ז. ב. בנו, רבי רפאל זאב הלוי סג"ל - אב"ד דק"ק זאקראצין. ג. חתנו, רבי חיים נחום הלוי מרגליות מקאליש, שהותיר אחריו חידושים רבים בהלכה ובאגדה ולא נדפסו. תשובה אליו בספרו של גיסו "פתחי שערים" סימן י"ג. חידושי תורה משמו נמצא גם בספר "אגודות אזור מדברי" במסכת שבת דף מ"ה ע"ב. ד. חתנו, רבי ישכר ויינגוט - אב"ד דק"ק טשנסטחוב, בעל ה"פתחי שערים".

סמוך ונראה על יד חותנו הגדול "נטע שם - בעל ה"פתחי שערים" - את אהל תורתו, ושם הרחיב ה' את גבולו בתלמידים וחברים, עד שמגדיים נעשו תישיים, בעלי קרניים - שמהודם קרן אור התורה בקויל, שאור התורה מאיר שם עד היום, היא השלהבת שהעלה הגאון המחבר זצ"ל, ולא פסקה שם ישיבה מעל שלחנו, עד שמחמת גזירת המלכות שיצאה אז, הוכרח לקבל עול הרבנות בסאמפאלנא, שם הנהיג נשיאותו ברמה לשמור את דרך עץ החיים, והוסיף אומץ בהתמדה בתורה ללמד לתלמידים, ועל הימים האלו היה אומר תמיד שהיו ימים טובים לו, כאשר שמעתי מפ"ק".

שם הוציא לאור בשנת תקע"ט ספר "פתחי שערים" על פרק 'איזהו נשך', ושם גליא לדריעה ונפל נהורא, עד שכל גדולי הדור בזמנו עטרוהו עטרת חכמים ושמו אותו עטרה לראשם. באותם הימים, לצד יגיעתו העצומה בתורה, ולמרות יסוריו וקשייו - כמתואר להלן, מפאת גודל אהבת ישראל שבערה בלבו, "היה עסקן גדול בצרכי ציבור, ובא לפני שרי המדינה לבקש רחמים להעביר גזירות רעות מעל ישראל, והצליח בדרכיו, שהיו כל מעשיו בהסתר, ולא ברעש, כי אם ברוח חן הנטוי עליו מן השמים, עד שראו כל עמי הארץ ששם ה' נקרא עליו".

ברם, כאן מתחיל פרק נדודיו, וכפי שמתאר אותם הנכד הנ"ל: "קיצורו של דבר. ימיו של אותו צדיק, היו שלשלת אחת של עסק בתורה ועבודה ויראת שמים בלי הרף רגע, מתוך הצער יסורים ודחק. ועולה על כולנה - צער גידול בנים. ותכפו עליו צרות ויסורים של אהבה, שאין בהן ביטול תורה ותפלה". לאחר שנתים ימים לשבתו שם, פרק את עול הרבנות מעל שכמו, ושב לעיר קויל, והתמיד בתורה יחד עם ידידיו ותלמידיו לשעבר, "וישב

שם והפליא לעשות בהתמדתו הנפלאה לעסוק בתורה מתוך הדחק, עד שכלה כל הונו ורכושו, והוכרח להטות אוזן לעצת רעו ואוהבו הנאמן מנוער הגאון המפורסם רבי יצחק אורבאך בעהמ"ח דברי חיים זצ"ל, לקבל עול הרבנות בטשענסטחוב.

כאן, ביקש אותו צדיק לישיב בשלוה. ברם, גם שם עדיין לא מצא אותו גאון וצדיק מנוח, ונאלץ לנדוד שוב ושוב. "משם בא לשבת על כסא הרבנות בפלונצק, ושם לא נח ולא שקט, והזמין לו השי"ת מקום - עיר קוואהל, ומאשר לא מצא די מחיתו נטה שכמו לקבל עול הרבנות בסטריקוב, וגם שם לא מצא מנוח אשר יטב לו, שב לקוואהל, ומשם שב לטשענסטחוב, והוציא שם בשנת תרי"א את ספרו 'פתחי שערים' ח"ב, וישב שם על כסאו עד סמוך לאלול תרי"ב, שאז נסע לברעסלא להתרפאות מרפיון עיניו אשר הוכהו, ושם נשבר הכד על המבוע - ביום ב' ח' אלול תרי"ב ושם חלקו ספון".

מלבד חיבוריו הלמדניים על פרקי מסכת בבא מציעא שנדפסו בשנת תרי"א, עוד הותיר אחריו "חיבור גדול רב ועצום על מסכת גיטין שנאבד בהצנזורה, והיה אותו צדיק מצטער עליו כל ימי חייו", [הקדמת נכדו ל'פתחי שערים']. כמו כן נתפרסמו ונדפסו יתר חיבוריו, "פתחי שערים" על סדרי זרעים ומועד ושו"ת [בשנת תר"ס], על התורה ונ"ך ודרושים על מסכת אבות [בשנת תרצ"ב], ועוד.

[כמו] כן מפוזרים מחידושיו ותשובותיו בחיבורים שונים. ראה "שערי תורה" (ח"ח סימן כ"א, ח"ט שערי יצחק סימן ג), "אגודות אזוב מדברי" (אהע"ז סימנים: א' ג' ו' ד, חו"מ סימן כ'), "רחמי הלוי" (ברכות אות י', שבת - אותיות ח' ו'כ"ו). שו"ת "חמדת שלמה" (אהע"ז סימן ע"ח), שו"ת "נודע בשערים" (ח"ב סימן י"ז), "שערי שמחה" (י"ד סימן כ"ד), "יד אליהו" (או"ח סימנים כ"כ"א), ועוד.

כמו כן, באו בכתובים מהגותיו הגאונים על הש"ס, אשר נהג לרשום בשולי הגליונות. מסופר, שהגאון הקדוש רבי יעקב יהודה לעווי אב"ד דק"ק סלעשין ואח"כ בעיה"ק ירושלים ומח"ס "בית לאבות", התבטא פעם אודות הגהותיו שעל הש"ס, שהם "אינם מראי מקומות, רק הערות עמוקות מאוד מאוד, והם ככוכבים הנראים קטנים כמלא חודה של מחט בעינינו, וכל אחד ואחד עולם מלא הוא, כן ההגהות האלו נראים לנו כמראי מקומות, ובאתא קלילא הוא פותח פתח כפתחו של אולם בחכמה ותבונה ודעת, סוקר בסקירה אחת על קצות הש"ס ותוספתא ספרא ספרי".

מעין זה סיפר הגאון הקדוש המלבי"ם זי"ע לנכדו של המחבר, שפעם אחת הוכיחו על שמקצר בלשונו בספרו "פתחי שערים", והשיבו הגאון המחבר, שלדעתו הספר "פתחי שערים" נכתב על ידו באריכות יתר, ותיכף ומיד הראה לו את הגהותיו שעל הש"ס, ואמר לו שכאן נקט בדרך הקיצור ולדבר בלשון קצרה. [וראה בהקדמת נכד המחבר: "לעומק המושג באשר כתובים הם בקיצור נמרץ, עמוק עמוק מאוד כאשר יראה הרואה בב' חלקי הפתחי שערים' שהוציא לאור בחייו, שכל דבריו הם הררים התלויים בשערה, ואל כל מקום אשר ישלח חיצו בקיאיותו הנפלאה ומצווה לעיין שם ימצאהו מפרק הרים ומשבר סלעי קושיות הראשונים אשר היו לפנינו, טוחנן זו בזו בסברא, ועורך לפנינו שלחן ערוך עליו כל מעדני עולם"].

מילדיו. מלבד בנו הגדול - הגאון רבי מיכאל דוב ויינגוט אב"ד דק"ק לויביטש - בעל "אגודות אזוב מדברי", עוד ידענו לו ארבעה חתני רבנן, הלא המה: א. חתנו, הגאון רבי חיים משה הלוי לעוונטאהל - אב"ד דק"ק פראשקא, [נפטר ביום ה' בכסלו שנת תרכ"ד. מחידושיו בספרו של חותנו "פתחי שערים" - סימנים א' ומ"ג, ובמסכת עירובין דף ס"ו ע"ב. ובחיבורו של גיסו בעל "אגודות אזוב מדברי" על אהע"ז סימן ט"ו. ועוד. נוסח מצבתו נעתק בספר "אבני זכרון" כתי, אות תי"ד]. ב. חתנו וגיסו - אחי זוגתו וכן חותנו, הגאון רבי יעקב מאיר הלוי סג"ל. ג. חתנו, הגאון רבי צבי מאיר בן הג"ר יוסף בעער - אב"ד דק"ק ניישטאט וק"ק סאמפאלני וק"ק דאברי - בעל "אמרי הצבי" ו"פלפול חברים" ו"גרגרי כסף" ועוד חיבורים רבים שנשארו בכת"י. נולד בסביבות שנת תר"ה, ונפטר ביום כ' באדר"ב שנת תרע"ו. ד. חתנו, הגאון רבי ראובן ישראל מקאליש.

רבי יצחק אליהו לנדא - המגיד מווילנא

מחבר: "לשמוע בלמודים"

[תקסא-תרלז]

בין גדולי ווילנא נודע שמו של הגאון המופלא, שנודע בדורו בכשרונותיו ובתכונותיו המזהירות, הלא הוא "המגיד מווילנא" - אשר זכה לתורה וגדולה במקום אחד, וגם בנבכי החכמה והמדע נודע שמו לתהילה - הוא ניהו הגאון המופלא רבי יצחק אליהו ב"ר שמואל לנדא, מחבר הספר "לשמוע בלימודים" - ביאור על אגדות הש"ס, שנדפס בוויילנא בשנת תרל"ו.

הגאון המחבר נולד בוויילנא בשנת תקס"א, לאביו - "הרב איש נודע בשערים, מדור דורים, מאפרתי העיר ונדיבמו, שמואל בקוראי שמו הרב המפורסם לתהלה מו"ה שמואל לנדא ז"ל" [מנוסח השער].

מנעוריו, נודע כחריף ובקי עצום, הן במילי דשמיא והן במילי דעלמא. לאחר נישואיו, בשנת י"ז לימי חייו, קבע את דובנא לעיר מגוריו. ברבות השנים, חבר לחותנו בעסקי מסחר בדובנא, והפך לעשיר גדול. באותה עת, נהג לשאת מדברותיו, ודרשותיו קנו את לב שומעיהם. יחד עם עסקיו המסועפים, אחז בעטו תמידין כסדרן, והעשיר את עולם התורה בחיבוריו הרבים. וכל זאת, מלבד היותו מטובי וגדולי עסקני היהדות הנאמנה, והיה "דורש טוב לעמו", כאשר הצטיין בטוב טעמו, והיה יודע תמיד לכלכל דבריו במשפט.

בערוב ימיו, עלה ונתעלה לכהן פאר כמורה צדק ומגיד מישרים בוויילנא, מיום כ"ג באלול שנת תרכ"ח. את דרשתו הראשונה בעיר, נשא ביום זה, בבית מדרשו של הגאון מווילנא. [וראה עוד אודותיו ב"עיר ווילנא", ווילנא תר"ס, ח"א, עמוד 92-98. וראה ב"המגיד", שנה כ"א, 1877, עמוד 20].

כאמור, זכה ללשון לימודים, והיה סופר פורה. מחיבוריו: "אחרית לשלום" - על "הגדה של פסח". "בירורי המידות" - על ה"מכילתא". "דובר שלום" - על סדר התפלה. "דרושים לכל חפציהם" - דרשות. "דרך חיים" - על מסכת "דרך ארץ זוטא". "כפלים לתושיה" ו"מטע לשם" - על "תרי עשר" ו"תהלים". "לשמוע בלימודים" - על אגדות הש"ס. "מענה אליהו" - על "תנא דבי אליהו". "מקרא סופרים" ו"עיטור סופרים" - על מסכת "סופרים". "פתשגן הדת" - על התורה וחמש מגילות. "פתשגן" ו"חדשים גם ישנים" - על ספר "משלי". "קול שאון" - הספד על אשת השר מווילנא. "רמת שמואל" - הספד על הרש"ש. "שמלה חדשה" - על הפיוטים. וחיבורים נוספים שנותרו בכתב יד.

ב"פתח דבר" בחיבורינו, הוא מעלה על נס את חיבוריו ואת מטרת יצירותיו: "נודע תהלוכות ביאורי אשר הכינותי בעזר הצור, על תנ"ך, וסדר התפלה, ותנא דבי אליהו, והמכילתא, ומסכת סופרים, ומסכת דרך ארץ. לא הלכתי בגדולות לבנות בצורות בשמי הפלפול ומגדול הפורח בחריפות, גם לא מטה רגלי להסתפק בביאורי המלות לבדנה מבלי שימת לב לשינויי הגופים להלביש לגבר שמלת אשה, וכלי גבר לאשה, ולשינוי עתים וחלופי הזמנים, ולשום מרבית העם כאיש אחד וכאלה, אך תמכתי אשורי במיצוע הדרכים, לבל יעדף בהמאמר כפילת הדברים, ולבל יחסר בו המזג די צרכו ליישר מעקשי השינויים במובן פשטי מושכלי, לבל יהיו לשמצה לעדת הנרגנים". וראה שם המשך דבריו הנעימים, כאשר מבאר לאשורו ביופי וצחות הלשון את מטרת החיבור דנן על אגדות חכמינו ז"ל.

ונח נפשיה דרבי יצחק אליהו, זקן ושבע מעש, בן שבעים ושש שנים לימי חייו, ביום כ' בכסלו שנת תרל"ז. קודם פטירתו צוה לבנו שלא לכתוב תארים על מצבתו, מלבד: "המגיד מווילנא".

נסיים את דברינו בתפילת המחבר בסיום הקדמתו: "ואני תפלה יהיו אמרי חבורי לרצון למקום ולבריות, ומנחתי הדלה תערב לפניו כקרבת כליל ועולה, וכאשר חסדי טובו יתברך עד כה עזרוני לבאר מקראי קודש ודברי

חכמים וחידותם, כן לא יכלא רחמיו ממני לבלות ימי ושנותי עד תומי בהגיון התורה וחידושי אורייתא בטוב טעם ודעת, על מוסדי האמת למיפעת, ויהי חסדו עמדי, לברך בית כבודי, צאצאי ניני ונכדי, חילי ופועל ידי, לתעודה ולתורה, ויראת ה' הטהורה, ללכת דרך ישרה, במצות ה' ברה, ובימינו תיוושע יהודה וישראל, ובא לציון גואל", בב"א.

רבי אברהם חג'אג' מתונים

מחבר: "זרעו של אברהם"

[תקע-תרמא]

"הרב החכם, הרב דומה למלאך, עיר וקדיש, האשל אשר ברמה, זה סיני, ארי שבחבורה, גלייה לדרעיה נפיל נהורא, לו זרוע עם גבורה, גבור ואיש מלחמה, הרב הגדול, מעוז ומגדול, מומחה ופקיע צפונות תעלומות חכמה, ציץ הזהב, נזר הקודש, כבוד מוהר"ר אברהם חג'אג' זצוק"ל, נפשו בטוב תלין - נפש ברכה תדושן ברכה - בעלמא דקשוט, שם יקצור אשר זרע, הנה זרעו אתו" - ה"ה ספרו הגדול על מסכתות הש"ס: "זרעו של אברהם" - "זרע של קימא" [מלשון שער הספר].

רבינו המחבר שנודע בדורו כ"איש צדיק, אחד מן הרמתים, הרב דומה למלאך, שרף בעל כנפים, מרעיש הארץ, כל העם עונים אחריו מקודש - שקדשוהו שמים, רבין חסידא, ציץ הזהב, נזר הקודש, כתר ועטרה, הוא הראש, רב דעמיה ומדברנא, הוא זיוה הוא הדרה, מורינו הרב הגדול, מבצר עז ומגדול, המפורסם בשמו ומעשיו" - ה"ה הגאון רבי אברהם חג'אג' זי"ע", היה נצר מטעי מזרע קודש, ומוצא משפחתו "מגזע האיתנים". [ראה ב"הקדמת הצעיר המשתדל ה"ר" - ה"ה המ"ל הגאון רבי ישראל זיתון מתונים מח"ס "משפט כתוב"].

אורו הגדול של רבי אברהם זי"ע, החל זורח עם לידתו ב"עיר ואם בישראל" - תוניסיה [תונס], בסביבות שנת תק"ע. למרות שראשי בית אבותיו ממשפחות מיוחסות היה מקורם טהור, אולם לא מצאנו בכתובים אודותיהם מאומה, ואין אנו יודעים את מקורם וערי מוצאם, ואת מוצא משפחתם למעלה בקודש. אביו, רבי יעקב חג'אג' - שימש כ"שליח ציבור" בישיבת קאיד יוסף.

ר' אברהם קיבל תורה מפי רבותיו - גדולי תוניס, ובמיוחד מפי מורו ורבו הגאון הגדול רבי ישועה בסיס מתוניס - בעל "אבני צדק". תחילה שימש ר' אברהם כדיין ומורה צדק בתוניס, ולאחר מכן שימש שם כראש בית הדין - "ראב"ד מקודש", עד שלימים עלה ונתעלה לכהן פאר כרבה הראשי של יהדות תוניס. מינוי זה היה כשבע או שמונה שנים קודם הסתלקותו לחיי עד.

מפסקיו ההלכתיים נדפס הספר "זרעו של אברהם" חלק ב', שבו "שיטות ועינים ופסקי דינים", ונדפס בתוניס בשנת תרפ"ח. שם נדפסו גם התכתובותיו עם חכמי ורבני דורו, מאשר "שקיל וטרי עם חכמי תונס, ומכללם עמיתו בתורה הרב ישועה צפג', ודרש עליו שם שני דרושים שנת תרכ"ג". [כמו כן צורפו לספר "דרשות" נוספות, מאת כמה מחכמי וגדולי דורו].

כל ימי חייו הרביץ רבי אברהם זי"ע תורה ברבים, וזכה להעמיד תלמידים בישראל. את הברכה אשר ראה בעמלו וביגיעו, ראה בחידושי אשר זכה לחדש במסכתות הש"ס ובדברי הפוסקים. מהם חיבר את ספרו הגדול: "זרעו של אברהם" - חלק ראשון.

חיבוריו של רבי אברהם זי"ע נקראו בשם "זרעו של אברהם", מאחר שלא זכה לזרע של קימא רח"ל, ו"תורתו של אברהם" הם המה כצאצאיו וזרעו אחריו. ואכן, ביסורים של אהבה נתיישר רבינו המחבר זי"ע, כאשר לא זכה לגדל את ילדיו הנולדים לו, ונקטפו ממנו בעודם באיבם רח"ל, וכמסופר בהקדמת הספר: "זרעו לעולם יהיה, זרע של קיימא, כי אין לו בן ובת ומוקים שמא, דהו ליה ומיתו, ובאו במערות צורים, המר רב אנחה, וירד אברהם מצרימה, יתהלך במיצרים, מי יעמוד בסוד ה', צדק ומשפט ומישרים, מי יבין מנסתרות, עצרת הדברות, בגזירת עירין פתגמא, ובמימר קדישין שאלתא".

הנהגותיו של רבי אברהם זי"ע הנאצלות בקודש, היו לשם דבר בערי רבנותו ובכל מקום בואו, והטיב אשר דיבר רבי ישראל זיתון הנ"ל בלשונו הצח, בהקדמתו לספר: "גבר אשר דרכו נסתרה, דבר אחד לדור, מופת היה לרבים, כל ימי נז'רו לא נהנה מן הבריות, לא פנה אל רהבים, גדל בשם טוב, כעץ שתול, אילן ששרשיו מרובים, ממכון שבתו השגית, כל מעיניו שם שם לו היכן תינוקות קורין, דרכו של איש לקדם בר ולחם ומזון, כסף מלא סלעין דינרין, להוציא יקר מזולל - בני עניים ואביונים, דבר אין להם - דמ'הן מתבערין, יום ליום קדמו עיניו אשמורות, עיניו משוטטות - שה'נן זהירות, אקדמו ואחשכו לבי כנישתא".

גם בדברי העורך והמגיה - הגאון רבי רפאל אהרן נ' שמעון מירושלים זי"ע - מצאנו שיר ושבחה בשגב מידותיו, במליצת לשונו: "את ידו החזקה - אלו מעשה ידיהם של צדיקים, הרב דומה למלאך, דמיונו כאריה, אחד מן השרפים, משיירי כנסת הגדולה, מלכא ורופילא, לשם ולתהלה, בכל גויי ארז אדיר, אחד המיוחד בהדרו, חסידא קדישא, אבן הראשה, סמא דחיי, הרב הגדול, מעוז ומגדול, מן השם הוא זה, מילתא דעבידא לגלויי, כקש"ת כמוהר"ר אברהם חג'אג' ז"ל, והיתה נפשו צרורה, במקום מה נורא, יושב בסתר לא נודע איה, ועצמותיו יחליץ המחלצות והמעטפות. אם כפר אשכול הכופר אילנא רבא ותקיפא מגן להולכי, תום דרכיו וקדושת מעשיו איה סופר, מי מלל לאברהם, ולפי רוב הענוה, גדולים נמוכי רוח, קדושה וטהרה חופף עליו כל היום, לא נהנה מן הבריות, רצות ה' דרכי, איש על העדה, דלביש מדה בעיר ואם בישראל תונס המעטירה".

מי שהחזיק ביד רבי אברהם זי"ע, בנדיבות לב ובנפש חפצה, ודאג לו כל מחסורו אשר יחסר לו, היה "שארן הקרוב אלי", הגביר המופלא רבי אליהו חג'אג' מתוניס - שהיה בן אחיו של רבי יעקב חג'אג' - אבי ר' אברהם. הוא האיש אשר החזיק ב"ידו של אברהם", וכלכל את ביתו בנאמנות, וזכרו וזכר מעשיו הטובים באו לטובה ולברכה בהקדמת ספרו: "כל שני אליהו, רבי אכיל ושתי מדיליה, לחמו ניתן מימיו".

לאחר פטירתו של ר' אליהו חג'אג', המשיך בנו הנגיד - רבי יעקב חג'אג' - לדרוך במעשי אבותיו, והחזיק אף הוא ביתר שאת וביתר עוז בכל צרכיו של עטרת משפחתם - רבי אברהם זי"ע. "אוחז מעשה אבותיו, אחרי מות אביו, בצדקתו החזיק כמעשהו, ממנו ע"פ מדותיו, לאחזוקי מדרשו של רבי, מאכיל ומשקה בביתו ובחומותיו"

מאחר שרבינו המחבר - רבי אברהם חג'אג' זי"ע - לא הותיר אחריו זרע של קימא רח"ל, קיבל על עצמו קרובו הנגיד ר' יעקב חג'אג' הנ"ל לעשות עבורו גם לאחר פטירתו, ולהדפיס את חידושי תורתו, למען השאיר לו שם ושארית אחריו. "עוד זאת יתירה, הזיל זהב מכיס, ובא עד כיס', לאדפוס' הדר'ה מדפ'ס ועולה, קמץ משם מלא קומצו, ספ'רא דמארי טב, יפיץ אורו מעינותיו יפוצו". וכך גם נכתב בשער הספר לזכרון עולם.

חיבורו של הגאון הגדול רבי אברהם חג'אג' מתוניסיה זי"ע - ה"ה הספר דנן "זרעו של אברהם" - כלול בהדרו, החל מחידושים נפלאים, מתוקים ובהירים, ועד לחידושי סוגיות עמוקים, בפלפול ובחריפות, על סדר מסכתות הש"ס. הספר נדפס לאחר פטירת מחברו, בבתי הדפוס אשר בירושלים ובתוניס, בין השנים תרמ"ד-תרפ"ח.

[עיקרו] של החיבור שלפנינו הוא מה שנדפס בירושלים בשנת תרמ"ז. בספר, כלולים כמה חיבורים גם יחד: "שערי צדק", ביאורים וחידושים על מושגים תלמודיים בסדר א"ב. וספר "ישיב משה", מאת הגאון רבי משה שתרנ"ו. וקונטרס "יצחק ירנן" - על הרנה והתפלה, מאת הגאון רבי יצחק ב"ר ישועה כהן. חידושים על הרמב"ם. דרושים. ספר "ישיב משה", תשובות בארבעה חלקי שלחן ערוך, מאת הגאון רבי משה שתרנ"ו. חידושים בשלחן ערוך אבן העזר סימן קכ"ח. חידושים על התורה, תהלים ושיר השירים. דרוש אחד, ושני פיוטים. "פתח הדבר - יצחק ירנן", פסקי דינים בענינים שונים. דרושים להספד. חידושים - ליקוטי בתר ליקוטי, מאת הגאון רבי יצחק ב"ר ישועה כהן].

מעניין לציין את דברי המדפיסים ב"פתח השער", בו הם מתנצלים על ההסכמות שנעדרו מן הספר. "יסלחו נא הצדיקים רבנן תקיפי או"ר עיר עז לנו ירושלם תובב"א ואו"ר העיר נע'מו תונס יע"א על אשר לא נתכבדנו לקבל הסכמתם ולהציגה בראש המחברת כנהוג מלבד טעמים הכמוסים אתנו, עוד מודעת זאת כי אדני ההסכמות הניתנים בפתחי שערים על שלש אלה הטבעו. להודיע תהלת תפארת המחבר למי שאין מכירו! להלל מחברתו בעיני הקונים למען ירבו במחירו! לאסור איסור בעד מדפיסים אחרים לבלתי ישיגו גבולו ויפרצו גדרו. ובספר הזה אין גם אחת משלש אלה כמובן. ע"כ לא רצינו להעמיס על כבוד תורתם בדבר אשר להם יהיה למשא, ולנו ללא תועלת, ועמהם הסליחה רבה, וכסא כבודם נכון לעולם, זיום והודם חופף עלינו תמיד כיר"א. המוציאים לאור".

מלאכת עריכת הספר והגהתו, נעשתה ע"י הגאון המופלא רבי רפאל אהרן ׳ שמעון מרבני עיה"ק ירושלים תובב"א, אשר בהתיימותו מאביו הגדול רבי דוד ׳ שמעון בעל "שערי צדק" - מגדולי רבני ירושלים עיה"ק, פרש עליו רבי אברהם חג'אג' את כנפיו, ובצלו עלה ונתעלה במעלות התורה והיראה, וכפי שמספר הוא עצמו בהקדמתו: "הן בעודנו חי, אהבת עולם אהב לזרע בית דוד, כאב את בן רוצה בקיומו, בשגם לא זכינא, ואנא לא חזינא ראות פניך אל עירו ואל שער מקומו, הן לי מכיר קדמוני ברכים, בכתבי דבי רב המלאים אמיר, אהבה מסותרת, פורס סוכת שלום, המלך שואל בשלומי, והוא רחום ברית אבות לבנים יזכור, כי עזה אהבת דוד בהאבקו עמו".

ראש וראשון לעוסקים במלאכת הקודש, היה "הצעיר המשתדל" - כפי שמכנה עצמו בראש הקדמתו, והחותם את שמו בשלהי דבריו: "הלא כה דברי הצב"י ישראל הבעה"ח מטה לכבוד התורה ולכבוד אדוני"ם מרן מלכא הרב המחבר זיע"א פה עיר ואם בישראל תונס רבתי יע"א בשלהי ח' אלול המרוצה דהאי שתא התרמ"ג בא סימן 'ערכתי נר למשיחי' לפ"ג. המקוה רחמי א-ל חנון. הצעיר ישראל זיתון ס"ט". הוא מספר שם על קשריו עם רבינו המחבר זי"ע, אשר "לדידי חזה לי בריא, בחיובא לא אצא חפשי, הן בעודנו חי עט"ר מרן המחבר זי"ע - כבודי ומרים ראשי, כאב את בן ירצה אהבת עולם יאהבני אישי".

[בראש הספר באו הקדמותיהם של רבי ישראל זיתון ורבי רפאל אהרן ׳ שמעון - הנזכרים, ולאחריהם "דברי המדפיסים". מהדורה נוספת של הספר "זרעו של אברהם", נדפס בנהריה, בשנת תשמ"ט. ושם מאמר ביוגרפי, "מתולדותיו של האדמו"ר מחבר הספה"ק זרעו של אברהם", נכתב ע"י ר"ש מאזוז. מקורות נוספים לעיון אודות המחבר: ד' קאזס, הספרות התלמודית בתוניסיה, מזרח ומערב, כרך ב, תרפ"ח-תרפ"ט, עמ' 453-454. ב"ר כהן, מלכי תרשיש, נתיבות תשמ"ו, עמ' קסז-קסט].

הגאון רבי אברהם חג'אג' - רבה הראשי של תוניס - ומחבר ספר "זרעו של אברהם", האריך ימים, ונפטר שם - בתוניס - זקן ושבע ימים, ביום "שמחת תורה" - יום כ"ב לחודש תשרי - שנת תרמ"א. זכותו תגן בעדינו.

רבי אביגדור מרדכי הכהן מאמדור

מחבר: "קרבן תודה"

[נפטר לפני תרמ"ג]

הרב המאור הגדול סיני ועוקר הרים" הגאון המופלא רבי אביגדור מרדכי הכהן מאמדור, נולד בסביבות שנת ת"ר, לאביו הגאון הקדוש המקובל רבי אברהם עזרא הכהן - אב"ד דק"ק אמדור.

אביו, הוא הצדיק הפלאי הגאון הקדוש רבי אברהם עזרא כ"ץ [מצנפת] מאמדור, שנודע כאיש מופת, "אשר עשר שנים פירש את עצמו משעשועי תבל, ושם לילות כימים להגות בתורה הקדושה, אשר אין בחוק האנושי

לצייר לימודו ויראתו הגדולה", כלשונו של בנו הגאון ר' אביגדור מרדכי בהקדמתו. סיפורי הוד נדירים ביותר מסופרים על ר' אברהם עזרא, אשר מהם עולה דמות נדירה של יהודי קדוש, איש האמת והיושר העשוי ללא חת וללא שמץ משוא פנים במשמרת הדת וגדרי קדושת ישראל, ואשר ניהל את עדתו ביד רמה ובתקיפות, ובקדושתו הנוראה עשה נפשות לתורה וליראה. איש פלא, אשר פעל ישועות בקרב הארץ. ר' אברהם עזרא נפטר לפתע פתאום במיתת נשיקה, ביום ח' במרחשוון שנת תרמ"ג, וביום השבת קודש ניטלה תורה מישראל, תוך לימודו בשבתו רכון על אחד מספרי הקודש, זי"ע.

ספרו של ר' אברהם עזרא - הנקוב בשם: "החרש והמסגר" - המכיל ביאורים עמוקים בסוגיות הש"ס ושאלות ותשובות בהלכה, לא נדפס. קונטרס בשם: "ביכורי התאנות", שבו אחת מדרשותיו שדרש בשבת הגדול, מלאכת מחשבת גדושה בבקיאיות ובחריפות, הדפיס בנו בחיבורו על "הגדה של פסח". [באחת מהסכמותיו שנכתבה חודשים ספורים טרם פטירתו, לספר צבי וחמיד, אנו מוצאים פרט מעניין אודות נטישתו את עיר מגוריו "אמדור", וזה לשונו שם: "בעברי פה ק"ק ביאליסטאק, בא אלי הרב הגאון המופלג החריף ובקי המפורסם מ"ה צבי הירש במ"ה מנחם נחום - מילידי עירי פ"ק אמדור, ועכשיו ראש ישיבה בק"ק ביאליסטאק, ובידו מגילת ספר כתוב על הדרן ושאר חידושי תורה על מסכתות, והנה הגם שאין לבי עמי לעיין בהם, כי אני אוד מוצל מאש מהסיבה אשר קרה בעירי ר"ל, אך אני מכירו לשעבר, ואוקי גברא אחזקתו, כי הוא בקי בש"ס ומפולפל, נאה דורש ונאה מקיים, כי ירא אלקים מרבים, אמינא כל מן דין ומן דין סמוכו לנא לאדפסי אדרא, ושמעתי יתבדרו בעלמא, ויפוצו מעינותיו חוצה, ולראיה באתי ע"ה לכבוד התורה ולומדיה. היום יום ב' ב' לירח תמוז שנת תרמ"ב לפ"ק פ"ק ביאליסטאק. נאום הק' אברהם עזרא בהרב מ"ה יהושע שמואל הכהן חוב"ק אמדור].

מילדיו של רבי אברהם עזרא הכהן מאמדור ידועים לנו: א. בנו, רבי אביגדור מרדכי הנ"ל. ב. בתו, אשת הגאון רבי אריה לייב ביאלבולוצקי מפילבישוק - מח"ס "ראש אריה" שנדפס בוויילנא בשנת תרנ"ב. ג. בתו, אשת הגאון רבי ברוך בן ציון אייזנשטאט - מח"ס "אמרי ברוך" - שמילא את מקום חותנו ברבנות אמדור.

אבי אביו של ר' אביגדור מרדכי, הוא הגאון רבי שמואל כ"ץ, המתואר גם הוא בפי נכדו בהקדמתו: "זקני הגאון הגדול, אשר היה חריף גדול ונורא, וצדיק תמים". שם חניכת משפחה זו - משפחת אבות ר' אביגדור מרדכי - היה: "מצנפת", כך מצאנו ברשימות הממשלתיות ובמרשם האוכלוסין של אמדור, [בלועזית: "מיטציפיעס"], וכך גם נרשם בספרי תולדותיהם, וראה בספר "ליטא" ב"פנקס אמדור". בחיבוריו, נרשם כינוי שם משפחתו: כ"ץ, ולפעמים: כהנא.

"הרב המצויין" ר' אביגדור מרדכי, למרות פטירתו בדמי ימיו, זכה והותיר אחריו חיבורים נפלאים, יקרים מפי ומפנינים, ואלה שמות ספריו אשר חיבר:

א. ספר "ענבי הגפן", ביאורים על חמש מגילות, בדרך הפשט, "מצפוני הפשט יחוה... ביאור לכל תיבה ותיבה". נדפס בעיר ליק, בשנת תרכ"ג. [כעת אנוכי רב ואב"ד פה גראיעווע במדינת פולין". מעבר לשער חותם המחבר: אביגדור מרדכי כהנא]. בהסכמת הגאון רבי אברהם עזרא הכהן מאמדור - אבי המחבר.

ב. סדר "הגדה של פסח", עם פירוש "ענפי תאנה" - דרוש ופלפול. נדפס בווארשא, [בשער נרשם מקום דפוס בדוי: "לייפסיג", בשנת תרכ"ד, ולפי ההסכמה נראה שההדפסה נמשכה גם בשנת תרכ"ה]. בראש הספר, גם חידושים מאת הגאון ר' ברוך ב"ר אליהו [עין] מזעוויסלאץ, ו"דרוש" מאת אבי המחבר, שדרש באמדור בשבת הגדול שנת תרכ"ג, וכן "סנסן אחד מחידושי" של הגאון ר' אלכסנדר משה לפידות זאהן. הסכמות לספר ניתנו מאת הגאונים: רבי אלכסנדר משה ב"ר צבי לפידות זאהן מהוראדנא, ביום י"ט בתמוז שנת תרכ"ה. רבי יהושע העשיל הלוי לעוין מוואלאזין, ביום ד' פרשת נצבים שנת תר"ך. רבי אברהם שמואל ממינסק.

ג. ספר "קרבן תודה", [חלק ראשון -] חידושים על כל סדר מועד. נדפס בוויילנא בשנת תרכ"ה. שם הספר נקרא "קרבן תודה", מִפְּיָן ש"אמור אמרתי, במה אקדם להשם יתברך להודות ברבים על רוב חסדיו אשר עשה עמדי, עלה ברעיוני להדפיס אדרא, חידושי תורה אשר העלו רעיוני בעת למדי בחליי, ימי עניי ומרודי, היינו - על סדר מועד ונשים, אשר בעת מתגולל אני על ערשי, צועק מכאב לבי, המה היו לי למרפא ולמשיבת נפש". "חלק ראשון מחבורי הגדול", ובו: "חידושים נחמדים המה, לתרץ כל קושיא ותימה, ולברר וללבן סוגיות החמורות,

למטרת האמת צעדיה נצורות, ולהבין פירוש רש"י ותוספות וראשונים, אשר סביב לתלמוד חונים, ובפתח המסכתא יאיר נתיבות, ט"ל הלכות פסוקות מאירות, על כל סדר מועד, נטפי אמרי הם נועד". אלא שמפאת כובד הוצאות הדפוס, לא נדפס החלק השני על סדר נשים.

ד. ספר "פרי הדר", הלכות שחיטות ובדיקות, ותרתי לריעותא, ודיני ניקור, וגם קיצור דינים משלחן ערוך יורה דעה ואבן העזר, חלקת מחוקק ובית שמואל, וספרי השו"ת ומפרשים. חידושים, [ותירוץ לקושיית ה"גליון הש"ס" של רבי עקיבא אייגר], שנשמטו בחיבורו הקודם. וגם כל הלכות דיינים, עדות, טוען ונטען, שלוחין, משא ומתן, אונאה. נדפס בוילנא בשנת תרכ"ח. הסכמות לספר זה ניתנו לו מאת הגאונים: רבי אברהם עזרא כ"ץ מאמדור - אבי המחבר, ביום ה' באלול שנת תרכ"ז. רבי בצלאל ב"ר ישראל משה הכהן מוילנא, ביום כ"ז במרחשון שנת תרכ"ח. רבי נח חיים ב"ר יצחק אייזנשטאט משטוצין.

ה. ספר "תורת אביגדור", ביאור על שלחן ערוך אורח חיים. נדפס בוילנא בשנת תרל"א. חיבור זה ערך בעת רבנותו בק"ק אוסטרין.

ואלה תולדותיו. בצעירותו נתפרסם ר' אביגדור מרדכי כעילוי, ונסמך להוראה בהיותו כבן שבע עשרה שנה בלבד, על ידי הגאון הנודע רבי יצחק אלחנן ספקטור. בהגיעו לפרקו נשא את בתו של הרב המופלא רבי מתתיהו מק"ק וואלפ, אשר הועד עליו ע"י חתנו, שהוא היה "ירא ה' ועוסק בתורה כל הימים", ו"לא מש מאהלה של תורה, ותמיד צערו ויגונו על ביטול תורה".

בראשית ימיו - בצעירותו ממש, התקבל ר' אביגדור מרדכי לכהן פאר בעיר רבנותו הראשונה - כרב אב"ד דק"ק ראסיה. שם כיהן במשך כארבע שנים, עד שנקרא לכהן פאר כרב אב"ד דק"ק גראיעווע שבפולין - וכפי שרשם בשנת תרכ"ג. לאחר שחלה בלבו קשות, נאלץ לעזוב את הרבנות ולשוב אל עיר מולדתו, והיה לאחד מגדולי העיר אמדור, וכפי שנרשם על ידו בשנת תרכ"ה.

על מחלתו הוא מספר בהקדמת ה"קרבן תודה": "והנה אנכי הצעיר לימים, ורוב הרפתאות דעדי עלי, ומה גם כי נפלת ר"ל בחולי כבד עד למאוד, והרופאים אמרו נואש. אכן, דמים - תרתי משמע, וזכות אבותי, ולימוד תורתו של אבי הרב הגאון אשר עשר שנים פירש את עצמו משעשועי תבל, ושם לילות כימים להגות בתורה הקדושה, אשר אין בחוק האנושי לצייר לימודו ויראתו הגדולה, וזכות זקני הגאון הגדול אשר היה חריף גדול ונורא וצדיק תמים, וחותני הוא גם כן ירא ה' ועוסק בתורה כל הימים, בזכותם ימלט אי נקי, ושלח לי רפואתי, ואף כי עודני חלש, ועוסק ברפואות, אצפה לרחמי שמים המרובים, להשיבני לאיתני".

אהבת התורה שבערה בלבו, לא הניחוהו להפסיק ממשנתו ולו לרגע אחד, וזאת למרות סבלו הרב ממחלתו האנושה בלבו, ומסאת צרותיו האחרות. עונג רב היה לו בהעלותו את חידושי תורתו על הכתב, ואשר הדפיס מהם את חיבוריו הרבים. את דבריו כתב במהירות רבה, וכפי שהעיד באחד מחיבוריו שהוא חיבר אותו בששה חדשים בלבד. וגם בשכבו על ערש דוי, לא מנע את עצמו מלחדש בתורה ומלהעלות את רעיונותיו ואת הגיגי תורתו על הכתב, בהלכה ובאגדה ובכל חלקי תורתנו הקדושה.

לאחר תקופה, כאשר הוקל לו מעט מסבלו וממחלתו, נתיישב שנית על כסא הרבנות, כרב ואב"ד דק"ק אוסטרין, וכנרשם בשנים תרכ"ח ותרל"א. אלא שמיד לאחר מכן תקפה עליו מחלתו שנית, רח"ל. משום כך, וכן מפאת סבלו מרדיפותיהם של אנשי ריב ומדון, עזב שוב את עיר רבנותו, ועבר לכהן פאר בעיר מגורי חותנו - ק"ק וואלפ, ושם ישב עד להסתלקותו לחיי עד בדמי ימיו, זכר צדיק לברכה.

הגאון רבי אביגדור מרדכי הכהן, נפטר עול ימים, בחיי אביו הגאון הצדיק. שנת פטירתו המדויקת לא ידוע, אולם ע"פ רשימות שונות המצויות בידיו, יש לקבוע את שנת פטירתו, לא יוקדם משנת תרל"א, ולא יאוחר משנת תרמ"ג. זכותו הגדולה של אותו גאון וצדיק, וזכות אבותיו הקדושים, יגן עלינו ועל כל ישראל.

רבי יוסף אלטר אפשטיין ממגורב

מחבר: "גנזי יוסף"

[תקצה-תרנט]

הרב הצדיק המפורסם "הגאון האמיתי הרב המאור הגדול", "סיני ועוקר הרים, בקי בנגלה ובנסתר", כקש"ת רבי יוסף אלטר אפשטיין ממאגורב ואוזיראן, נולד בסביבות שנת תקצ"ה [או: תקצ"ג] בגליציה, לאביו הגאון הצדיק רבי מרדכי עפשטיין מזידיטשוב, ולאמו הצדקנית מ' הינדא פרידא ע"ה. משפחה זו היתה מן המשפחות המיוחסות בישראל, משפחה בת שושלות רבניות בכל הדורות ומכל הצדדים, וראשי המשפחות מתייחסים עד לגדולי ישראל המפורסמים, כבעל ה"תוספות יום טוב", ה"טז, ה"ב"ח, המהר"ם מלובלין, בעל ה"לבוש", המהרש"ל, ועוד רבים.

ר' מרדכי היה בנו של הגאון רבי אפרים פישל עפשטיין מקאליש, שהיה בנו של הגאון רבי יוסף עפשטיין - אב"ד דק"ק קיטוב, שנשא את הרבנית מ' גיטל ע"ה, בתו של הגאון הקדוש רבי נחמן צבי הלוי עפשטיין - אב"ד דק"ק קאלאמא - מגדולי החבראי קדישא של מרן הבעש"ט ותלמידיו הקדושים זי"ע.

ר' נחמן מקאלמא היה בנו של הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי עפשטיין - אב"ד קאלאמא, בנו של הגאון רבי נחמן צבי הלוי עפשטיין - אב"ד דק"ק באר בנו של הגאון רבי אברהם הלוי עפשטיין - אב"ד דק"ק סטאנוב - בעל שו"ת "ברכת אברהם", ולמעלה בקודש עד רבינו זרחיה הלוי בעל המאור.

רבי מרדכי עפשטיין - אביו של בעל ה"גנזי יוסף", אשר על פי מסורת משפחתו זכה לגילוי אליהו הנביא ע"ה. הגה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע נתן לו כתבי קבלה להגיה אותם. בנו, הגאון רבי יוסף אלטר מאוזיראן, מספר אודות אביו בהקדמתו לספר "למודי האצילות", ושם הוא מתנה את גודל צדקתו וקדושתו המופלגת של אביו.

רבי יוסף אלטר נודע בגאונותו ובקדושתו, ומיום עמדו על דעתו שימש בכתר הרבנות בערים ואמהות בישראל, כאב"ד בקהילות הקודש מאגורב ואוזיראן שבגליציה, לאחר שקיבל את הסמכתם של גאוני דורו. "הגאון הגדול ר' שלמה קלוגר ז"ל אהבו מאד, ודיבר עמו הרבה בהלכה, ונתן לו הורמנא, ואמר: רק לאברך כזה שהוא בקי בש"ס ובפוסקים צריכין ליתן הורמנא, ולא לזולתו".

ר' יוסף אלטר היה חביב מאוד אצל כל גאוני וצדיקי דורו, כגון: הגאון רבי יוסף שאול נתנזון בעל ה"שואל ומשיב" - רבה של לבוב, ש"השתעשע עמו בהלכות, ואמר עליו שהוא מעין מתגבר, והוא צנא מלא ספרא", וכן הגאון הנודע רבי יצחק שמעלקיש בעל ה"בית יצחק" מלבוב, אשר מסופר עליו ש"פעם אחת היה עסוק ביותר בענין עמוק בנידון עגונה אחת, והתבודדו יחדיו שני ימים, ודברו מזה הענין כל שני הימים, ושמוח מאוד הרב הגאון מלבוב ז"ל, ואמר אז שביקר הלכה זו לאמתה, ושבע עונג רב מזה".

מחידושי הגאונים נדפסו חיבוריו "גנזי יוסף". ספרו על מסכתות הש"ס - [נדפס רק עד מסכת כתובות, מפאת כובד הוצאות הדפוס] - נדפס על ידי חתנו בבילגורייא בשנת תרצ"א, ומכיל הגהות וחידושים על הש"ס, "המגלה כל הנסתר בדברי רש"י ותוספות ומהרש"א ומהרש"ל ומהר"ם, לחזור וללבן את דבריהם כסולת נקיה, בסברא ישרה ובפלפול, להוציא דבר ה' לאמתו". הספר נדפס בהסכמתו של הגה"ק מרן רבי אהרן קדוש ה' מבעלזא זי"ע. חיבורו הראשון של ה"גנזי יוסף" - שנדפס בחיי חיותו - מיוסד על חיבורו של בעל ה"פרי מגדים" זי"ע, ועל ה"פתיחה כוללת" שלו וכו'.

רבי יוסף אלטר דבק כאבותיו בדרכי החסידות מבית מדרשו של מרן הבעש"ט זי"ע, ונמנה על היושבים ראשונה במלכות בית "בעלזא" המעטירה, כאשר הסתופף בצל קדשם של רבותינו הקדושים אדמו"רי בעלזא זי"ע. וראה בספר "ארי שבחבורה" - לתולדותיו של רבו הגדול - כ"ק מרן מהר"י מבעלזא זי"ע, [מאת הרב עקיבא אשר

פאדווא], על אודות קשריו המופלאים עם בית רבותיו הקדושים מבעלזא, ופרטים נפלאים לתולדות ולהליכות חייו של בעל ה"גנזי יוסף".

וראה בעדותו של חתן המחבר: "בניי היקרים ביקשו שאתן להם הסכמתי, וגם לעשות הקדמה על הספר הזה, והנה לדעתי אך למותר, כי די עדותו של כ"ק אדמו"ר הרב הקדוש זצלה"ה מבעלזא שנתן הסכמתו ועדותו שכוונתו לשמים, וזאת ראיתי בעצמי בעת שהייתי סמוך על שלחנו, שלא מש מתוך אהלה של תורה ממש יומם ולילה, הגם שהיה טרוד בצרכי העיר להשיב לשואליו דבר, אבל הוא באחת, הספרים הקדושים היו מונחים לפניו תמיד, ולמד שיעורים בגפ"ת, וגם בספרי קבלה הקדושים - למד בלילה אחר חצות, וכתב החידושים שלו מיד תיכף בשעת הלימוד".

הרביץ תורה לתלמידים מופלגים, אשר מלבד מה שלמדו ממנו שיעורי תורה, עוד למדו ממנו דעת ויראת ה'. "היה חסיד גדול, ולא דיבר שום דבר בטל, ולמד תורה ברבים עם תלמידיו ועם בניו היקרים, ולא מש פומיה מגרסא אפילו רגע אחד. והגאונים הגדולים שהיו בימיו היו אוהבים אותו, ופלפלו עמו הרבה". רבי יוסף אלטר נודע בדורו גם כמופלג בתורת הסוד והנסתר, והועד עליו ש"צדיקי דורנו השתעשעו עמו ברזין דאורייתא".

הגאון הקדוש רבי יוסף אלטר - בעל ה"גנזי יוסף" נהג נשיאותו ברמה, וניהל את עדתו - ראשונה בק"ק מאגרו - יותר מעשרים שנה, עד שנת תרנ"ד, שאז עבר לכהן פאר כאב"ד ור"מ בק"ק אוזיראן, ומשם תצא תורה והלכה ויראת ה', ושם נודע שמו לשם ולתפארת, כאשר השיב לשואליו בכל מקום דבר ה' זו הלכה, ופעל ישועות בקרב הארץ, "ושם חידש הרבה חידושים, ויש ממנו קונטרסים לאלפים אשר יגע לעת זקנתו, וחבל על דאבדין בעת רעש המלחמה - למאות קונטרסים".

שם - באוזיראן - ניהל את עדת הקודש עד להסתלקותו לשמי רום ביום כ"ג באלול שנת תרנ"ט, ושם מנו"כ. [ראה עוד: הקדמת הרב אלעזר רוקח ל"גנזי יוסף" מהדורת מונקאטש תרנ"ה. הקדמת הרב מאיר רוקח ל"גנזי יוסף" מהדורת בילגורייא תרצ"ב. מאורי גליציה, הרב מאיר וונדר, חלק א', עמודים: 271-272].

מן הראוי לסיים בדברי הבטחתו של חתנו של בעל ה"גנזי יוסף" - ה"ה הרה"ק רבי מאיר רוקח מקזלווב זי"ע, בהקדמתו לספר: "וכל מי שיקח את הספר הקדוש הזה, בטח יהיה לעונג ולשמירה בתוך ביתו, כי חותני הרב הגאון ז"ל למד תורה הקדושה לשמה". אכ"ר.

רבי חיים חזקיהו מדיני - בעל ה"שדי חמד"

מחבר: "מכתב לחזקיהו"

[תקצא-תרגום]

אחד מן הרבנים המפורסמים ביותר שבין רבני העיר חברון, היה הגאון המפורסם רבי חיים חזקיהו מדיני, שנודע על שם ספרו הגדול "שדי חמד", אשר ניכר בכישוריו המזהירים עוד מימי נעורו, ורבותיו ניבאו לו גדולות ונצורות. מיום עמדו על דעתו שקד בעסק בתורה בהתמדה עצומה יומם ולילה, ועמל לרכוש לעצמו בקיאות עצומה בכל ספרי הקודש, ובמיוחד בספרי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, עד ששקידתו וידיעותיו המופלגות הפליאו את כל רואיו.

"וישם לילות כימים לשקוד על דלתי התורה והעבודה. לבד שהיה נותן שיעורים פרטיים בתורה, וימלא כרסו בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, וגם מחכמת הנסתר לא הניח ידו. וכאשר הניח לו ה' מסביב, שם ליבו להחל הבניין הנהדר אשר שאף אליו תמיד - לחבר אנציקלופדיה של הלכה, ופרי עמלו הרב היה ספרו הגדול והמפורסם "שדי חמד", שרוב חלקיו יצאו לאור עוד בחיי המחבר, ומהם בכמה מהדורות, ומקצתם אחרי פטירתו". [הרמ"מ מליובאוויטש ז"ע, שעסק ויגע רבות בהפצת ספרי ה"שדי חמד"].

בעל ה"שדי חמד" נולד בירושלים, ביום ז' במרחשוון שנת תקצ"ג, למשפחה ירושלמית וותיקה ומיוחסת. אביו, הגאון רבי רפאל מדיני, נודע בדורו כתלמיד חכם מופלג, מגיד משרים, ושד"ר של "כוללות ירושלים", ושם אמו הצדקנית מרת קאלו וידה ע"ה. בילדותו, חונך על ברכי אביו, אולם מלבד חינוכו התורני שקיבל מאביו, קיבל תורה גם מפי אחיו הגאון רבי שמואל מדיני, וכן למד תורה מפייהם של רבניה הגדולים של העיר באותה עת, הלוא המה הרבנים המפורסמים: ה"חכם באשי" וה"ראשון לציון" - הגאון רבי יצחק קובו, וכן "ראש בית הדין" בירושלים - הגאון רבי יוסף נסים בורלא, ועוד רבים מגדולי הדור.

כבר בשנת כניסתו לעול תורה ומצוות - נסמך להוראה. בהיותו צעיר לימים, נשא לאשה את זוגתו הרבנית מרת רבקה ע"ה. לנישואיו, שהתקיימו בביתו של הרב יצחק פרחי בירושלים, הגיעו רבים מגדולי הדור, לאחר ששמו נישא לתהילה בפי כל כבר אז כגאון צעיר. לאחר נישואיו המשיך לעסוק בתורה, כאשר הוא סמוך ונשען על שלחן אביו. ברם, בשנת תרי"ג, עם פטירתו הפתאומית של אביו בבגדאד - בעת שליחות, כאשר אבדה ממנו משענתו הכלכלית, הוא נאלץ לשאת בעצמו בעול כלכלת ביתו.

הוא נשלח אז על ידי רבני ירושלים - ובראשם ה"ראשון לציון" רבי חיים נסים אבואלעפיה - הנודע בכינויו רב חנ"א - לקושטא - היא "איסטנבול" המפורסמת - בירת האימפריה העות'מאנית, שהיתה אז מקום תורה חשוב, על מנת להסתייע שם בקרובי משפחתו האמידים. ה"שדי חמד" נסע דרך איזמיר, ולאחר שהות קצרה שם הגיע לקושטא. שם עסק רבות בהוראה במשך כשלוש עשרה שנים, וגם שימש שם כדיין, ויצא שמו בכל הארץ כתלמיד חכם מופלג ביותר. שם, אכן תמכו בו קרוביו בני משפחתו, אותם הוא מזכיר בשמותיהם בחיבוריו, ומציין שלמד תורה "בביתם ובחומותם בשובה ונחת".

אולם ימי שלותו לא ארכו, כאשר לפתע חלה במחלה קשה ומסוכנת ביותר, וקרוביו עזבוהו לנפשו ולא חשו שוב לעזרתו, עד שהגאון רבי יוסף הלוי - מרבני קושטא - ראה בצרתו, ונחלץ חושים לעזרתו, ו"הזיל זהב מכיסו למאות ולאלפים על הרפואות ועל הרופאים עד שנתרפא". לאחר שקם ממיטת חוליו, הוכרח שוב למצוא מקור לפרנסת משפחתו, ומאז השכיר עצמו למסור שיעורים בבתי בעלי בתים. ה"שדי חמד" מתאונן על תקופה זו: "בעוונותי לא נזדמן לי מקום קבוע ללמוד בכל ימי השבוע, כי אם יום אחד בבית בעל הבית אחד, ויום אחד בזולתו..."

כארבע עשרה שנה ישב ה"שדי חמד" בקושטא, עד שנת תרכ"ז, לאחר שנעתר להפצרותו של אחד מעשרי ישראל מהאי "קרים" שברוסיה [קרים - בלשוננו] שביקר בביתו והפציר בו שיקבל את עטרת הרבנות בעיר "קאראסו-באזאר" אשר במדינת "קרים", והוא אכן קיבל על עצמו את עול הרבנות שם. הקהילה היהודית בקאראסו-באזאר היתה הגדולה ביותר בחצי האי "קרים", שהיה אז בשליטת רוסיה הצארית, ובמשך הזמן נעשה ה"שדי חמד" לדמות הרבנית הדומיננטית ביותר באיזור. [בני הקהילה ידועים כקהילת קרימצ'קים - קהילה יהודית עתיקה בחצי האי קרים, דוברי טטרית].

במשך שלשים ושלוש השנים שבהן כיהן שם כ"רב הכולל" [הרב הראשי], הביא מהפכה גדולה בסדרי חייהם של היהודים ב"קרים", תיקן תקנות חשובות וגזר גזירות להיטיב את מצבם הרוחני של בני הקהילות שהיה בכי רע, ואשר מיד עם הגיעו עמד על כך, וכעדותו בהקדמת ספרו: "נוכחתי לדעת כי אינם בני תורה, וזמן זמנם זמניהם לא היה להם מרביץ תורה כראוי להם... כי הרבנים שקדמוני שפת בני העדה מוזר להם, ולא יכלו לקרב דעתם עמהם, ולדעת מעשיהם ותהלוכותיהם בדברים העומדים ברומו של עולם, שבני אדם הללו מזלזלין בהם, לא במרד ולא במעל, ולבית יעקב חטאתם, מחסרון ידיעה, ידעתי כי למחיה שלחני אלקים, להרים דגל תורתנו

הקדושה, לשמור גדריה וסייגיה, בעזרתו יתברך". משכורת פעוטה - ארבעים רובל לחודש, ניתנה לו, ובה הסתפק כדי מחייתו. אף בימי מצוקתו, ובעת אשר השיא את בנותיו, לא הסכים לקבל תוספת מבני העדה העניה. לימים, יסד בה "ישיבה" שבה הרביץ תורה לבני הקהילה. כמו כן, תירגם ספרי קודש לשפה הטטרית המקומית, ועסק בהוצאתם לאור לטובת בני הקהילה. ועם זאת, בזמנו הפנוי עסק בכתיבת חיבוריו ההלכתיים.

ספרא רבא היה בעל ה"שדי חמד", וחובר חיבורים מחוכמים. פרי ביכוריו הוא החיבור שלפנינו - ספר "מכתב לחזקיהו". את ספרו זה - הראשון ליתר חיבוריו הרבים, הדפיס באיזמיר בשנת תרכ"ה, והוא מכיל ביאורים וחיידושים בששה סדרי משנה, חיידושי גפ"ת למסכת ברכות וסדר מועד, ושאלות ותשובות שונות. [במהדורותיו, שילבנו בין חיידושי לגמרא, גם את חיידושי למשנה]. "בספרו זה, מראה הרב חיים חזקיהו מדיני בקיאות עצומה בכל חדרי התורה, ועד מהרה קנה לו שם גדול בין רבני וחכמי טורקיא, ושמעו הולך וגדול". [כ"ק הרמ"מ מליובאוויטש ז"ע].

במרוצת השנים, כתב והדפיס את יתר חיבוריו, הלא הם: "אור לי" - שאלות ותשובות. נדפס באיזמיר בשנת תרל"א, לזכר בנו יחידו שנפטר עליו בחייו, ונדפס בעילום שם מחברו. ספר "בקשות", נדפס באודיסה בשנת תרל"ט. ספר זה כתב בימי רבנותו ב"קרים". ספר "נעים זמירות". נדפס בווארשא בשנת תרמ"ו. גם ספר זה חובר בימי רבנותו ב"קרים". "פקועות שדה" - הוספות לספרו "שדי חמד". נדפס בירושלים בשנת תר"ס.

ברם, שמו הטוב יצא לתהילה ונודע בקרב ישראל בעיקר על שם גולת הכותרת שבחיבוריו הרבים, ה"ה ספרו המונומנטלי - "שדי חמד", אשר הוא מעין "אנציקלופדיה הלכתית", שבו כינס ה"שדי חמד" את כל הדינים וההלכות מתוך תשובותיהם של רבותינו האחרונים, לפי ערכים בסדר א"ב. שמונה עשר כרכי חיבורו הגדול - ה"שדי חמד", נדפסו במרוצת השנים - החל משנת תרנ"א - בווארשא ובפיעטרקוב. הספר, הכולל בתוכו: פסקים, חיידושים, וכללים, היה מעת שהפציע שמשו לאחד מן הספרים המרכזיים והנודעים ביותר באוצר הספר התורני, ויעידו על כך המהדורות הרבות בהם נדפס. יחידותיו של הספר, מלבד היקפו הרחב וסידורו הנאה בצורה שכמעט ולא היה מצוי קודם לכן, מצויה גם בכך שנכללו בו תשובות לשאלות הלכתיות בני ימינו שעמדו על הפרק, ואשר התעוררו בתקופתו של המחבר, והוא מקיף את תשובותיהם של חכמי אשכנז וספרד גם יחד.

בשנת תרכ"ח, שנה בלבד לאחר בואו ל"קרים", נפטר על פניו בנו יחידו, והצטער עליו ביותר. כמו כן, נוסף על צערו, חלה כמה שנים לאחר מכן - בשנת תרל"ח - במחלה קשה, ומאז "נחלש מאור עיניו". יש מוסרים שבתקופה זו נוסף לשמו השם "חיים" לסגולה. לימים, נהג לכנות את עצמו וכן לחתום בכינוי זה: החח"ם. את שלושת בנותיו השיא שם לשלשה מתלמידיו, שהתפרנסו שם כבעלי מלאכה מקומיים, [בסנדורות, בחייטות, ובכובענות].

בימים ההם התחיל בחיבור ספרו הגדול "שדי חמד", שפירסם את שמו בכל העולם היהודי. רבים מרבני רוסיה ופולניה, הונגריה ורומניה, צפון אפריקה ואסיה, פנו אליו בשאלותיהם, ובקשו לקבל את חוות דעתו. "יושב לו רב ב'קאראסו-באזאר' בחצי האי 'קרים', ובה קהילות של קרימצ'קאים ואשכנזים, ומצודתו פרושה על כל רחבי העולם התורני, האשכנזי והספרדי, ומכל עבר פונים אליו בשאלות בהלכה ובבקשות להסכמה, כעדות עצמו ש'מדי שבוע בשבוע יביא הבי-דואר טומוס מכתבים מינים ממינים שונים'... בפי העם הוא נקרא - 'החח"ם', ובפי כל לומדי תורה - ה'שדי חמד'..." [רשימת ר"י אלפסי לתולדותיו].

ולהבדיל - גם בעיני הגויים המקומיים היה ה"שדי חמד" נכבד ומקודש, והיו מבקשים את ברכתיו ועצותיו. [בערוב ימיו, כשקבע משכנו בחברון, היה מכובד מאוד בין הישמעאלים שהחשיבוהו לאיש אלקים קדוש, בשל הדר זיו פניו המאירים, וזקנו הנאה שהיה יורד על פי מידותיו. כאשר הובא לקבורה, ליווהו הישמעאלים ביראת הכבוד. מסופר, כי בלילה שלאחר מכן, התגנבו הללו לבית הקברות, חפרו את קברו, במטרה להעבירו לקבורה בחצר בית תפלתם. הדבר נתגלה, ובני הקהילה בירושלים שלחו אנשים לשמור את קברו מימים רבים].

בשנת תרמ"ו, כאשר יצאה הגזירה לגרש את כל הנתנים הזרים מ"קרים", עמדו לצידו "שרים גדולים ונכבדים", והונח לו להשאיר על מקומו. בשנת תרנ"ט עזב את משרתו, והחליט לעלות לארץ הקודש, [גם על מנת לזכות להיטמן ולהיקבר בה]. בצאתו את העיר, "אנשים למאות ולאלפים באו אל החוף ועמדו על רגליהם עד אשר נעלמה הספינה על מימי הים השחור". ביום שלישי - ה' לחודש תמוז - הגיעה אונייתו ליפו, ויהודי העיר יצאו לקבל את פניו.

ה"שדי חמד" שהה ביפו שבועיים, וביום שלישי שלאחר מכן - י"ט בתמוז - שב לירושלים עיר מולדתו ומשאת נפשו. קבלת פנים גדולה נערכה לו, ועיתוני התקופה פרסמו את דבר בואו, וסיפרו על גדולתו של האורח.

בבואו לירושלים, סבר לקבל על עצמו להתנהג בפשטות, ולא לנהוג יותר בשררה ורבנות, כי אם לעסוק בהשלמת חיבורו הגדול "שדי חמד", וכפי שכותב בהקדמת הספר: "ידעתי כי באתי אל הארץ הקדושה לא תהיה פרנסתי מרווחת כבראשונה, אבל יודע ריבוני כי על דעת כן באתי, להתנהג כאחד העם ולא לילך בגדולות, לא בנוי המלבושים, ולא שום דבר מהנהגת בני אדם, כי רק כאחד מדלת העם תהיה כל הנהגת ביתי, בלחם לאכול ובגד ללבוש, לא אכילת מעדנים, ולא לבושי שנים, וחלילה מלקבל עלי שום משרה גדולה או קטנה, למען תהיה דעתי פנויה לעסוק במלאכתי בסידור המערכות, ולא יטרידוני ולא יפסיקוני טרדות אחרות".

ברם, שמו הטוב הלך למרחוק, ורבים פנו אליו בשאלות, הן מיהודי המקום, והן מכל העולם היהודי. וכדבריו: "רבו טרדותי למעלה ראש, לא במילי דמתא בלבד, כי רובם באו מעלמא מכל קצווי ארץ ואיים רחוקים, זה בכה וזה בכה בעניינים במינים שונים". הדבר היה לאחר פרסום ספרי ה"שדי חמד" בעולם, כאשר "בספרו זה שם לו המחבר למטרה להמציא למעיין בו כל דין והלכה, וגם כמה עניינים באגדה על שורשיהם יסודותיהם וענפיהם מהתלמוד ועד אחרון שבאחרונים, מסודר במשא ומתן ושקלא וטריא עם המקורות שמהם שאב אוצר ידיעותיו ופסקי דיניו. הספר 'שדי חמד' נתחבב ונתפרסם בכל המדינות, והרב המחבר נעשה כשולחני מפורסם ונאמן, אשר אליו הריצו שאלות ותשובות מכל קצווי תבל בבקשה לחוות דעתו המכרעת". [הרמ"מ מליובאוויטש זי"ע].

מאחר ש"הכבוד רדף אחריו" בירושלים, נמלך בדעתו לעזוב את העיר, ובשנת תרס"א התיישב בחברון, אולם גם שם - לאחר פטירת רבה של חברון הגאון רבי רחמים יוסף פרנקו, כאשר נשארה העדה ללא מנהיג, שוב לא יכול היה לעמוד בפני הפצרותיהם ותחנוניהם של ראשי הקהל, וקיבל על עצמו את משרת הרבנות דק"ק חברון. [משכורתו היתה שלשים נאפוליונים לשנה]. בחברון, יסד ישיבה גדולה שבה למדו בחירי האברכים שבעיר, והוא היה מוסר לפניהם שיעורים בכל יום. כמו כן שימש שם כ"רב הכולל" במשך חמש שנים - עד ליום פטירתו.

היה זה שנים מועטות בלבד לאחר שנתקבל לרב בחברון, בחודש מרחשוון שנת תרס"ה, כאשר ה"שדי חמד" נפל לפתע למשכב, וכעבור שבועות אחדים, ביום ערב שבת קודש וערב חנוכה - אחר הצהריים, ביום כ"ד בכסלו שנת תרס"ה, בהיותו בן ע"ב שנה - כמנין "את מספר ימיו א'מ'ל'א", עלתה נשמתו השמימה, כאשר טרם עלתה בידו לסיים את מלאכת שדהו הגדולה, ולא זכה עדיין להעלות על מזבח הדפוס את כל חיבוריו. מנוחתו כבוד שם - בחברון. צוואתו המפורטת, נדפסה בראש חלק י"ד של ה"שדי חמד". זכר צדיק לברכה, וזכותו תגן בעדינו.

רבי מנחם צבי טאקסין מקאמעניץ

מחבר: "אורח ישרים"

[תרי-תרעח]

"ל'תברך ה' בורא ו'יתעלה ה' יוצר, אשר בחר בנו מכל עם, ובמאור תורתו הקדושה חננו, ולהיות לו לעם סגלה הבדילנו, ושבתות למנוחה וחגים לשמחה נתן לנו, ובחג הראשון אשר בו ממצרים הוציאנו, לספר לבנינו מכל החסדים והניסים שעשה עמנו, ציוה אותנו, למען המה גם לבניהם יספרו, למען ידעו דור אחרון את יד ה' כי חזקה היא, ויראתו על פניהם תהיה כל הימים.

"והנה, בהלו נרו עלי ראשי, בעוד בני סביב לשלחני, בטרם לקח אותם אלקים ממני, יהי שמו מבורך, בעת הגיע החג הקדוש הזח חג הפסח, ושמחתי היתה שלמה בראותי את צאצאי נטעי נעמנים זרע ברוכי ה' לנגד עיני, קיימת אז מצות 'והגדת לבנך', ובעת הסדר הגדתי לפניהם את אשר חנני ה' לחדש ב'הגדה של פסח', ובהמשך השנים נתחדש לי בע"ה ביאור נפלא על סדר ההגדה.

"ועתה בעווה"ר נשארתי גלמוד בדד, ואף בני יחידי שמריהו יחי' ישמרהו ה' ויחיהו ויזכהו ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו, גם הוא רחוק רחוק ממני, ורחק ממני מנחם משיב נפשי, ובעת הסדר אין לי אף מי שישאל ממני את הארבע שאלות, אמרתי לעשות זכרון מהימים הטובים האלה, ולעלות את ביאורי על מזבח הדפוס, ולא עלתה בידי מסבות שונות, אך אשר שם קץ לחושך ותעלומה הוציא לאור, שם קץ גם לביאורי להוציא לאור, ובע"ה זכיתי בחורף תרס"ט למסרו לדפוס, ואקווה לחסדי ה' שלא אבוש גם בביאורי זה, כי לא הלכתי בו בגדולות ובנפלאות ממני, כי ידעתי את מך ערכי נגד המחברים הרבנים הגאונים ז"ל אשר קדמוני בחיבוריהם על 'הגדה של פסח' בביאוריהם הנפלאים, ידעתי כי קטנם עבה ממתני, וכתולעת לעומת ענק, וכאזוב לעומת הארז אשר בלבנון, כן נחשבת, ואינני מגיע אף לקרסוליהם, בין בתורה ובחכמה וביראת חטא, אמנם המה ברוב גודלם בכל מקצעות התורה, חדשו חדשות ונצורות ברוב פלפולם, והראו את ידם החזקה אשר לאורם ילכו רק הגדולים ויהנו מביאורם, אבל להבעלי בתים הטרוידים במסחרם, וראשם עליהם כגלגל עד אשר עזרם ה' להכין את הצורך לחג הנכבד והקדוש הזה, ובבואם לביתם מבית התפלה עייפים ויגעיים מעמל היום, אין ביכולתם להנות מביאורם, ע"כ אקווה לחסדי ה' שגם הבעלי בתים והאנשים הפשוטים, יתענגו על ביאורי, כי הוא שווה לכל נפש, כי חנני ה' בלשון צח וקל, מבאר את דברי בעל ההגדה ע"פ פשוט הישר בהמשך פיסקא לפיסקא בע"ה.

"ועתה אבקש מאת יוצרי ובוראי, כי יחיה את שארית צאצאי ביראת ה', ויחננו מאתו דעה בינה והשכל לחדש עוד חידושים בתורה הקדושה לאמיתה של תורה, ויאר עינינו במאור תורתו, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות, ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח, ותחינה עינינו בשבוע ה' שיבת ציון וירושלים, ואז נשיר שיר חדש על הגאולה ועל הפדות בב"א".

אך למותר הוא לציין לקורא הישר מדוע בחרנו לפתוח במילים אלו - המשמשים כהקדמה קצרה לביאורים "נחלת צבי ו"ילקוט מנחם" על "הגדה של פסח" - את רשימת קורותיו ותולדות חייו של מחבר הספר "אורח ישרים", ה"ה "האי גברא יקירא, מהיר במלאכתו מלאכת שמים, ברוחו פי שנים", "הרב הבקי" "המובהק והשנון", "ירא אלקים באמת", "דובר משרים", "כ"ש הגאון רבי מנחם צבי טאקסין - דרשן מפורסם בעיר קאמעניץ דליטא [פלך הורודנה] בשנות ה'תר"מ-תר"ס.

ר' מנחם צבי, שהיה מגדולי וחשובי עולם התורה בליטא בדורם של הגאון רבי חיים הלוי מברסק ותלמידיו, נולד בשנת תר"י [ולא בשנת תר"מ], לאביו הגאון רבי אריה טאקסין זצ"ל, ולאמו הצדקנית מ' דינה ע"ה. את ראשית משנת לימודו קיבל מאביו הגאון, שהרגילו בלימוד התלמוד והפלפול.

בן שמונה עשרה נכנס לחופה, לאחר שבא בברית הנישואין עם בת גילו - ילידת העיר פרוזינא - הרבנית מ' צירל ע"ה, בתו של הנגיד רבי פינחס יאנובין, ועבר לגור סמוך לחותנו בעיר מגוריו - פרוזינא. ר' מנחם צבי מזכיר את חותנו ואת חמותו לשבח, בספרו "אורח לצדיק" שהדפיס בשנת תרנ"ד: "לזכר עולם ינון שם כבוד חותני היקר הנגיד המופלג וכו' מו"ה פנחס יאנובין נ"י, ושם חמותי היקרה הצנועה מ' טויבא תחי', כי עזרוני עזר לא מעט גם על חבורי זה. יעזרם השי"ת תמיד בכל אשר יפנו, ויפלטם, ויאריך ימיהם ושנותיהם בכל טוב סלה אמן, ושכרם יהי' נכון לפניהם בזה ובבא. כברכת חתנם המברכם כי יתברכו מאלקי הגמולות על חסדם עמדי תמיד, בעל המחבר". שם, קרבוהו ביותר הגאב"ד דק"ק פרוזינא באותה העת - ה"ה הגאון הנודע רבי אליהו חיים מייזל, וכיבדו ביותר.

עוד בהיותו כבן שבע עשרה, החל ר' מנחם צבי להעמיק חקר בספרי המוסר, והרבה להגות בעיקר בספרי "חובת הלבבות" ו"מסילת ישרים" ו"בחינת עולם" ועוד. כמו כן, הגה אז גם בספרי חקירה ומדע. בנוסף לכך, קבע באותה העת את שיעורו ב"יורה דעה" בה עסק ביגיעה ובהתמדה יחד עם הגאון רבי אברהם ליפא עפשטיין מריזאנאי.

בכדי שלא לעשות תורתו קרדום לחפור בה, היה ר' מנחם צבי לחנווני, אלא שלאחר שלא הצליח במסחרו, החל ללמד שיעורי תורה באופן פרטי, וכך היה ל"מורה תלמוד וגפ"ת", בבתי כמה גבירים, הלא המה הנגידים רבי ישראל אשר שרשבסקי ורבי מרדכי בורשטיין.

בשנת תרמ"ח, נפטר עליו אביו ורבו הגאון רבי אריה, ואת ספרו הראשון - "אורח חיים" ו"בינה במקרא", הוציא לאור בשנת האבל לפטירת אביו. בשער הספר נזכר שם האב בברכת המתים: מנחם צבי במהור"ר אריה טאקסין זל"ה הכ"מ (-ה'ריני כ'פרת מ'שכבו-) מקאמניץ דליטא. ואילו בחתימתו שבהקדמת הספר, הוא עדיין מברך את אביו בברכת החיים - נ"י. מכאן, שאביו נפטר בשנה זו. הספר, שנדפס בווארשא בשנת תרמ"ח, קיבל את הסכמותיהם של הגאונים רבי אליהו חיים מייזל מלודז ורבי בנימין חעשין מסוויז.

לאחר שספרו הראשון "אורח חיים" על התורה, נתפשט בקרב הישיבות בליטא מיד עם צאתו לאור עולם, חיבר בעקבותיו את ספרו השני "אורח ישרים", שנכתבה באותה הדרך ובאותה המטרה, ומיוסד על אגדות חז"ל בסדר זרעים ומועד, "ע"פ דרך הפשט הישר וע"פ דרך המוסרי העולה בית א-ל". מצורף לספר קונטרס מלוקט על תנ"ך בשם "אורח לצדיק", ו"ג' דרושים", וכן ביאור על "הגדה של פסח" בדרך הפשט. הספר נדפס בווארשא בשנת תרנ"ג. בראש הספר ערך המחבר "פתיחה" מחורזת להפליא, הפותחת במילים: "על הדוברים עתק על אגדות רז"ל ובדבריהם יתנו דופי, אשא משלי ואומר", ובה הוא מבאר את הדרך שבה הילכו חכמינו ז"ל באגדותיהם, בעומקם ובסודם, ע"פ משל נפלא במלך שיצא עם בתו היחידה למערכה, והסתיר את הודה ואת הדרה, ואת זיוה וכבודה. הספר, שנדפס לראשונה בווארשא בשנת תרנ"ג, זכה לתפוצה רחבה, מיני אז ועד להדפסתו לאחרונה בת"א בשנת תשכ"ט. לאחריו הדפיס את ספרו השלישי "עטרת צבי", ולאחר מכן את יתור חיבוריו.

ואלה הם שמות חיבוריו הרבים - על פי סדר שנת הדפסתם לראשונה: תרמ"ח - "אורח חיים", תרנ"ג/תרס"ט - "אורח ישרים", תרנ"ד - "אורח לצדיק", תרנ"ח - "עטרת צבי", תרס"א - "צבי תפארת", תרס"ג - "ידיעות הטבע שבתלמוד", תרס"ח - "הגיון לבר מצוה", תרס"ח - "עטרת חכמים" - דרשות, עם "צבי וחמיד" - ביאור "אקדמות", תרס"ט - "הגדה של פסח" עם ביאורים "נחלת צבי" ו"ילקוט מנחם", תר"ע/תרע"א - "אור תורה" - ביאור לחמשה חומשי תורה, תרע"ד - "אמונה ודעת", תרפ"ה - "חיזוק אמונה", תש"ז - "ילקוט פנינים", עם "אור יקרות" - אגדות חז"ל, וכן השאיר אחריו חידושים על הש"ס - ששרד ככל הנראה בכתב יד.

מזן הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולובייצק - ר' יאשע בער - בעל ה"בית הלוי" מבריסק, העיד בגדלו בהסכמתו הנלהבת שניתנה למחבר ביום כ"ד בניסן - ט' לעומר - שנת תרנ"ב, עשרה ימים לפני הסתלקותו למרום, וזו ההסכמה האחרונה שנתן בימי חייו. משום כך נוסף לשמו בחתימתו ע"י המדפיסים תיבת: זצלה"ה. ואלו דבריו שם: "ראיתי גם אנכי מלאכת שמים של הרב המובהק והשנון וירא אלקים מו"ה מנחם צבי טאקסין נ"י בעל המחבר ספר 'אורח חיים' על תורתנו הקדושה, אשר חיבר על אגדת רבותינו ז"ל בשם 'אורח ישרים', ודבריו מלאים מוסר ודעת ליישר לבות בני האדם לדעת תורת ה' ועבודתו, וראויים הם הדברים לקובען בדפוס, למען יהנו בהם רבים. היום יום ה' כ"ד ניסן ט' למספר ב"י תרנ"ב לפ"ק בריסק. נאום יוסף דובער הלוי זצלה"ה".

מעניינת גם התייחסותו של הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בעל ה"אור שמח" ו"משך חכמה" להסכמת ה"בית הלוי", בהסכמתו שהעניק למחבר בידידות עצומה: בעהשי"ת. שלום וכל טוב סלה לכבוד ידידי הרב הבקי והשנון וירא אלקים דובר מישרים כבוד שמו וכו' מו"ה מנחם צבי טאקסין נ"י. ידידי. קונטרס מספרו היקר הגיעני, ויש בהם דברי מוסר וטעם ודעת אשר ראויים הם לכוונם באגדת רז"ל, ומקרבין לבב ישראל לאביהן שבשמים. ועל דבר מבוקשו להסכים על ספרו היקר - אך למותר, כי כבר נתפשט ספרו 'אורח חיים' אשר הדפיס על פי דרך זה על תורתנו הקדושה, ומה גם כי על חיבורו זה הסכים הגאון מוהרי"ד (=מוה"ר יוסף דוב הלוי מבריסק בעל ה"בית הלוי") זצ"ל, ומי לנו גדול ממנו. וה' ימלא מאווי לבבו הטהור, כחפצו וברכת הדורש שלומו מאיר שמחה כהן. חותם יום ד' כ"ט שבט תרנ"ג לפ"ק חונה דק"ק דענאבארג.

ואלה המה דברי הגאון רבי אליהו פיינשטיין אב"ד פרוז'נא [דודו של הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל] מפרוז'נא - שהכיר את המחבר עוד משחרותו בעת מגוריו בעיר הנ"ל, וצירף אף הוא את הסכמתו לספר: "ועתה הוסיף דעת

ויטייל בפרדס האגדות, וישאב ממעינות החכמה אשר חפרו גדולי המפרשים, להשקות עדרי ישראל הרועים על נועם האגדות, ובטוב טעם ודעת הכל ערוך לפניו... וכל דבריו מלאים תוכחת חיים, מושכים לב אדם כמים לאבינו שבשמים".

[למחבר] כותב ש"יתר הסכמות הגאונים שליט"א יבאו בחלק השני כאשר יעזרני השי"ת להוציאו לאור, אולם למעשה לא נדפסו בחלק השני הסכמות נוספות. ואגב, בשער הספר נכתב: חברתי אני הצעיר מנחם צבי בן לא"א אריה טאקסין ז"ל בעהמ"ח ספר 'ארח חיים' רבינה במקרא' על תורתנו הקדושה. מספר שמי, שמי ושם אבי ז"ל, במספר שם ספרי 'אורח ישרים'. כנראה שכוונתו לחיבת "ארח" בכתוב חסר, ובשמו - על פי נוסח חתימתו כאן. דהיינו: "ארח ישרים" - עולה בגימטריא 769, וכן: מנחם צבי בן לא"א אריה טקסין - עולה בגימטריא 769].

למרות תלאות שמצאתהו בימי חייו, נתחזק ביתר שאת באמונת השי"ת ובעבודתו, ואף חשקה נפשו לעזוב את ארץ העמים ולעלות לחונן את עפר ארצנו הקדושה: "ועתה אשא עיני למרום לאלקי הרועה אותי מנעורי. כי עוד תחייני ותזכני לשחר את ארצנו הקדושה ולרצות את אבניה ורגבי חרבותיה. ואזכה שם ללמוד תורה לשמה. לבלות שארית ימי בחצרות קדשו ולעבוד את ה' כאשר עם לבבי. ואחרי אשר תגיע עתי להפקד מלפניך. תאסוף רוחי ונשמת י בצל כנפיק. וגופי להקבר עם כל עבדיך הצדיקים. כי זה כמה אשר נכסוף נכספתי לבוא עיר קדשנו. ובעוה"ר עוד לא עלתה בידי. ותאריך ימי צאצאי אשר נשאר לי מעט מהרבה. ותן יראתך על פניהם כי בדרכיך ילכו, שלא אבוש בהם לעוה"ב. והאר עיני במאור תורתך. כי עמך מקור חיים. ואת אשר תברך מבורך. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. תפלת עני בדעת. ואין בו מעש. ועל רחמי שמים הוא תומך. המחבר מנחם צבי בלא"א מו"ר מו"ה ארי'. ולאמי מורתי הצנועה מ' דינה זללה"ה". [ספרו "אמונה ודעת", בסיום ההקדמה].

בסוף חיבורו "עטרת צבי", מתחנן המחבר רבי מנחם צבי על מר גורלו, והוא נושא תפילה: "ועתה אשא כפי בתפלה לה', כי יגדור את פרצותי בתוך פרצות ישראל, ולא יוסיף להדאיב את לבבי, ומידו המלאה והרחבה יכלכלני, שאוכל לעסוק במאור תורתו לשמה, ולחדש חידושים לאמתה, ויזכני עוד להוציא לאור את חידושי אשר הורה והוגה לבבי, ויתן בלב בני לאהבה וליראה את שמו, ויברך את ביתי בברכת שמים ממעל, ויאריך את ימי בני ובנותי, וימי זוגתי הצנועה מ' צירול תחי' - בת הנגיד ר' פנחס יאנאוויץ מפרוזינא נ", אשר היא לי לעזר להדריך את צאצאי ליראת ה', ואת בני ללמד תורה, ואת חתני המופלג וירא ה' מו"ה דוב שאשניק, ואת זוגתי בתי הצנועה מ' ביילא חיה תחי' הם וצאצאיהם יתברכו מה', כעתירת המכיר את ערכו המחבר".

בערוב ימיו התגורר רבי מנחם צבי טאקסין מקאמעניץ בעיר בריסק [דליטא], ושם נפטר בשנת תרע"ח, לאחר שנות חיים מיוסרים ומלאים תוגה, אך מלאי אמונה ועבודת ה' מתוך עסק התורה וקיום המצוות. מילדיו, כפי שאנו מוצאים בדבריו אודותם בחיבוריו, ידועים לנו:

א. בנו, רבי ברוך יהודה טאקסין ז"ל. את הספר "עטרת צבי" שהדפיס בשנת תרנ"ח, הקדיש לזכר בני: "ציון לנפש בני - חיברתי למזכרת על מות לבן, נשמת בני השנון וירא אלקים באמת, בעל מדות טובות, כאשר יעידו עליו כל יודעיו ומכיריו מו"ה ברוך יהודא ז"ל, אשר נקטף באביב ימיו בן כ"ד שנים, ולא השאיר אחריו שרש וענף, נפטר ביום ועש"ק ער"ח טבת תרנ"ד בקאמעניץ דליטא, תנצב"ה, והיה כל הקורא את ספרי ויקבל ממנו איזה תועלת, יזכור גם את נשמת בני שהלך ערירי, עד כי יבולע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, וישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם בב"א". כנראה שנתכוון בתיבת "צבי", ללשון נוטריקון: צ'יון ב'רוך י'הודה. בהקדמת הספר מביא המחבר מאמר ממנו, ובשלהי הספר - המכיל שמונה עשרה דרושים "על אדני החקירה והמוסר, מבארים מקראי קדש ומאמרי רז"ל וע"פ משל ומליצה", הדפיס המחבר קונטרס בשם "מצבת בן יקיר", ובו דברים מגאוני ארץ ודברים "ממני המחבר", לזכר בנו: "דברי נגידים אשר שמעתי מגאוני ישראל, לזכרון בני ברוך יהודא ז"ל", [ובו: "דברים מעטים מספרי 'לקוט אמרים', מה שאמר לי מו"ה חיים ברלין אב"ד דמאסקאווע, ומו"ה יהונתן עלישבערג בשם אביו". כן מצורף לספר קונטרס "ויאמר יצחק" מעט מחידושי רבי יצחק ספירשטיין, וקונטרס "בן יצור" - "ישכיל בינה בכמה מקראי קדש, ובפירושי רש"י ומדרשי רז"ל" - מאת רבי צבי הירש זאכס הכהן. על הספר הסכמותיהם של רבי חיים ברלין, ורבי יעקב דוד רידב"ז מסלוצק, ורבי משה נחום ירושלימסקי].

ב. בנו, רבי ישראל יעקב טאקסין. בסוף חלק ב' של ה"אורח ישרים", שנדפס בפיעטרקוב בשנת תרס"ט, [נחסר שם הקונטרס "אורח לצדיק" שנזכר בשער], הדפיס המחבר קונטרס בשם: "מצבת ישראל יעקב", לזכרון בנו שנקטף בן כ"ה שנה, ביום ח' בכסלו שנת תרס"ח בבריסק דליטא. בספר "עטרת חכמים", הוסיף שם: "פנינים מרבני ומ"מ דזמנינו. לזכרון בני היקר ישראל יעקב ז"ל שנקטף באביב ימיו. בן כ"ה שנה. ח' כסלו תרס"ח בבריסק דליטא. דברי דודים. ששמעתי מידידי. לעשות להם זכרון נצח אשר לא יכרת. ודברים מעטים גם ממני המחבר". [בסוף הספר, במספור חדש, אקדמות עם שני ביאורים נפלאים. והם: "צבי וחמיד", ו"ביאור המלות"].

ג. בנו, רבי שמריהו טאקסין, שהוציא לאור את ספרי אביו: "ילקוט פנינים" ו"אור יקרות" בכרך אחד. [ליקוטים על תנ"ך ומאמרי חז"ל, מלוקט מספר 'בינה לעתים', וחלק שני "מה שחנני ה' לבאר בתנ"ך", ו"גם מה ששמעתי מפי ידידי, וגם מה שראיתי באיזה ספר" וכו'. נדפס בניו יורק בשנת תש"ז]. ר' שמריהו ערך שם "הקדמה והתנצלות מאת בן המחבר שהביא את הספר לדפוס".

ד. בתו, מ' ביילא חיה ע"ה, אשת "המופלג וירא ה' מו"ה דוב שאשניק". בשער ספרו של ר' מנחם צבי: "חיזוק אמונה", נרשם, ש"הובא לידי הדפוס בהשתדלות חתן המחבר דוב-בער שאשניק".

ה. בתו, מ' רייזא ריבא ע"ה. בספרו "עטרת חכמים" הוסיף המחבר קונטרס "זכרון עולם", והוא: "זכרון עולם לבתי הצנועה רייזא ריבא נ"ע, אשר כל ימיה סבלה כעס ומכאובים, ומתה באביב ימיה בת כ"ח שנה, ה' ימים לחודש תמוז בשנת תרס"ג בקאמעניץ, ולא השאירה אחריה זרע של קיימא, תנצב"ה עד כי יבולע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, וקראתי את הקונטרס זכרון עולם".

ואלו דבריו בשלהי הקדמתו לחיבורו "אור תורה" על התורה: "ועתה אשא כפי לאלקי מרום, כי ינחני במעגלי צדק למען שמו, ויתן את ספרי לחן בעיני רואיו, ויתן לו מהלכים בכל בתי ישראל, כי הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל, ותצילני מכל צרה וצוקה, ותאמר למלאך המשחית די מעתה ועד עולם, ותרפא את מכותי ומכאובי, ולא ישמע עוד בכי וזעקה בביתי ולא שוד ושבר בגבולי, ואקבל נחת מצאצאי הנשואים לי כי יחיו ובדרכיך ילכו, וזכני כי אזכה עוד לשחר בית דבירך השמים והחורב וללחוך עפרותיו ולרצות אבניו ורגבי חרבותיו, ולהיות שם קבורתי עם כל עבדיך הצדיקים אבותי, כי אתה ידעת את תשוקתי וכוספי לנסוע לארץ הקודש זה כמה, אך בעווה"ר לא עלתה בידי, והאר עיני במאור תורתך, כי עמך מקור חיים באורך אראה אור, ברוך ה' לעולם אמן ואמן".

רבי גרשון שטערן - הרב דק"ק מאראשלוואש

מחבר: "ילקוט הגרשוני"

[תרכא-תרצו]

ספרא רבא לישראל היה רבה הנערץ של העיר "מאראש-לודאש" שברומניה [במדינת זיבענברגער] - ה"ה הגאון המפורסם רבי גרשון שטערן, אשר נודע בכשרונותיו הברוכים, מלבד גאונות המופלגת וחסידותו היתירה. מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, למן היום אשר ישיבתו - שבה הרביץ תורה ברב כשרון לתלמידים - בטלה ונסגרה, הקדיש את מלא כוחו ומרצו לחיבור ועריכת ספריו המפורסמים, והעשיר את עולם התורה בשנים עשר כרכי "ילקוט הגרשוני", כרכים מלאים כל טוב - מזן אל זן, על התורה, חמש מגילות, נביאים וכתובים, חידושים בסוגיות הש"ס, שו"ע אורח חיים ויורה דעה, אגדות הש"ס, ועוד.

הגאון רבי גרשון שטערן נולד בק"ק ה' מאד שבהונגריה, בשנת תרכ"א, לאביו הרבני המופלא רבי משה שטערן, שהיה בנו של הגאון הצדיק רבי אברהם שטערן - שנודע בדורו כ"רבי אברהם חסיד". את תורתו קיבל מפיהם של גאוני דורו המפורסמים, ה"ה הרבנים הגאונים הקדושים: המהר"ם שיק, ה"חתן סופר", ה"קול אריה", והגאון הקדוש המפורסם רבי עמרם בלום אב"ד ק"ק ב' אויפאלו - בעל ה"בית שערים", שהעריצו ביותר, ואף בחר בו להיות חתנו, כאשר השיאו לבתו הצדקנית - ה"ה מחברתו הראשונה - הרבנית מרת מרים ע"ה, שנפטרה בצעירותה בחיי אביה, [ראה בהקדמת ש"ת "בית שערים" חלק א' ח].

בשנת תרמ"ה, עלה ר' גרשון ונתעלה לכהן פאר כרב ואב"ד דק"ק מאראש-לודאש הנ"ל, ושם עמד בראשות ישיבה לתלמידים מצויינים יראים ושלמים, שנתקיימה עד לשנת תרע"ד, עת פרוץ מלחמת העולם הראשונה. לאחר שבטלה ישיבתו, החל בחיבור ספריו, עריכתם וכתיבתם, ומאז פקיע שמייה בעולם התורה בחיבוריו הנפלאים "ילקוט הגרשוני" אשר נתקבלו בחביבות יתירה בקרב הלומדים, בישיבות ובבתי מדרשות, ובשערים המצויינים בהלכה.

וזאת מלבד חיבוריו השונים שהדפיס עוד קודם לכן, בראשית ימיו, והם: "אבל כבוד" - הספד על הגאון המפורסם רבי חיים סופר זצ"ל, פאקש תרמ"ו. בסופו, פלפול במסכת פסחים. "תפארת למשה" - "דרוש אגדה ומוסר אשר דרשתי" - לכבוד יום פטירת משה רבינו ע"ה - "בסעודת חברה קדישא דפה". פאקש תרמ"ח. "מקור דמעה" - "מספד מר אשר קוננתי", לאחר פטירת הגאון רבי הלל ליכטענשטיין אב"ד דק"ק קאלאמייא, והגאון רבי יצחק אהרן איטינגא אב"ד דק"ק לבוב, ועוד כמה "צדיקים שהלכו לעולמם בשנה הזאת", ביום ערב ר"ח תמוז שנת תרנ"א, פאקש תרנ"א. בסופו, חידושי גפ"ת.

בשנת תרס"ב, הדפיס בסיגעט את הקונטרס "מרבח ישיבה", המכיל תשעה מכתבים שפירסם בשנות תרנ"ג-ו, בכתב-העת "אללגעמיינע יידישע צייטונג", "אודות חיזוק הישיבות דמדינתנו". מטרתו המרכזית של הליקוט היתה מעין קריאה להקים קרן בני הישיבות העניים "כתריס בפני הסעמינאר, אשר הוקם לצודד נפשות נקיים ברשת הרעפארם" של הניאולוגים. בסופו, הדפיס מעט מחידושיו, חידושי גפ"ת במסכת חולין. [בשנת תשנ"ג, נדפס ספר חדש בשם "פני המלך" מתוך כתב ידו של המחבר "ילקוט הגרשוני"].

ספר מעניין בשם "תפלות לעולי ציון", חיבר עבור עולי ציון "שבאו להתחנן אצל הכותל המערבי ולהשתטח על קבר רחל אמנו ועל קברי אבותינו ואמותינו במערת המכפלה בחדש אייר שנת עת"ר". ספר זה נדפס - למרבה הפלא - בעיר אלכסנדריה שבמצרים, בבית הדפוס של ר' יעקב בן עטר. הדברים נדפסו בספר "מסעי בני ישראל", שנדפס באידיש, בפאקש, באותה שנה. בשוכם מן הארץ, עברו התיירים דרך אלכסנדריה, וכנראה שהמחבר הספיק להביא בה חוברת זו לדפוס. בשער: "פרי עשתונותיו של הרב... ר' גרשון שטערן נ"י אב"ד דק"ק מאראש-לודאש במדינת זיבעענברגען". תרגום עברי של הספר "מסעי בני ישראל", עם התפילות, נדפס על ידי ר"נ בן-מנחם, במאמרו "מסע לארץ ישראל בשנת תרע", בקובץ "סיני", [כרך ל', תשי"ב, עמודים רנ"ג-רפ].

לחן מיוחד זכה חיבורו "ילקוט הגרשוני" על אגדות הש"ס, שנדפס בסיגעט בשנת תרפ"ב, שבו השכיל המחבר לטוות לעצמו קו ברור בכתיבת הספר, בליקוטו ובעריכתו, את מי לקרב ואת מי לרחק, וכלל גדול הציב לעצמו מיד בראשית מלאכתו, וכדבריו בהקדמתו - "אקדמות מילין": "להודיע ולהיוודע, שלא שמת בילקוטי זה רק אותם הפירושים המתאימים עם כוונת המאמר, ונכנסים על תוכו בריווח ולא בדוחק. אך אותם הפירושים הרחוקים מכוונת המאמר - הרחק כמטחווי קשת, השמטתי לגמרי".

בהמשך, הוא מביא דוגמא של מאמר נפלא מאת אחד מגדולי ישראל, המשלב בחידושו הברקות גאוניות הבנויים ומיסודים על אדני פז מדברי חכמינו ז"ל בכמה מקומות. ברם, הוא מוסיף ומציין על כך: "אם כי הדברים דברי טעם הם, בכל זאת רחוקים המה מכוונת המאמר - כרחוק מזרח ממערב". וכאן הוא מסכם את עבודתו בקודש: "וכהנה מצאתי הרבה פירושים בספרים שונים על הרבה אגדות הש"ס שאין מתאימים עם כוונת המאמר, וריחקתים בזרוע, כי תורתנו הקדושה "אמת" כתיב בה. אך הפירושים הנראים קרוב לאמת, ושום שמץ דוחק לא נמצא בהם, אותם קרבתי בשתי ידיים, ואספתים אל תוך ביתי, ונתתי להם יד ושם בילקוטי".

כתיבת תולדותיו של אותו גאון וצדיק לא יבואו אל שלימותם, לולא העתקת נוסח מצבתו המעניינת והמקורית, אשר אותה הוא ניסח בעצמו בחיי חיותו: "פה נטמן / גרשון בן משה ואסתר מלכה / רב אב"ד דפה והגליל יע"א / בעהמ"ח ספרי ילקוט הגרשוני / י"ב חלקים ועוד שאר ספרים / נפטר ביום ט"ז אייר שנת / תרצ"ו לפ"ק / ג'ר הייתי, ר'ב בוז שבעתי, ש'לום ומנוחה אהבתי, ו'ברשת מלחמה נפלתי, נ'רדפתי ולא שקטתי, ב'תורה עמלתי, נ'ועמה טעמתי, מ'פירה ומטובה לרבים שלחן ערכתי, ש'אול אשאל ואבקשה מאלוקי בעודי, ה'ספרים שחברתי ימליצו טוב בעדי, 'ואסתר' בצל כנפי השכינה לעולמים, מ'תחת ל'כסא-הכבוד כ'ל ה'מים, אכי"ר".

